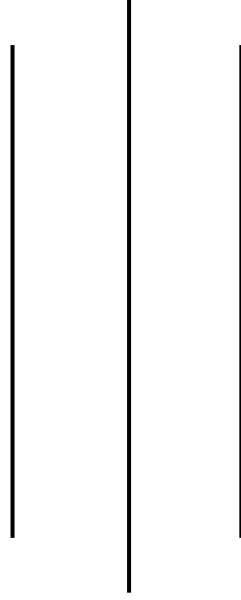

राष्ट्रीय मानव अधिकार आयोगद्वारा संग्रहित जेष्ठ नागरिक सम्बन्धी
मुख्य राष्ट्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रीय कानूनी व्यवस्था
२०७६

राष्ट्रीय मानव अधिकार आयोग

केन्द्रीय कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुर

विषय

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- १.१ नेपालको संविधान
- १.२ ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन, २०६३
- १.३ मुलुकी देवानी संहिता, २०७४
- १.४ सामाजिक सुरक्षा ऐन, २०७५
- १.५ जनस्वास्थ्य सेवा ऐन, २०७५
- १.६ ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी नियमावली, २०६५
- १.७ ज्येष्ठ नागरिक परिचय-पत्र वितरण निर्देशिका २०७४
- १.८ सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम संचालन कार्यविधि, २०७५
- १.९ ज्येष्ठ नागरिक राष्ट्रिय कार्ययोजना, २०६२
- १.१० राष्ट्रिय जनसंख्या नीति, २०७१
- १.११ राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, २०७१
- १.१२ केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक समितिमा सदस्यको मनोनयन सम्बन्धी मापदण्ड, २०७५
- १.१३ ज्येष्ठ नागरिकका क्षेत्रमा काम गर्ने संस्थालाई स्थानीय तह मार्फत उपलब्ध गराउने अनुदान सम्बन्धी कार्यविधि २०७५
- १.१४ ज्येरियाट्रिक वार्ड (स्थापना तथा सञ्चालन) निर्देशिका २०७०
- १.१५ ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्योपचार सेवा कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका, २०६१

अन्तर्राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- 2.1 Universal Declaration of Human Rights, 1948
- 2.2 International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 1966
- 2.3 International Covenant on Civil and Political Rights, 1966
- 2.4 Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, 1979
- 2.5 International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, 1990
- 2.6 Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 2006
- 2.7 Macao Declaration on Ageing for Asia and the Pacific
- 2.8 Plan of Action on Ageing for Asia and the Pacific
- 2.9 United Nations Principles for Older Persons Adopted by General Assembly resolution 46/91 of 16 December 1991

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन, २०६३ को प्रस्तावित संशोधित मस्यौदा २०७५ मा सुधार गर्नु पर्ने कानूनी मस्यौदा, नीतिगत सुधार लगायत तीन भागमा संशोधनको लागि २०७६ साउन २३ गते पेश गरेको सुझाव ।

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगद्वारा संग्रहित ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी मुख्य राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

१.१ नेपालको संविधान

धारा १८: समानताको हक :

- (१) सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुनेछन् । कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षणबाट वञ्चित गरिने छैन ।
- (२) सामान्य कानूनको प्रयोगमा उत्पत्ति, धर्म, वर्ण, जात, जाति, लिंग, शारीरिक अवस्था, अपांगता, स्वास्थ्य स्थिति, वैवाहिक स्थिति, गर्भावस्था, आर्थिक अवस्था, भाषा वा क्षेत्र, वैचारिक आस्था वा यस्तै अन्य कुनै आधारमा भेदभाव गरिने छैन ।
- (३) राज्यले नागरिकहरूका बीच उत्पत्ति, धर्म, वर्ण, जात, जाति, लिंग, आर्थिक अवस्था, भाषा, क्षेत्र, वैचारिक आस्था वा यस्तै अन्य कुनै आधारमा भेदभाव गर्ने छैन ।
तर सामाजिक वा सांस्कृतिक दृष्टिले पिछडिएका महिला, दलित, आदिवासी, आदिवासी जनजाति, मधेशी, थारू, मुस्लिम, उत्पीडित वर्ग, पिछडा वर्ग, अल्पसंख्यक, सीमान्तीकृत, किसान, श्रमिक, युवा, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, लैंगिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, अपांगता भएका व्यक्ति, गर्भावस्थाका व्यक्ति, अशक्त वा असहाय, पिछडिएको क्षेत्र र आर्थिक रूपले विपन्न खस आर्य लगायत नागरिकको संरक्षण, सशक्तीकरण वा विकासका लागि कानून बमोजिम विशेष व्यवस्था गर्न रोक लगाएको मानिने छैन ।

धारा ४१: ज्येष्ठ नागरिकको हक :

ज्येष्ठ नागरिकलाई राज्यबाट विशेष संरक्षण तथा सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ ।

धारा ४३: सामाजिक सुरक्षाको हक :

आर्थिक रूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका, असहाय एकल महिला, अपांगता भएका, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफैँ गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातिका नागरिकलाई कानून बमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ ।

१.२ ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन, २०६३

प्रमाणीकरण र प्रकाशन मिति २०६३।८।८

संशोधन गर्ने ऐन
१. केही नेपाल ऐन संशोधन गर्ने ऐन,
२०७२।१।१३

ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षा गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको ऐन

प्रस्तावना :

ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षा गर्ने, निजहरुमा रहेको ज्ञान, सीप, क्षमता र अनुभवको सदुपयोग गरी निजहरुप्रति श्रद्धा, आदर तथा सद्भावको अभिवृद्धि गर्ने सम्बन्धमा तत्काल व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले,-

प्रतिनिधिसभाको घोषणा, २०६३ जारी भएको पहिलो वर्षमा प्रतिनिधिसभाले यो ऐन बनाएको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ : (१) यस ऐनको नाम “ज्येष्ठ नागरिकसम्बन्धी ऐन, २०६३” रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा : विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

(क) “ज्येष्ठ नागरिक” भन्नाले साठी वर्ष उमेर पूरा गरेको नेपाली नागरिक सम्भन्नु पर्छ ।

(ख) “असहाय ज्येष्ठ नागरिक” भन्नाले देहायको कुनै वा सबै अवस्थाको ज्येष्ठ नागरिक सम्भन्नु पर्छ :-

(१) जीवनयापन गर्ने कुनै आधार, आयस्रोत वा सम्पत्ति नभएको,

(२) पालनपोषण तथा हेरचाह गर्ने परिवारको कुनै सदस्य नभएको,

(३) परिवारको सदस्य भए पनि निजले पालनपोषण नगरी अपहेलित वा उपेक्षित जीवनयापन गर्नु परेको ।

(ग) “अशक्त ज्येष्ठ नागरिक” भन्नाले शारीरिक वा मानसिकरूपले अशक्त ज्येष्ठ नागरिक सम्भन्नु पर्छ ।

(घ) “हेरचाह केन्द्र” भन्नाले ज्येष्ठ नागरिकलाई शुल्क लिई वा नलिई पालनपोषण तथा हेरचाह गर्नको लागि यस ऐनबमोजिम स्थापना तथा सञ्चालन भएको घर, आश्रम वा यस्तै प्रकृतिका अन्य संरचना सम्भन्नु पर्छ ।

(ङ) “दिवा सेवा केन्द्र” भन्नाले ज्येष्ठ नागरिकलाई शुल्क लिई वा नलिई दिउँसोको समयमा हेरचाह गर्नको लागि यस ऐनबमोजिम स्थापना तथा सञ्चालन भएको घर, आश्रम वा यस्तै प्रकृतिका अन्य संरचना सम्भन्नु पर्छ ।

(च) “पालनपोषण तथा हेरचाह” भन्नाले ज्येष्ठ नागरिकलाई खाने, लाउने, बस्ने, घुमफिर गर्ने, मनोरञ्जन गर्ने र धार्मिक कार्यमा संलग्न हुने तथा स्वास्थ्य सेवाको व्यवस्था मिलाउने जस्ता कार्य सम्भन्नु पर्छ ।

(छ) “परिवारको सदस्य” भन्नाले ज्येष्ठ नागरिकको देहायको नातेदार सम्भन्नु पर्छ :-

(१) सगोलको छोरा, बुहारी, छोरी, छोरातर्फको नाति, नातिनी,

- (२) उपखण्ड (१) बमोजिमका सदस्य नभएमा छुट्टिई भिन्न बसेको छोरा, बुहारी, छोरी, छोरातर्फको नाति, नातिनी,
- (३) उपखण्ड (२) बमोजिमका नातेदारसमेत नभएमा नजिकका अन्य नातेदार ।
- (ज) “हकवाला” भन्नाले मुलुकी ऐन अपुतालीको महलबमोजिम ज्येष्ठ नागरिकको अपुताली खान पाउने हकवाला सम्भन्नु पर्छ ।
- (झ) “ज्येष्ठ नागरिक क्लब” भन्नाले ज्येष्ठ नागरिकले आफ्नो हकहित र अधिकार संरक्षणको लागि प्रचलित कानूनबमोजिम स्थापना गरेको क्लब सम्भन्नु पर्छ ।
- (ञ) “कोष” भन्नाले दफा १७ बमोजिम स्थापना भएको ज्येष्ठ नागरिक कल्याणकोष सम्भन्नु पर्छ ।
- (ट) “तोकिएको अधिकारी” भन्नाले नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको अधिकारी सम्भन्नु पर्छ ।
- (ठ) “तोकिएको” वा “तोकिएबमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम वा विनियममा तोकिएको वा तोकिएबमोजिम सम्भन्नु पर्छ ।

३. ज्येष्ठ नागरिकलाई सम्मान गर्नुपर्ने : ज्येष्ठ नागरिकलाई सम्मान गर्नु सबैको कर्तव्य हुनेछ ।

४. ज्येष्ठ नागरिकको पालनपोषण तथा हेरचाह :

- (१) ज्येष्ठ नागरिकलाई आफ्नो आर्थिक हैसियत तथा इज्जत आमद अनुसार पालनपोषण तथा हेरचाह गर्नु परिवारको प्रत्येक सदस्यको कर्तव्य हुनेछ ।
- (२) ज्येष्ठ नागरिकले आफ्नो अंश लिई परिवारबाट अलग बसेको वा बस्न चाहेको अवस्थामा बाहेक निजले चाहेको परिवारको सदस्यले आफ्नो साथमा राखी पालनपोषण गर्नु पर्नेछ ।
- (३) कसैले ज्येष्ठ नागरिकको इच्छाविपरीत निजलाई परिवारबाट अलग राख्न वा अलग बस्न बाध्य गराउनु हुँदैन ।
- (४) ज्येष्ठ नागरिक वा निजलाई पालनपोषण गर्ने परिवारको सदस्यको आर्थिक अवस्था कमजोर भएमा परिवारको अन्य सदस्यले त्यस्तो ज्येष्ठ नागरिकलाई आफूसँगै नराखेको भए तापनि पालनपोषण तथा हेरचाहको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।
- (५) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि ज्येष्ठ नागरिकको चल, अचल सम्पत्ति प्रयोग वा उपयोग गर्ने परिवारको कुनै सदस्य, नातेदार वा हकवालाले निजलाई आफूसँगै राखी पालनपोषण तथा हेरचाह गर्नु पर्नेछ ।

५. ज्येष्ठ नागरिकले उजुरी दिन सक्ने : (१) दफा ४ बमोजिम ज्येष्ठ नागरिकको पालनपोषण तथा हेरचाह गर्नु पर्ने कर्तव्य भएको परिवारको सदस्य, नातेदार वा हकवालाले निजलाई आफूसँगै राखी पालनपोषण तथा हेरचाह नगरेमा वा गर्ने व्यवस्था नगरेमा त्यस्तो ज्येष्ठ नागरिकले पालनपोषण तथा हेरचाहको लागि सम्बन्धित गाउँपालिका वा नगरपालिकाको वडा अध्यक्षसमक्ष उजुरी दिन सक्नेछ ।

- (२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै उजुरी परेमा त्यस्तो उजुरीउपर वडा अध्यक्षले आवश्यक जाँचबुझ गरी निज र निजलाई पालनपोषण तथा हेरचाह गर्नु पर्ने परिवारको सदस्य, नातेदार वा हकवालाबीच मेलमिलाप गराइदिनु पर्नेछ ।
- (३) उपदफा (२) बमोजिम मेलमिलाप हुन नसकेमा वडा अध्यक्षले त्यस्तो ज्येष्ठ नागरिकलाई पालनपोषण तथा हेरचाह गर्न परिवारको सदस्य नातेदार वा हकवालालाई लिखित आदेश दिन सक्नेछ ।
- (४) उपदफा (३) बमोजिम वडा अध्यक्षले दिएको आदेश सम्बन्धित वडा कार्यालयको सूचनापाटीमा र अन्य उपयुक्त स्थानमा टाँस्न लगाउनु पर्नेछ ।

- (५) उपदफा (३) बमोजिम वडा अध्यक्षले दिएको आदेश चित्त नबुझ्ने पक्षले सो आदेश प्राप्त गरेको मितिले सात दिनभित्र सम्बन्धित गाउँ कार्यपालिकाको अध्यक्ष वा नगरपालिकाको प्रमुखसमक्ष निवेदन दिन सक्नेछ ।
- (६) उपदफा (५) बमोजिमको निवेदन परेमा सम्बन्धित गाउँ कार्यपालिकाको अध्यक्ष वा नगरपालिकाको प्रमुखले दुवै पक्षलाई बोलाई सम्झाइ-बुझाइ ज्येष्ठ नागरिकलाई पालनपोषण तथा हेरचाह गर्न परिवारको सदस्य, नातेदार वा हकवालालाई लिखित आदेश दिन सक्नेछ ।
- (७) उपदफा (६) बमोजिम गाउँ कार्यपालिकाको अध्यक्ष वा नगरपालिकाको प्रमुखले दिएको आदेश सम्बन्धित गाउँपालिका वा नगरपालिकाको सूचनापाटीमा र अन्य उपयुक्त स्थानमा टाँस्न लगाउनु पर्नेछ ।
- (८) उपदफा (३) वा (६) बमोजिमको आदेशको पालना सम्बन्धित व्यक्तिले गर्नु पर्नेछ । निजले त्यस्तो आदेशको पालना नगरेमा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि त्यस्तो व्यक्तिको सम्बन्धमा कुनै पनि विषयको सिफारिस गर्न वडा अध्यक्ष, गाउँ कार्यपालिकाको अध्यक्ष वा नगरपालिकाको प्रमुख बाध्य हुने छैन ।
- ६. आफूखुश गर्न पाउने :** प्रचलित कानूनबमोजिम अंशवण्डा गरिरहनु नपर्ने, आफ्नो अंशभागको चल, अचल र सोबाट बढेबढाएको सम्पत्ति ज्येष्ठ नागरिकले आफूखुश गर्न पाउनेछ ।
- ७. सेवा लिन सक्ने :** नेपाल सरकार वा प्रचलित कानूनबमोजिम स्थापित संस्थाले कुनै क्षेत्रमा विशेष योग्यता वा अनुभव हासिल गरेको ज्येष्ठ नागरिकबाट सेवा लिन सक्नेछ र यसरी सेवा लिएबापत निजलाई त्यस्तो संस्थाले उचित पारिश्रमिक तथा सुविधा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
- ८. भिक्षा माग्न लगाउन नहुने :** (१) कसैले पनि ज्येष्ठ नागरिकलाई भिक्षा माग्न लगाउन हुँदैन ।
 (२) ज्येष्ठ नागरिकलाई निजको ईच्छाविपरीत सन्यासी, भिक्षु वा फकिर बनाउनु हुँदैन ।
 (३) कसैले उपदफा (१) वा (२) विपरीतको कार्य गरेमा निजले यस ऐनबमोजिमको कसूर गरेको मानिनेछ ।
- ९. छूट र सुविधा :** (१) सार्वजनिक सवारी साधन, सार्वजनिक कार्य, स्वास्थ्य सेवा, धार्मिक तथा सार्वजनिकस्थलमा ज्येष्ठ नागरिकलाई आवश्यक सेवा, सुविधा र सहयोग प्रदान गर्नु गराउनु सबैको कर्तव्य हुनेछ ।
- (२) नेपाल सरकारले सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरी तोकेको किसिमको सार्वजनिक सवारी साधनमा सम्बन्धित सवारी धनी वा सञ्चालकले ज्येष्ठ नागरिकको लागि कम्तीमा दुईवटा सीट सुरक्षित राख्नु पर्नेछ र निजलाई यात्रु भाडादरमा कम्तीमा पचास प्रतिशत छूट दिनु पर्नेछ ।
- (३) स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने प्रत्येक संस्थाले ज्येष्ठ नागरिकलाई प्राथमिकता दिई स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्नु पर्नेछ ।
- (४) नेपाल सरकारले तोकेको स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने संस्थाले नेपाल सरकारले तोकेको संख्याका ज्येष्ठ नागरिकले त्यस्तो संस्थामा उपचार गराउँदा लाग्ने शुल्कमा कम्तीमा पचास प्रतिशत छूट दिनु पर्नेछ ।
- (५) खानेपानी, बिजुली, टेलिफोन लगायत सार्वजनिक सेवा प्रदान गर्ने अन्य संस्थाले सेवा प्रदान गर्दा ज्येष्ठ नागरिकलाई प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।
- (६) यस दफामा उल्लिखित छूट र सुविधाको अतिरिक्त नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी ज्येष्ठ नागरिकलाई समय समयमा अन्य छूट र सुविधा दिन सक्नेछ ।

१०. मुद्दा मामिलामा प्राथमिकता र प्रतिनिधित्व : (१) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि ज्येष्ठ नागरिक मात्र पक्ष वा विपक्ष भएको मुद्दालाई अदालतले प्राथमिकता दिई कारबाही र किनारा गर्नु पर्नेछ । छ

(२) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै असहाय वा अशक्त ज्येष्ठ नागरिक मात्र पक्ष वा विपक्षी भएको मुद्दाको सुनुवाई गर्दा अदालतले निजको प्रतिरक्षा गर्ने कानून व्यवसायी राखेर मात्र गर्नु पर्नेछ ।

(३) कुनै ज्येष्ठ नागरिकले आफ्नो आर्थिक अवस्था कमजोर भएकोले मुद्दाको प्रतिरक्षा गर्न कानून व्यवसायी नियुक्त गर्न नसक्ने भनी अदालतसमक्ष निवेदन दिएमा सम्बन्धित अदालतले निजको लागि वैतनिक कानून व्यवसायीको सेवा उपलब्ध गराइदिनु पर्नेछ ।

११. कामकारबाहीमा प्राथमिकता दिनु पर्ने : ज्येष्ठ नागरिकसँग सम्बन्धित कुनै काममा सम्बन्धित निकायले प्राथमिकता दिई त्यस्तो कामकारबाही सम्पादन गरिदिनु पर्नेछ ।

१२. कैद सजायमा छूट दिन सकिने : (१) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सरकारवादी भई चलेको कुनै मुद्दामा कैद सजाय पाई कैद भोगिरहेको ज्येष्ठ नागरिकलाई निजको उमेर र कसूरको अवस्था हेरी देहायबमोजिमको कैद छूट दिन सकिनेछ :-

(क) पैंसट्टी वर्ष उमेर पूरा भई सत्तरी वर्ष ननाघेको ज्येष्ठ नागरिकलाई पच्चीस प्रतिशतसम्म,

(ख) सत्तरी वर्ष उमेर पूरा भई पचहत्तर वर्ष ननाघेको ज्येष्ठ नागरिकलाई पचास प्रतिशतसम्म,

(ग) पचहत्तर वर्ष उमेर पूरा भएका ज्येष्ठ नागरिकलाई पचहत्तर प्रतिशतसम्म ।

(२) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कैद सजाय पाएको अशक्त ज्येष्ठ नागरिक वा पचहत्तर वर्ष उमेर पूरा गरेको ज्येष्ठ नागरिकलाई अदालतले कसूरको गाम्भीर्यता हेरी कारागारमा नराखी हेरचाह केन्द्रमा राख्न आदेश दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम हेरचाह केन्द्रमा राख्नेसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

१३. केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको गठन : (१) ज्येष्ठ नागरिकको हेरविचार, स्याहार सम्भार तथा सामाजिक सुरक्षा गर्ने प्रयोजनको लागि नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी देहायबमोजिमको एक केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समिति गठन गर्नेछ :-

(क) महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्री/राज्यमन्त्री - अध्यक्ष

(ख) सदस्य, राष्ट्रिय योजना आयोग (सामाजिक सेवा हेर्ने) - सदस्य

(ग) सचिव, अर्थ मन्त्रालय - सदस्य

(घ) सचिव, गृह मन्त्रालय - सदस्य

(ङ) सचिव, महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय - सदस्य

(च) सचिव, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय - सदस्य

(छ) सचिव, स्थानीय विकास मन्त्रालय - सदस्य

(ज) उपाध्यक्ष, समाज कल्याणपरिषद् - सदस्य

(ञ) सदस्य सचिव, पशुपति क्षेत्र विकासकोष - सदस्य

(ट) अध्यक्ष, नेपाल चिकित्सक संघ- सदस्य

(ठ) अध्यक्ष, नेपाल नर्सिङ् संघ - सदस्य

(ड) ज्येष्ठ नागरिकको हित संरक्षण गर्नको लागि सञ्चालित संस्थाहरुमध्येबाट

नेपाल सरकारले मनोनयन गरेको एकजना महिलासमेत दुईजना प्रतिनिधि -

सदस्य

(ढ) धार्मिक तथा सामाजिक कार्यमा संलग्न व्यक्तिहरुमध्येबाट नेपाल

सरकारले मनोनीत गरेको एकजना महिलासमेत दुईजना -

सदस्य

(ण) सहसचिव, महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय
(सम्बन्धित महाशाखा हेर्ने) -

सचिव

(२) उपदफा (१) को खण्ड (ड) र (ढ) बमोजिम मनोनीत सदस्यको पदावधि तीन वर्षको हुनेछ र निजको पुनः नियुक्ति हुन सक्नेछ ।

तर, निजले खराब आचरण गरेमा वा निजको कार्यक्षमताको अभावमा निजको पदावधि पूरा हुनुअगावै नेपाल सरकारले हटाउन सक्नेछ ।

(३) केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको सचिवालयको काम महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयले गर्नेछ ।

(४) केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको बैठकसम्बन्धी कार्यविधि तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

(५) केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिका सदस्यले सो समितिको बैठकमा भाग लिएबापत नेपाल सरकारले तोकेबमोजिमको भत्ता पाउन सक्नेछन् ।

१४. केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार : केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछ :-

(क) ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षा गर्नका लागि आवश्यक नीति, योजना तथा कार्यक्रम तयार गरी नेपाल सरकारसमक्ष पेश गर्ने,

(ख) नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएको नीति, योजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन र अनुगमन गर्ने,

(ग) जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिबाट प्राप्त हुन आएको ज्येष्ठ नागरिकको लगत तथा अभिलेख अद्यावधिक राख्ने,

(घ) जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको कामकारवाहीमा समन्वय तथा अनुगमन गर्ने,

(ङ) नेपाल राज्यभर स्थापना तथा सञ्चालनमा रहेका हेरचाह केन्द्र, दिवा सेवा केन्द्र, ज्येष्ठ नागरिक क्लब एवं ज्येष्ठ नागरिकसम्बन्धी काम गर्ने संघ, संस्थाले गरेको कामकारवाहीको अनुगमन गर्ने,

(च) तोकिएबमोजिमका अन्य काम गर्ने ।

१५. जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको गठन : (१) नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी प्रत्येक जिल्लामा देहायबमोजिमको जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समिति गठन गर्न सक्नेछ :-

(क) जिल्ला समन्वय समितिको सभापति -

अध्यक्ष

(ख) प्रमुख जिल्ला अधिकारी वा निजले तोकेको अधिकृतस्तरको कर्मचारी -

सदस्य

(ग) गाउँ कार्यपालिकाको अध्यक्ष र नगरकार्यपालिकाको प्रमुखमध्येबाट जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिले मनोनयन गरेको एकजना प्रतिनिधि -

सदस्य

(घ) कार्यालय प्रमुख, जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय -

सदस्य

(ङ) ज्येष्ठ नागरिकसम्बन्धी काम गर्ने जिल्लास्थित संघ, संस्थामध्येबाट जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिले मनोनयन गरेको एकजना महिला सहित दुईजना प्रतिनिधि

सदस्य

(च) महिला विकास अधिकृत -

सचिव

(२) उपदफा (१) को खण्ड (ग) र (ङ) बमोजिम मनोनीत सदस्यको पदावधि तीन वर्षको हुनेछ र निजको पुनः नियुक्ति हुन सक्नेछ । तर, निजले खराब आचरण गरेमा वा निजको कार्यक्षमताको अभावमा निजको पदावधि पूरा हुनुअगावै नेपाल सरकारले हटाउन सक्नेछ ।

- (३) जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको सचिवालयको काम जिल्ला महिला विकास कार्यालयले गर्नेछ ।
- (४) जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको बैठकसम्बन्धी कार्यविधि तोकिएबमोजिम हुनेछ ।
- (५) जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिका सदस्यले नेपाल सरकारले तोकेबमोजिमको भत्ता पाउन सक्नेछन् ।

१६. जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार : जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछ :-

- (क) जिल्लाभित्रका ज्येष्ठ नागरिकको लगत सङ्कलन गर्ने, अभिलेख राख्ने र लगत तथा अभिलेखको अद्यावधिक गर्ने,
- (ख) जिल्लाभित्रका ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षा गर्ने योजना तथा कार्यक्रम तयार गरी स्वीकृतिका लागि केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिसमक्ष पेश गर्ने,
- (ग) नेपाल सरकारबाट स्वीकृत ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी नीति, योजना तथा कार्यक्रमबमोजिमको जिल्लास्तरीय कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा सोको अनुगमन गर्ने,
- (घ) जिल्लामा स्थापना भई सञ्चालनमा रहेका हेरचाह केन्द्र, दिवा सेवा केन्द्र, ज्येष्ठ नागरिक क्लब एवं ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी काम गर्ने तथा अन्य संघ, संस्थाको कामकारवाहीको अनुगमन गर्ने,
- (ङ) ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण तथा सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी कार्य गर्न स्थानीय सामुदायिक संस्थालाई परिचालन गराउने,
- (च) दफा २४ बमोजिम ज्येष्ठ नागरिकले पाउने भत्ता वा सुविधा वितरण गर्ने व्यवस्था मिलाउने,
- (छ) तोकिएबमोजिम अन्य काम गर्ने ।

१७. ज्येष्ठ नागरिक कल्याण कोष : (१) ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षा गर्न एक ज्येष्ठ नागरिक कल्याणकोष स्थापना गरिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमकोकोषमा देहायबमोजिमका रकम रहनेछन् :-

- (क) नेपाल सरकारबाट प्राप्त रकम,
 - (ख) विदेशी सरकार, विदेशी व्यक्ति वा अन्तर्राष्ट्रिय संघ, संस्थाबाट प्राप्त रकम,
 - (ग) स्वदेशी व्यक्ति वा संघ, संस्थाबाट प्राप्त रकम,
 - (घ) अन्य कुनै स्रोतबाट प्राप्त रकम ।
- (३) उपदफा (२) को खण्ड (ख) बमोजिमको रकम प्राप्त गर्नुअघि केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिले नेपाल सरकारको पूर्वस्वीकृति लिनु पर्नेछ ।
- (४) उपदफा (१) बमोजिमकोकोषमा रहने रकम केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको नाममा नेपाल राज्यको कुनै वाणिज्य बैङ्कमा खाता खोली जम्मा गरिनेछ ।
- (५) उपदफा (१) बमोजिमकोकोषको रकम ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षा गर्नको लागि मात्र प्रयोग गरिनेछ ।
- (६) उपदफा (५) बमोजिमकोकोषको रकम प्रयोग गर्दा नेपाल सरकार आफैले स्थापना गरेको वा प्रचलित कानूनबमोजिम स्थापना भएको संघ, संस्थाले सञ्चालन गरेको हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रमार्फत् प्रयोग गरिनेछ ।
- (७) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै व्यक्तिलाई निजको व्यक्तिगत प्रयोजनको लागि कोषबाट कुनै रकम दिन वा वितरण गर्न सकिने छैन ।
- (८) उपदफा (१) बमोजिमको कोषको सञ्चालन तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

१८. **लेखा र लेखापरीक्षण :** (१) कोषको आय-व्ययको लेखा नेपाल सरकारले अपनाएको लेखा प्रणालीबमोजिम राखिनेछ ।
 (२) कोषको लेखा परीक्षण महालेखा परीक्षकको विभागबाट हुनेछ ।
१९. **अभिलेख तयार गर्ने :** जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिले यस ऐनबमोजिम ज्येष्ठ नागरिकको अभिलेख तोकिएबमोजिम तयार गर्नु पर्नेछ ।
२०. **हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन :** (१) नेपाल सरकार वा कुनै व्यक्ति वा प्रचलित कानूनबमोजिम गठन भएको संघ, संस्थाले नेपाल राज्यको कुनै स्थानमा हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्र वा दुवै केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।
 (२) उपदफा (१) बमोजिमको हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्र स्थापना र सञ्चालन गर्न तोकिएको पूर्वाधार पूरा गरी तोकिएको अधिकारीबाट स्वीकृति लिनु पर्नेछ ।
 (३) यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत निजी वा गैर सरकारी क्षेत्रबाट सञ्चालन भइरहेको हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रले यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले छ महिनाभित्र उपदफा (२) बमोजिमको अधिकारीबाट तोकिएबमोजिम स्वीकृति लिनु पर्नेछ ।
 (४) हेरचाह केन्द्रमा ज्येष्ठ नागरिक, अशक्त ज्येष्ठ नागरिक, असहाय ज्येष्ठ नागरिक तथा अदालतले दफा १२ को उपदफा (२) बमोजिम हेरचाह केन्द्रमा राख्न आदेश दिएको ज्येष्ठ नागरिकलाई राख्न सकिनेछ ।
 (५) कुनै ज्येष्ठ नागरिकले आफ्नै खर्चमा कुनै हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रमा बस्न चाहेमा त्यस्तो केन्द्रले आफ्नो क्षमता अनुसार त्यस्तो ज्येष्ठ नागरिकलाई राख्नु पर्नेछ ।
 (६) आफैले पालनपोषण तथा हेरचाह गर्नु पर्ने ज्येष्ठ नागरिकलाई आफूसँग राख्न नसक्ने अवस्था सृजना भएमा परिवारको सदस्यले त्यस्तो ज्येष्ठ नागरिकलाई कुनै हेरचाह केन्द्रमा राख्न सक्नेछ । त्यसरी राख्न चाहेमा सम्बन्धित हेरचाह केन्द्रले लाग्ने खर्च त्यस्तो सदस्यबाट लिई त्यस्तो ज्येष्ठ नागरिकलाई राख्न सक्नेछ ।
 (७) उपदफा (४), (५) वा (६) बमोजिम हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रमा बसेका ज्येष्ठ नागरिकलाई सम्बन्धित हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रले निजहरुको रुची अनुसार धार्मिक, सामाजिक, मनोरञ्जनात्मक वा आर्थिक कृयाकलापमा सरिक गराई पारिवारिक वातावरणमा बस्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।
 (८) हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रको सञ्चालनसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।
२१. **सूचना दिनु पर्ने :** (१) कुनै ज्येष्ठ नागरिक बेवारिसे अवस्थामा फेला परेमा सोको सूचना नजिकको हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्र वा प्रहरी कार्यालय वा गाउँपालिका वा नगरपालिकामा दिनु प्रत्येक नागरिकको कर्तव्य हुनेछ । (२) प्रहरीले कुनै ज्येष्ठ नागरिकलाई बेवारिसे अवस्थामा फेला पारेमा निजलाई नजिकको हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रमा जिम्मा लगाउनु पर्नेछ ।
२२. **अन्त्येष्टी :** हेरचाह केन्द्रमा कुनै ज्येष्ठ नागरिकको मृत्यु भएमा त्यस्तो नागरिकको सामाजिक परम्परा अनुसार वा निजले इच्छाएको धार्मिक परम्परा अनुसार निजको अन्त्येष्टी गराउने व्यवस्था सम्बन्धित हेरचाह केन्द्रले गर्नु पर्नेछ ।
२३. **सम्पत्तिसम्बन्धी व्यवस्था :** (१) दफा २० को उपदफा (५) बमोजिम हेरचाह केन्द्रमा बस्ने ज्येष्ठ नागरिकको मृत्यु भएमा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि त्यस्तो मृतकको बाँकी सम्पत्ति सम्बन्धित हेरचाह केन्द्रको हुनेछ ।

(२) दफा २० को उपदफा (६) बमोजिम हेरचाह केन्द्रमा राखेको ज्येष्ठ नागरिकको मृत्यु भएमा त्यस्तो हेरचाह केन्द्रले निजको हेरचाह गरेबापत लाग्ने खर्च कटाई बाँकी रकम परिवारको सदस्य वा नातेदार वा हकवालालाई फिर्ता दिनु पर्नेछ ।

२४. **भत्ता वा सुविधा उपलब्ध गराउन सक्ने** : नेपाल सरकारले ज्येष्ठ नागरिक, असहाय ज्येष्ठ नागरिक, अशक्त ज्येष्ठ नागरिकलाई तोकिएको आधारमा वर्गीकरण गरी तोकिएबमोजिम भत्ता वा सुविधा उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

२५. **परिचयपत्र उपलब्ध गराउने** : नेपाल सरकारले ज्येष्ठ नागरिकलाई तोकिएबमोजिमको विवरण भएको परिचयपत्र ज्येष्ठ नागरिक बसोबास गरेको गाउँपालिका वा नगरपालिकामार्फत् उपलब्ध गराउनेछ ।

२६. **दण्ड सजाय**: (१) हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रका प्रमुख, सञ्चालक, कर्मचारी वा अन्य कुनै व्यक्तिले ज्येष्ठ नागरिकको सम्पत्ति लिने बदनियतले कुनै काम गर्नु गराउनु हुँदैन ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको काम गरेमा निजले यस ऐनबमोजिम कसूर गरेको मानिनेछ र निजलाई कसूरको मात्रा अनुसार एक वर्षदेखि पाँच वर्षसम्म कैद वा बिगोबमोजिम जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।

(३) दफा ८ को उपदफा (१) बमोजिमको कसूर गर्ने व्यक्तिलाई तीन महिनासम्म कैद वा पच्चीस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।

(४) दफा ८ को उपदफा (२) बमोजिमको कसूर गर्ने व्यक्तिलाई एक वर्षसम्म कैद वा पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।

(५) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कसैले अशक्त ज्येष्ठ नागरिक वा पचहत्तर वर्ष उमेर पूरा गरेको ज्येष्ठ नागरिक विरुद्ध प्रचलित कानूनबमोजिम कसूर मानिने कुनै कार्य गरेमा निजलाई प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भएको सजायमा पच्चीस प्रतिशत थप सजाय हुनेछ ।

२७. **मुद्दाको शुरु कारबाही र किनारा गर्ने अधिकार** : दफा ८ र दफा २६ को उपदफा (२) बमोजिमको कसूरको शुरु कारबाही र किनारा गर्ने अधिकार सम्बन्धित जिल्ला अदालतलाई हुनेछ ।

२८. **पुनरावेदन** : दफा २७ बमोजिम भएको फैसलाउपर चित्त नबुझे पक्षले निर्णय सुनिपाएको मितिले पैंतीस दिनभित्र सम्बन्धित उच्च अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।

२९. **सरकार वादी हुने** : दफा ८ तथा दफा २६ को उपदफा (२) बमोजिमको कसूरसम्बन्धी मुद्दा सरकारवादी हुनेछ र सो मुद्दा सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को अनुसूची-१ मा समावेश भएको मानिनेछ ।

३०. **निर्देशन दिन सक्ने** : (१) नेपाल सरकारले केन्द्रीय तथा जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिलाई र केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिले जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिलाई समय-समयमा आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम दिएको निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको कर्तव्य हुनेछ ।

३१. **प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्ने** : आफूले गरेको कामको वार्षिक प्रतिवेदन जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिले आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले दुई महिनाभित्र केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समिति समक्ष र केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिले आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले तीन महिनाभित्र महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयसमक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

३२. **नियम तथा विनियम बनाउने अधिकार** : (१) यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकारले आवश्यक नियमहरु बनाउन सक्नेछ ।

- (२) यो ऐन र यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियमको अधीनमा रही हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्र सञ्चालन गर्ने संस्थाले ज्येष्ठ नागरिकको भर्ना, बसोबास, आचरणको सम्बन्धमा आवश्यक विनियम बनाउन सक्नेछ ।
- (३) उपदफा (२) बमोजिमको विनियम महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयबाट स्वीकृत भएपछि लागु हुनेछ ।

१.३ मुलुकी देवानी संहिता, २०७४

परिच्छेद-३

नागरिक अधिकार सम्बन्धी व्यवस्था

१९. विशेष व्यवस्था भएकोमा भेदभाव गरेको नमानिने : दफा १७ र १८ मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सामाजिक वा साँस्कृतिक दृष्टिले पिछडिएको महिला, दलित, आदिवासी, आदिवासी जनजाति, मधेशी, थारू, मुस्लिम, उत्पीडित वर्ग, पिछडा वर्ग, अल्पसङ्ख्यक, सीमान्तीकृत, किसान, श्रमिक, युवा, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसङ्ख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, गर्भावस्थाका व्यक्ति, अशक्त वा असहाय, पिछडिएको क्षेत्र र आर्थिक रूपले विपन्न खस आर्य लगायत नागरिकको संरक्षण, सशक्तीकरण वा विकासका लागि कानून बमोजिम विशेष व्यवस्था गरेकोमा भेदभाव गरेको मानिने छैन ।

भाग-३ पारिवारिक कानून

परिच्छेद-४ आमा, बाबु तथा छोरा, छोरीको सम्बन्ध सम्बन्धी व्यवस्था

१२२. आमा बाबुलाई आदर, सम्मान र हेरचाह गर्नु पर्ने : (१) प्रत्येक छोरा छोरीले आफ्ना आमा बाबुलाई आदर तथा सम्मानका साथ व्यवहार गर्नु पर्नेछ ।

(२) प्रत्येक छोरा छोरीले आमा बाबुलाई एकासगोलमा बसेको वा कानून बमोजिम भिन्न भइसकेको जेसुकै भए तापनि आफ्नो आर्थिक तथा सामाजिक हैसियत अनुसार आवश्यक हेरचाह, स्याहार सम्भार, औषधोपचार वा रेखदेख गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद-१० अंशबण्डा सम्बन्धी व्यवस्था

२०५. अंशियार मानिने: सगोलको सम्पत्ति अंशबण्डा गर्ने प्रयोजनको लागि यस परिच्छेदको अन्य दफाको अधीनमा रही पति, पत्नी, बाबु, आमा, छोरा, छोरी अंशियार मानिनेछन् ।

२०६. अंशको समान हकदार हुने: (१) प्रत्येक अंशियार अंशको समान हकदार हुनेछन् ।

१.४ सामाजिक सुरक्षा ऐन, २०७५

परिच्छेद २, सामाजिक सुरक्षा

३. सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने: (१) देहाय बमोजिमका नेपाली नागरिकलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउनेअधिकार हुनेछ।
- (क) ज्येष्ठ नागरिक,
(ख) आर्थिक रूपले विपन्न,
(ग) अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका व्यक्ति,
(घ) असहाय एकल महिला,
(ङ) अपाङ्गता भएका,
(च) बालबालिका,
(छ) आफ्नो हेरचाह आफैँ गर्न नसक्ने,
(ज) लोपोन्मुख जाति।
दोहोरो भिडन्तको सिद्धान्त
- (२) उपदफा (१) बमोजिम वितरण गरिने भित्ताहरू सामाजिक सुरक्षा भित्ताका नाममा वितरण गरिनेछ।
४. **ज्येष्ठ नागरिक भत्ता :** (१) दलित र एकल महिला ज्येष्ठ नागरिकले साठी वर्ष उमेर पूरा गरेपछि र अन्य ज्येष्ठ नागरिकले सत्तरी वर्ष उमेर पूरा गरेपछि सामाजिक सुरक्षा भत्ताको रूपमा नेपाल सरकारले तोके बमोजिमको ज्येष्ठ नागरिक भत्ता पाउनेछन्।
- (२) उपदफा (१) मा जुनसकै कुरा लेखिएको भएता पनि नेपाल सरकारले कुनै निश्चित क्षेत्र तोक्यो त्यस्तो बसोबास गर्ने उपदफा (१) बमोजिमको उमेर नपगेका ज्येष्ठ नागरिकलाई समेत त्यस्तो भत्ता उपलब्ध गराउन सक्नेछ।

१.५ जनस्वास्थ्य सेवा ऐन, २०७५

३. स्वास्थ्य सेवाको पहुँच तथा सनिश्चितता: (१) प्रत्येक नागरिकलाई गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा सहज र सर्वसुलभ रूपमा प्राप्त गर्ने अधिकार हुनेछ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिमको सेवा प्राप्त गर्ने प्रयोजनको लागि प्रचलित कानून तथा नेपाल सरकारले समय समयमा तोकिए बमोजिमको स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यक्रममा समावेश हुनु प्रत्येक नागरिकको कर्तव्य हुनेछ।
- (३) कुनै पनि नागरिकलाई स्वास्थ्य सेवाबाट बञ्चित गरिने छैन।
- (४) प्रत्येक नागरिकलाई देहायका शीर्षक अर्न्तगतका तोकिए बमोजिमका आधारभूत स्वास्थ्य सेवाहरू निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक हुनेछ :
- (क) खोप सेवा
(ख) एकीकृत नवजात शिशु तथा बालरोग व्यवस्थापन, पोषण सेवा, गर्भवती, प्रसव तथा सुत्केरी सेवा, परिवार नियोजन, गर्भपतन तथा प्रजनन स्वास्थ्य जस्ता मातृ, नवजात शिशु तथा बाल स्वास्थ्य सेवा,
(ग) सरुवा रोग सम्बन्धी सेवा,
(घ) नसर्ने रोग तथा शारीरिक विकलाङ्गता सम्बन्धी सेवा,

- (ड) मानसिक रोग सम्बन्धी सेवा,
- (च) ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्य सम्बन्धी सेवा,
- (छ) सामान्य आकस्मिक अवस्थाका सेवा,
- (ज) स्वास्थ्य प्रवर्द्धन सेवा,
- (झ) आयुर्वेद तथा अन्य मान्यता प्राप्त वैकल्पिक स्वास्थ्य सेवा,
- (ञ) नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना जारी गरी तोकेको अन्य सेवा ।

१.६ ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी नियमावली, २०६५

नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित मिति २०६५/८/९

ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ३२ को उपदफा (१) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल सरकारले देहायका नियमहरू बनाएको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यी नियमहरूको नाम “ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी नियमावली, २०६५” रहेको छ ।

(२) यो नियमावली तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२ परिभाषा : विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस नियमावलीमा :-

(क) “ऐन” भन्नाले ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन, २०६३ सम्भन्नु पर्छ ।

(ख) “मन्त्रालय” भन्नाले महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय सम्भन्नु पर्छ ।

३. केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार: ऐन तथा यस नियमावलीमा अन्यत्र मा लेखिएका काम, कर्तव्य र अधिकारका अतिरिक्त केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

(क) ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षा गर्ने योजना तथा कार्यक्रमका लागि आवश्यक आर्थिक स्रोत परिचालन गर्न आवश्यक नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी मन्त्रालयसमक्ष सिफारिश गर्ने,

(ख) जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिलाई मार्गदर्शन गर्ने,

(ग) जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको वार्षिक कार्यक्रमहरूको प्रगति समीक्षा एवं मूल्याङ्कन गर्ने,

(घ) आवश्यकता अनुसार जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको सिफारिश समेत लिइ विभिन्न जिल्लामा हेरचाह केन्द्र, दिवा सेवा केन्द्र, ज्येष्ठ नागरिक क्लब स्थापना गर्न कुनै व्यक्ति वा संस्थालाई प्रोत्साहन र सहयोग गर्ने,

(ङ) प्रचलित कानूनको अधीनमा रही राष्ट्रिय एवं अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूको सहयोग समेत लिई ज्येष्ठ नागरिकमा रहेको ज्ञान, सीप, क्षमता र अनुभवको सदुपयोग गर्नका लागि आवश्यक कार्यहरू सञ्चालन गर्ने गराउने,

(च) ज्येष्ठ नागरिकहरू प्रति श्रद्धा, आदर तथा सद्भावको अभिवृद्धि गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक अन्य काम गर्ने ।

४. केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको बैठक सम्बन्धी कार्यविधि : (१) केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको बैठक आवश्यकता अनुसार केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको अध्यक्षले तोकेको मिति, समय र स्थानमा बस्नेछ ।

(२) केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको कुल सदस्य संख्याको पचास प्रतिशत भन्दा बढी सदस्यहरु उपस्थित भएमा केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको बैठकको लागि गणपूरक संख्या पुगेको मानिनेछ ।

(३) केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको बैठकको अध्यक्षता केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको अध्यक्षले गर्नेछ, र निजको अनुपस्थितिमा उपस्थिति सदस्यहरुले आफू मध्येबाट छानेको सदस्यले बैठकको अध्यक्षता गर्नेछ ।

(४) केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको बैठकमा बहुमतको राय मान्य हुनेछ र मत बराबर भएमा बैठकको अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले निर्णायक मत दिनेछ ।

(५) केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको बैठक सम्बन्धी अन्य कार्यविधि सो समिति आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

५. जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार: ऐनमा लेखिएका काम, कर्तव्य र अधिकारका अतिरिक्त जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

(क) वार्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्नको निमित्त आवश्यक स्थानीय स्रोतको खोजी गर्ने र उपलब्ध स्रोतको परिचालन गर्ने,

(ख) जिल्लास्तरमा सामाजिक कार्यकर्ता समेतको सहभागितामा ज्येष्ठ नागरिकको सम्मेलन गराई ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षा गर्नका लागि अवलम्बन गरिने नीति, योजना तथा कार्यक्रमका सम्बन्धमा सुझाव सङ्कलन गर्ने,

(ग) जिल्लाभित्र सञ्चालित हेरचाह केन्द्र, दिवा सेवा केन्द्र, ज्येष्ठ नागरिक क्लब एवं ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी काम गर्ने अन्य संघ संस्थाको अद्यावधिक अभिलेख राखी त्यसको एक प्रति केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिमा पठाउने,

(घ) जनसहभागिताबाट वा सरकारी वा गैर सरकारी संघ संस्थाहरुको सहभागिता जुटाई जिल्लाको विभिन्न भागमा ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण तथा सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धमा प्रचार प्रसार गर्ने, त्यस्तो कार्य गर्ने सामाजिक कार्यकर्ता तथा सरकारी एवं गैरसरकारी संघ संस्थाहरुलाई सहयोग गर्ने,

(ङ) नगरपालिका र गाउँ विकास समितिस्तरमा योजना समिति गठन गरी ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने र कार्यान्वयन गर्ने, गराउने,

(च) ज्येष्ठ नागरिकको क्षेत्रमा उत्कृष्ट कार्य गर्ने व्यक्ति वा संस्थालाई पुरस्कृत गर्ने,

(छ) प्रचलित कानूनको अधीनमा रही राष्ट्रिय एवं अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरुको सहयोग समेत लिई ज्येष्ठ नागरिकमा रहेको ज्ञान, सीप, क्षमता र अनुभवको सदुपयोग गर्नका लागि आवश्यक कार्यहरु सञ्चालन गर्ने गराउने ।

६. **जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको बैठक सम्बन्धी कार्यविधि :** (१) जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको बैठक आवश्यकतानुसार जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको अध्यक्षले तोकेको मिति, समय र स्थानमा बस्नेछ ।
- (२) जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको कुल सदस्य संख्याको पचास प्रतिशतभन्दा बढी सदस्यहरू उपस्थित भएमा जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको बैठकको लागि गणपूरक संख्या पुगेको मानिनेछ ।
- (३) जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको बैठकको अध्यक्षता जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको अध्यक्षले गर्नेछ, र निजको अनुपस्थितिमा उपस्थित सदस्यहरू मध्ये वरिष्ठ सदस्यले बैठकको अध्यक्षता गर्नेछ ।
- (४) जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको बैठकमा बहुमतको राय मान्य हुनेछ र मत बराबर भएमा बैठकको अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले निर्णायक मत दिनेछ ।
- (५) जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको बैठक सम्बन्धी अन्य कार्यविधि सो समिति आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।
७. **हेरचाह केन्द्रमा राख्ने सम्बन्धी व्यवस्था :** अदालतले कैद सजाय पाएको अशक्त ज्येष्ठ नागरिक वा पचहत्तर वर्ष उमेर पूरा गरेको ज्येष्ठ नागरिकलाई ऐनको दफा १२ को उपदफा (३) बमोजिम हेरचाह केन्द्रमा राख्ने गरी आदेश दिँदा देहायका कुरालाई विचार गर्नु पर्नेछ :-
- (क) कसूर र कसूर गर्दाको नियत, कारण र अवस्था,
- (ख) निजको विगतको चालचलन,
- (ग) निजको उमेर र शारीरिक अवस्था,
- (घ) निजले कसूरका सम्बन्धमा गरेको साविती र निजले कसूरको लागि गरेको क्षमायाचना,
- (ङ) अन्य प्रासङ्गिक कुराहरू ।
८. **अभिलेख तयार गर्नुपर्ने :** (१) जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिले आफ्नो जिल्लाभित्रका ज्येष्ठ नागरिकको लगत संकलन गरी निजहरूको व्यक्तिगत विवरण, पारिवारिक स्थिति, शैक्षिक योग्यता, पेशागत दक्षता र अनुभव समेत खुल्ने गरी अनुसूची-१ बमोजिमको ढाँचामा अभिलेख राख्नुपर्ने छ ।
- (२) उपनियम (१) बमोजिम राखिएको अभिलेखलाई हरेक वर्ष अद्यावधिक गरिराख्नु पर्नेछ ।
९. **कोषको सञ्चालन :** ज्येष्ठ नागरिक कल्याण कोषको सञ्चालन केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको सचिव र केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिले तोकेको अधिकृतस्तरको कर्मचारीको संयुक्त दस्तखतबाट हुनेछ ।
१०. **स्वीकृतिको लागि निवेदन दिने :** (१) नेपालको कुनै स्थानमा ऐनको दफा २० बमोजिम हेरचाह केन्द्र वा दिवासेवा केन्द्रको स्थापना गर्न चाहने व्यक्ति वा प्रचलित कानून बमोजिम गठन भएको संघ संस्थाले देहायको विवरण खोली स्वीकृतिको लागि सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारी समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ :-
- (क) निवेदकको नाम थर, वतन,
- (ख) निवेदक प्रचलित कानून बमोजिम गठन भएको संघ संस्था भए प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भएको प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि,
- (ग) हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्र स्थापना हुने स्थान र त्यस्तो केन्द्रको क्षमता, लगायतका पूर्वाधारको विवरण,
- (घ) हेरचाह केन्द्र वा दिवासेवा केन्द्रको लागि आवश्यक जनशक्तिको विवरण,
- (ङ) आर्थिक स्रोतको विवरण ।

(२) ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत निजी वा गैर सरकारी क्षेत्रबाट सञ्चालन भइरहेका हेरचाह केन्द्र वा दिवासेवा केन्द्रका सञ्चालकले देहायको विवरण खुलाई यो नियमावली प्रारम्भ भएको तीन महिनाभित्र स्वीकृतिको लागि सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारी समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ :-

- (क) निवेदकको नाम थर, वतन,
- (ख) हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्र सञ्चालन गरेको स्थान,
- (ग) हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रमा रहेका ज्येष्ठ नागरिकको विवरण,
- (घ) हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रको क्षमता लगायतका पूर्वाधारको विवरण,
- (ङ) हेरचाह केन्द्र वा दिवासेवा केन्द्रमा रहेको जनशक्तिको विवरण,
- (च) हेरचाह केन्द्र वा दिवासेवा केन्द्र सञ्चालनको लागि आवश्यक पर्ने आर्थिक स्रोतको विवरण ।

(३) उपनियम (१) र (२) बमोजिम प्राप्त निवेदन उपर जाँचबुझ गर्दा नियम १२ बमोजिमको पूर्वाधार तथा सुविधाहरू तयार भएको पाइएमा प्रमुख जिल्ला अधिकारीले हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्र वा दुवै केन्द्र सञ्चालन गर्न स्वीकृति दिनेछ ।

११. निरीक्षण गर्ने : (१) मन्त्रालयले नेपाल भित्र स्थापना भएका सबै र जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिले आफ्नो क्षेत्रभित्रको हेरचाह केन्द्र र दिवासेवा केन्द्रको जहिले सुकै पनि निरीक्षण गर्न वा गराउन सक्नेछ ।

(२) प्रमुख जिल्ला अधिकारी वा निजले तोकेको अधिकृतले आफ्नो क्षेत्रभित्रको हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रको वर्षमा कम्तीमा चारपटक निरीक्षण गरी त्यसको प्रतिवेदन जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समिति र मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ । त्यसरी निरीक्षण गर्दा अन्य कुराहरूको अतिरिक्त ऐन, यो नियमावली वा प्रचलित कानून विपरीत कुनै काम कारवाही भएको पाइएमा सो समेत त्यस्तो निरीक्षण प्रतिवेदनमा खुलाउनु पर्नेछ ।

(३) यस नियम बमोजिम निरीक्षण गर्ने अधिकारीले हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रले यस नियमावलीमा तोकिएका पूर्वाधार र सुविधाको व्यवस्था गरेको नपाएमा वा कुनै अनियमितता भएको देखेमा पूर्वाधार र सुविधाको व्यवस्था गर्न, सुधार गर्न र अनियमितता हटाउन समय तोकिएको आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ ।

(४) उपनियम (३) बमोजिम दिइएको निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित हेरचार केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रको सञ्चालकको कर्तव्य हुनेछ ।

१२. न्यूनतम पूर्वाधार तथा सुविधाको व्यवस्था गर्नुपर्ने : (१) ऐन तथा यस नियमावली बमोजिम स्थापना र सञ्चालन गरिने हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रमा अनुसूची-२ बमोजिमको न्यूनतम पूर्वाधार तथा सुविधाको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(२) ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत प्रचलित कानून बमोजिम सञ्चालनमा रहेका हेरचाह केन्द्र र दिवा सेवा केन्द्रले नियम १० बमोजिम स्वीकृति लिएको मितिले दुई वर्षभित्र अनुसूची-२ बमोजिमको न्यूनतम पूर्वाधार तथा सुविधाको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(३) हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रले आफूकहाँ रहेका ज्येष्ठ नागरिकको विवरण अनुसूची-१ बमोजिमको ढाँचामा तयार गरी राख्नु पर्नेछ ।

१३. बेवारिस ज्येष्ठ नागरिकको सम्बन्धी व्यवस्था : ऐनको दफा २१ बमोजिम बेवारिस अवस्थामा फेला परेका ज्येष्ठ नागरिकलाई नजीकमा नेपालसरकद्वारा सञ्चालित हेरचाह केन्द्र भए सोमा र नभए निजी वा गैर सरकारी क्षेत्रबाट सञ्चालित हेरचाह केन्द्रमा राख्ने व्यवस्था गरिनेछ ।

१४. **ज्येष्ठ नागरिकको वर्गीकरण:** (१) ऐनको दफा २४ को प्रयोजनका लागि देहायको आधारमा ज्येष्ठ नागरिक, असहाय ज्येष्ठ नागरिक र अशक्त ज्येष्ठ नागरिकलाई वर्गीकरण गरिनेछ :-

- (क) सत्तरी वर्ष उमेर पूरा नगरेको ज्येष्ठ नागरिक,
- (ख) सत्तरी वर्ष उमेर पूरा गरेको वरिष्ठ ज्येष्ठ नागरिक,
- (ग) असहाय ज्येष्ठ नागरिक,
- (घ) अशक्त ज्येष्ठ नागरिक,
- (ङ) एकल ज्येष्ठ नागरिक ।

स्पष्टीकरण: यस खण्डको प्रयोजनको लागि “एकल ज्येष्ठ नागरिक” भन्नाले विधवा, विधुर वा अविवाहित एकल ज्येष्ठ नागरिक सम्झनु पर्छ ।

- (२) उपनियम (१) बमोजिम वर्गीकरण गरिएका ज्येष्ठ नागरिकले समय समयमा नेपाल सरकारले तोके बमोजिमको भत्ता वा सुविधा पाउन सक्नेछन् ।
- (३) उपनियम (१) बमोजिमका प्रत्येक ज्येष्ठ नागरिकको वर्गीकरण केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिले निर्धारण गर्नेछ र सोको सूचना सार्वजनिक प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।

१५. **ज्येष्ठ नागरिकको परिचयपत्र :** (१) मन्त्रालयले तोकेको निकाय मार्फत ज्येष्ठ नागरिकलाई अनुसूची-३ बमोजिमको ढाँचामा ज्येष्ठ नागरिक परिचयपत्र उपलब्ध गराइनेछ ।

- (२) उपनियम (१) बमोजिम उपलब्ध गराइने परिचयपत्र नियम १४ को वर्गीकरणका आधारमा फरक फरक हुन सक्नेछ ।

१६. **क्लब सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) कसैले कम्तीमा पाँच जना ज्येष्ठ नागरिक सदस्य हुनेगरी प्रचलित कानून बमोजिम ज्येष्ठ नागरिक क्लब स्थापना गर्न सक्नेछ ।

- (२) उपनियम (१) बमोजिम स्थापना गरिने ज्येष्ठ नागरिक क्लबमा अन्य सुविधाका अतिरिक्त कम्तीमा देहाय बमोजिमका न्यूनतम पूर्वाधार तथा सुविधाहरूको व्यवस्था भएको हुनु पर्नेछ :-

- (क) व्यायामशाला, पौडिपोखरी, खेलकूल मैदान वा कुनै पनि प्रकारको मनोरञ्जनस्थल,
- (ख) शौचालय,
- (ग) पुस्तकालय, वाचनालय वा प्रतीक्षालय,
- (घ) प्राथमिक उपचार केन्द्र,
- (ङ) प्राथमिक उपचारक ।

- (३) उपनियम (१) बमोजिम खडा गरिने क्लबलाई सम्बन्धित स्थानीय निकायले प्रत्येक वर्ष त्यस्तो निकायलाई नेपाल सरकारबाट विनियोजन भएको बजेटको निश्चित रकम उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

- (४) उपनियम (१) बमोजिम स्थापना गरिने ज्येष्ठ नागरिक क्लबले अनुसूची-१ बमोजिमको ढाँचामा त्यस्तो क्लबका सदस्यको व्यक्तिगत विवरण तयार गरी राख्नु पर्नेछ ।

१७. **कारबाही टुङ्गो लगाउनु पर्ने अवधी :** ऐनको दफा ५ बमोजिम ज्येष्ठ नागरिकले दिएको उजुरी वा निवेदन उपर सम्बन्धित निकायले त्यस्तो उजुरी वा निवेदन परेको मितिले तीस दिनभित्र टुङ्गो लगाइसक्नु पर्नेछ ।

१८. **तीर्थाटन गराउनु पर्ने:** हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रले त्यस्तो केन्द्रमा रहेका ज्येष्ठ नागरिकलाई वर्षको कम्तीमा एक पटक तीर्थाटन र दुई पटक विभिन्न स्थानको दृश्यावलोकन गराउने व्यवस्था गराउनु पर्नेछ ।

१९. आचारसंहिता पालना गर्नु पर्ने : मन्त्रालयले हेरचाह केन्द्र र दिवा सेवा केन्द्रको व्यवस्थापनमा संलग्न पदाधिकारी तथा कर्मचारीका लागि आचारसंहिता बनाइ लागू गर्नेछ ।
२०. अनुसूचीमा हेरफेर वा थपघट : मन्त्रालयले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी अनुसूचीमा आवश्यक हेरफेर वा थपघट गर्न सक्नेछ ।

अनुसूची-१

(नियम ८ को उपनियम (१), नियम १२ को उपनियम (३) र नियम १६ को उपनियम (३) सँग सम्बन्धित) ज्येष्ठ नागरिकको व्यक्तिगत अभिलेख

१. ज्येष्ठ नागरिकको व्यक्तिगत विवरण

(क) ज्येष्ठ नागरिकको नाम, थर :

(ख) बाबु तथा आमाको नाम:

(ग) बाजे तथा बजैको नाम:

(घ) जन्म मिति र स्थान :

(ङ) ठेगाना:

(अ) स्थायी ठेगाना : जिल्ला गा.वि.स./न.पा..... वडा नं.....

टोल/गाउँ..... फोन..... इमेल:

(आ) अस्थायी ठेगाना:

(च) लिङ्ग :

(छ) स्वास्थ्य सम्बन्धी विवरण (कुनै विशेष रोग, शारीरिक अपांगता वा कुनै दीर्घ रोग भए खुलाउने :

.....

(ज) नागरिकता :

२. ज्येष्ठ नागरिकको परिवार सम्बन्धी विवरण :

(क) सगोलको छोरा, बुहारी, छोरी, नाति, नतिनीको-

(अ) नाम, थर र ठेगाना :

(आ) सम्पत्ति तथा आयस्ता सम्बन्धी विवरण :

(ख) छुट्टिई भिन्न बसेको छोरा, बुहारी, छोरी, नाति, नातिनीको,-

(अ) नाम, थर र ठेगाना :

(आ) सम्पत्ति तथा आयस्ता सम्बन्धी विवरण :

(ग) हकवाला सम्बन्धी विवरण:

क्र.सं. नाम, थर उमेर नाता व्यवसाय ठेगाना

१.

२.

३.

(घ) अन्य पारिवारिक पृष्ठभूमि :

३ ज्येष्ठ नागरिकको शैक्षिक योग्यता र पेशागत दक्षता:

(क) शैक्षिक योग्यता :

(ख) पेशागत दक्षता :

(ग) अनुभवको क्षेत्र:

४ ज्येष्ठ नागरिकको सम्पत्ति विवरण :

(क) चल सम्पत्ति:

(ख) अचल सम्पत्ति:

प्रमाणित गर्नेको, नाम, थर:

पद:

निकाय:

अनुसूची -२

(नियम १२ को उपनियम (१) र (२) सँग सम्बन्धित)

हेरचाह केन्द्र र दिवा सेवा केन्द्रमा हुनुपर्ने न्यूनतम पूर्वाधार तथा सुविधा १ कम्तीमा दश जना ज्येष्ठ नागरिकलाई आश्रय दिने हेरचाह केन्द्रमा देहायका पूर्वाधार तथा सुविधा भएको हुनु पर्नेछ र दश जना भन्दा बढी ज्येष्ठ नागरिकलाई आश्रय दिने भएमा पूर्वाधार तथा सुविधा पनि सोही अनुपातमा बृद्धि गर्नु पर्नेछ :-

- (क) प्रत्येक ज्येष्ठ नागरिकका लागि कम्तीमा चालीस वर्ग फिट सतह पर्ने गरी कोठाको व्यवस्था भएको,
- (ख) ज्येष्ठ नागरिक मैत्री भवन भएको र भवनको कम्पाउण्डको क्षेत्रफल भवनले ओगटेको क्षेत्रफलको कम्तीमा दोब्बर भएको,
- (ग) पति पत्नीको हैशियतमा एकैसाथ रहेका ज्येष्ठ नागरिक भएकोमा बाहेक महिला र पुरुषको बसोबासका लागि छुट्टा छुट्टै कोठाको व्यवस्था भएको,
- (घ) देहायका सुविधाहरु भएको :
 - (१) कम्तीमा दुईवटा शौचालय, (महिला पुरुषका लागि अलग अलग)
 - (२) कम्तीमा दुईवटा स्नान गृह, (महिला पुरुषका लागि अलग अलग)
 - (३) भान्सा/भण्डार कक्ष,
 - (४) भोजन कक्ष,
 - (५) अध्ययन कक्ष/टी.भी. कक्ष
 - (६) प्राथमिक उपचार कक्ष,
 - (७) प्रतीक्षालय,
 - (८) पुस्तकालय, वाचनालय,
 - (९) व्यायामशाला, पौडिपोखरी, खुलाचौर मध्ये कम्तीमा कुनै एक क्रिडास्थल ।
- (ङ) स्वच्छ पिउने पानीको व्यवस्था भएको,
- (च) भवनका कोठाहरुमा हावा र प्रकाशको पहुँचका लागि पर्याप्त भ्यालहरु भएको,
- (छ) खाना पकाउने तथा खुवाउने, सर सफाई गर्ने व्यक्ति लगायत आवश्यक कर्मचारी, ज्येष्ठ नागरिकको स्वास्थ्य परीक्षण र हेरचाहको लागि आवश्यक स्वास्थ्यकर्मीको व्यवस्था तथा समय समयमा प्रशिक्षण तथा प्रवचनको लागि समेत आवश्यक व्यवस्था भएको,
- (ज) दीर्घ रोगी, सरुवा रोग लागेको अशक्त ज्येष्ठ नागरिकलाई बस्नको लागि (त्यस्तो रोगउपर ध्यान दिई छुट्टै प्रवन्ध भएको ।

२. कम्तीमा बीस जना ज्येष्ठ नागरिकलाई सेवा दिने दिवा सेवा केन्द्रमा देहायका पूर्वाधार तथा सुविधा भएको हुनु पर्नेछ र बीस जना भन्दा बढी ज्येष्ठ नागरिकलाई सेवा दिने भएमा पूर्वाधार तथा सुविधा पनि सोही अनुपातमा बृद्धि गर्नु पर्नेछ :-

- (क) दुई रोपनी क्षेत्रफलमा आवश्यकता अनुसार ज्येष्ठ नागरिक मैत्री भवन र फर्निचरहरु भएको,
- (ख) देहायका सुविधाहरु भएको:-
 - (१) शौचालय,
 - (२) स्नान गृह,
 - (३) भान्सा/भण्डार कक्ष,
 - (४) भोजन कक्ष,
 - (५) अध्ययन कक्ष/टी.भी. कक्ष,
 - (६) प्राथमिक उपचार कक्ष,

- (७) प्रतीक्षालय,
(८) पुस्तकालय ।
(ग) स्वच्छ पिउने पानीको व्यवस्था भएको,
(घ) भवनका कोठाहरुमा हावा र प्रकाशको पहुँचका लागि पर्याप्त भ्यालहरु भएको ।

अनुसूची-३

(नियम १५ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)

ज्येष्ठ नागरिक परिचय-पत्र

नाम थर:

ना.प्र.न.:

ठेगाना: जिल्ला गा.वि.स./न.पा.:

वडा नं.: टोल/गाउँ:

उमेर: लिङ्ग:

उपलब्ध छुट तथा सुविधाहरु:

पति/पत्नीको नाम :

हेरचाह केन्द्रमा बसेको भए सोको विवरण:

सम्पर्क गर्नुपर्ने व्यक्तिको नाम, थर, सम्पर्क ठेगाना:

रक्त समूह र रोग भए रोगको नाम र सेवन गरिएको औषधिको नाम :.....

प्रमाणित गर्ने अधिकृतको,-

दस्तखत :

नाम थर :

पद :

कार्यालय :

१.७ ज्येष्ठ नागरिक परिचय-पत्र वितरण निर्देशिका २०७४

१ परिचय :

ज्येष्ठ नागरिकहरुलाई संरक्षण र सामाजिक सुरक्षा प्रदान गर्न तथा निजहरुमा रहेको ज्ञान, सीप, क्षमता र अनुभवको सदुपयोग गरी निजहरुप्रति श्रद्धा, आदर तथा सद्भाव अभिवृद्धि गर्न साथै राज्यद्वारा तोकिएको सेवा एवम् सुविधाको उचित व्यवस्थापन गरी नेपालको संविधानको अनुसूची-८ को क्र.सं. १६ बमोजिमको कार्य गर्न ज्येष्ठ नागरिक परिचय-पत्र वितरण निर्देशिका २०७४, जारी गरिएको छ ।

२ परिचय-पत्र वितरणका आधार :

नेपालको संविधानको धारा ४१ मा उल्लेख भएबमोजिम ज्येष्ठ नागरिकको हक, ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी नियमावली २०६५ को नियम १५ अनुसार ज्येष्ठ नागरिकहरुलाई परिचय पत्र दिने व्यवस्था लगायत ज्येष्ठ नागरिक परिचय-पत्र वितरणका आधार हुनेछन् ।

३. उद्देश्य :

- क) ज्येष्ठ नागरिकहरूको पहिचान गर्ने र स्थानीय तहदेखि नै ज्येष्ठ नागरिकहरूको लगत राख्ने ।
- ख) नेपालको संविधान अनुसार प्रदत्त ज्येष्ठ नागरिकहरूको हक अधिकार सुनिश्चित गर्न र ज्येष्ठ नागरिकको वर्गीकरण अनुसार सार्वजनिक सवारी साधन, सार्वजनिक कार्य, स्वास्थ्य सेवा, धार्मिक तथा सार्वजनिक स्थलमा ज्येष्ठ नागरिकलाई आवश्यक सेवा, सुविधा र सहयोग सरल रूपमा प्रदान गर्ने ।
- ग) प्रचलित ऐन, नियमअनुसार ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई सामाजिक सुरक्षा, न्याय, अधिकार र समानता प्रदान गरी निजहरूमा रहेको ज्ञान, सीप, क्षमता र अनुभवको सदुपयोग गरी विकास प्रक्रियामा सहभागी गराउने ।

४. लक्षित वर्ग :

ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन, २०६३ ले परिभाषित गरे अनुसारका साठी वर्ष उमेर पूरा गरेका सबै नेपाली नागरिकहरू ।

५. ज्येष्ठ नागरिकको वर्गीकरण :

ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी नियमावली २०६५ को नियम १४ को उपनियम (१) बमोजिम ज्येष्ठ नागरिकहरूको वर्गीकरण देहायबमोजिम गरिएको छ :

- (क) सत्तरी वर्ष उमेर पूरा नगरेको ज्येष्ठ नागरिक,
- (ख) सत्तरी वर्ष उमेर पूरा गरेको वरिष्ठ ज्येष्ठ नागरिक,
- (ग) असहाय ज्येष्ठ नागरिक,
- (घ) अशक्त ज्येष्ठ नागरिक,
- (ङ) एकल ज्येष्ठ नागरिक ।

६. परिचय-पत्र वितरणका मापदण्ड :

ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी नियमावली २०६५ को नियम १५ बमोजिम साठी वर्ष उमेर पुगेको नेपाली नागरिकलाई मात्र ज्येष्ठ नागरिक परिचय-पत्र प्रदान गर्न सकिनेछ ।

७. ज्येष्ठ नागरिक परिचय-पत्रको ढाँचा:

ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी नियमावली २०६५ को अनुसूची ३ बमोजिमको ढाँचालाई नै आधार मानी ज्येष्ठ नागरिक परिचय-पत्रको ढाँचा यस निर्देशिकाको अनुसूची १ बमोजिमको हुनेछ । ज्येष्ठ नागरिक परिचय-पत्रको आकार (Size) नेपाली नागरिकताको प्रमाण-पत्रको आकार बराबरको हुनेछ ।

८. परिचय-पत्र वितरण प्रक्रिया :

- (क) ज्येष्ठ नागरिक परिचय-पत्र प्राप्त गर्न साठी वर्ष उमेर पुगेको ज्येष्ठ नागरिक स्वयम् वा निजको संरक्षकले सम्बन्धित स्थानीय तहका प्रमुख समक्ष निवेदन दिनुपर्नेछ ।

- (ख) निवेदनमा आफ्नो उमेर खुलेको नागरिकताको प्रमाण-पत्रको प्रतिलिपि र दुई प्रति अटो साइजको फोटो संलग्न हुनुपर्नेछ । यस प्रयोजनको लागि नागरिकताको प्रमाण-पत्र लाई आधार मानिनेछ ।
- ग) ज्येष्ठ नागरिक परिचय-पत्र प्रदान गर्ने अधिकारी स्थानीय तहको कार्यकारी प्रमुख वा निजले तोकेको पदाधिकारी हुनेछ ।
- घ) परिचय-पत्र प्राप्त ज्येष्ठ नागरिकहरूको लगत तोकिएबमोजिमको सफ्टवेयरमा कम्प्युटराइज गरी न.पा./गा.पा.को कार्यालयमा राखी वार्षिक रूपमा प्रदेश र संघको सम्बन्धित मन्त्रालयमा जानकारी गराउनु पर्नेछ ।
- ङ) ज्येष्ठ नागरिक परिचय-पत्रको प्रतिलिपि लिन सम्बन्धित प्रहरी कार्यालयको सिफारिश वा वडाको सिफारिश सहित सम्बन्धित स्थानीय तहमा निवेदन पेस गर्नुपर्ने छ ।

९. विविध :

- क) ज्येष्ठ नागरिक परिचय-पत्र वितरणका लागि सम्बन्धित स्थानीय तहले आफ्नो कार्यविधि आफै निर्धारण गर्नेछ ।
- (ख) ज्येष्ठ नागरिक परिचय-पत्र वितरण सम्बन्धमा माथि उल्लिखित व्यवस्थाबाहेक प्रचलित कानूनको अधीनमा रही कार्यकारी प्रमुखले निर्णय गरे बमोजिम हुनेछ ।

अनुसूची १
ज्येष्ठ नागरिक परिचय-पत्रको ढाँचा
ज्येष्ठ नागरिक परिचय-पत्र

प.प. नं :-

फोटो

नाम थर:

ना.प्र.न.:

ठेगाना: जिल्ला गा.पा./न.पा.:

वडा नं.: टोल/गाऊँ:

उमेर: लिङ्ग:

उपलब्ध छुट तथा सुविधाहरु :

पति/पत्नीको नाम :

हेरचाह केन्द्रमा बसेको भए सोको विवरण:

संरक्षकको नाम, थर, सम्पर्क ठेगाना, मोबाइल नं. :
.....

रक्त समूह र रोग भए रोगको नाम र सेवन गरिएको औषधिको नाम
.....

प्रमाणित गर्ने अधिकृतको :-

दस्तखत :

नाम थर :

पद :

कार्यालय :

१.८ सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम संचालन कार्यविधि, २०७५

३. परिभाषा: विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा

(घ) ज्येष्ठ नागरिक भन्नाले कर्णाली क्षेत्रका हुम्ला, जुम्ला, मगु, कालीकोट र डोल्पाका बस्ने जागरिक तथा यस कार्यविधिका अनुसूची १ मा उल्लेख भएका दलित नागरीकका हकमा ६० वर्ष उमेर पूरा भएका एवम् अन्य नागरिकका हकमा ७० वर्ष उमेर पूरा भएका नेपाली नागरिकलाई जनाउँछ ।

५. भत्ता पाउने सुरु मिति गणना: यस कार्यविधि अनुसार भत्ता पाउने सुरु मितिको गणना देहाय बमोजिम हुनेछ ।

(क) ज्येष्ठ नागरिकका हकमा उमेर पुगेको आगामी चौमासिकदेखि । तर ज्येष्ठ नागरिकले आफ्नो उमेर पुग्ने मिति उल्लेख गरी आगामी आ.व को लागि यस आ.व मा नै तोकिएको म्याद भित्र दरखास्त दिनुपर्नेछ ।

परिच्छेद २

लभग्राहीको नाम दर्ता तथा नवीकरण: यस सम्बन्धि विवरण निम्न तालिकामा छ ।

क. स.	ताक्षित समूह	निवेदन सङ्कलन मिति	दर्ता नविकरण मिति	भत्ता पाउने सुरु मिति गणना:	एम.आइ.एस. प्रणालीमा इन्ट्री गर्ने अन्तिम मिति	निवेदन संगै संलग्न गर्नुपर्ने कागजात	दर्ता तथा नविकरण सिफारिस
१	ज्येष्ठ नागरिक	श्रवण गते देखि पौष मसान्त सम्म	श्रवण गते देखि पौष मसान्त सम्म	चालु आ.व. को असाढ मसान्तभित्र उमेर पुग्ने भएमा आगामी आ. व. को पहिलो चौमासिकदेखि, आगामी आ. व. को कार्तिक मसान्तभित्र उमेर पुग्ने भएमा आगामी आ. व. को दोस्रो चौमासिकदेखि र आगामी आ. व. को फाल्गुण मसान्त भित्र उमेर पुग्ने भएमा आगामी आ. व. को तेस्रो चौमासिकदेखि	चालु आ. व. को माघ मसान्तसम्म	नेपाली नागरिकताको प्रमाणित प्रतिलिपि	वडा समितिले ज्येष्ठ नागरिकको हकमा
२	एकल महिला	जहिले सुकै		पहिलो चौमासिकमा निवेदन प्राप्त: दोस्रो चौमासिकदेखि, दोस्रो चौमासिकमा निवेदन प्राप्त: तेस्रो चौमासिकदेखि र तेस्रो चौमासिकमा निवेदन प्राप्त: आगामी आ. व. को पहिलो चौमासिकदेखि	पहिलो चौमासिकमा निवेदन	नेपाली नागरिकताको प्रमाणित प्रतिलिपि र सम्बन्ध विच्छेद वा अविवाहितको प्रमाण	माघ १५ गते भित्र
३	विधवा				निवेदन प्राप्त:	नेपाली नागरिकताको प्रमाणित प्रतिलिपि र पतिको मृत्यु दर्ता प्रमाण पत्रको प्रमाणित प्रतिलिपि	र अन्य लभग्राही
४	पूर्ण अपाङ्गता				कार्तिक मसान्त, दोस्रो चौमासिकमा निवेदन	पूर्ण अपाङ्गताको (रातो कार्ड)को प्रमाणित प्रतिलिपि, १६ वर्ष उमेर पुगेको भएमा नागरिकताको प्रमाणित प्रतिलिपि र संरक्षकको नागरिकताको प्रमाणित प्रतिलिपि	हरूकोको हकमा निवेदन
५	अति अशक्त अपाङ्गता				निवेदन प्राप्त: फाल्गुण मसान्त र	अति अशक्त अपाङ्गताको (निलो कार्ड)को प्रमाणित प्रतिलिपि र १६ वर्ष उमेर पुगेको भएमा नागरिकताको प्रमाणित प्रतिलिपि	प्राप्त भएकै चौमासिक
६	लोपोन्मुख आदिवासी जनजाति				तेस्रो चौमासिकमा निवेदन प्राप्त: अषाढ	लोपोन्मुख आदिवासी जनजाति भएको प्रमाण, नेपाली नागरिकताको प्रमाणित प्रतिलिपि, १६ वर्ष भन्दा कम उमेर भएमा जन्म दर्ता प्रमाण पत्रको प्रमाणित प्रतिलिपि र संरक्षकको नागरिकताको प्रमाणित प्रतिलिपि	को अन्त्य सम्ममा
७	बालबालिका				मसान्तसम्म	संरक्षकको नागरिकताको प्रमाणित प्रतिलिपि र जन्म दर्ताको प्रमाणित प्रतिलिपि	

परिच्छेद ३

लाभग्राहीको अभिलेख

९. सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने लाभग्राहीहरु देहाय बमोजिम हुनेछन् ।

- क) ज्येष्ठ नागरिक
- ख) एकल महिला
- ग) विधवा
- घ) पूर्ण अपाङ्गता
- ङ) अति अशक्त अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु
- च) लोपोन्मुख आदिवासी जनजाति,
- छ) बालबालिका ।

२) उपदफा (१) मा जेसुकै लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकार वा नेपाल सरकारबाट मान्यता प्राप्त राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्ग, संस्था वा नेपाल सरकारसँग सम्बन्ध स्थापित भएका मित्र राष्ट्र वा तिनका निकायबाट मासिक रुपमा तलब, भत्ता, पेन्सन वा यस्तै प्रकारका अन्य कुनै मासिक सुविधा पाईरहेका व्यक्तिहरुले सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउनेछैनन् ।

३) उपदफा (२) र (३) बमोजिम भए नभएका सम्बन्धमा दर्ता वा नवीकरणका लागि दिएको निवेदनमा निवेदकले स्वघोषणा गर्नुपर्नेछ ।

परिच्छेद ८

अनुगमन तथा निरीक्षण सम्बन्धी व्यवस्था:

२८. स्थानीय स्तरको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति

(१) यस कार्यालयको नियमित अनुगमन, मुल्याङ्कन तथा सुपरिवेक्षण गर्न देहाय बमोजिमको अनुगमन, तथा सुपरिवेक्षण समिति रहनेछ :

- (क) उपप्रमुख वा उपाध्यक्ष संयोजक
- (ख) गाउँ/नगर कार्यपालिकाका सदस्य मध्ये कम्तीमा एक जना महिला पर्ने गरी प्रमुख वा अध्यक्षले मनोनित गरेको दुईजना सदस्य
- ग) ज्येष्ठनागरिक महासंघको प्रतिनिधि एक जना सदस्य
- घ) राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघको प्रतिनिधि एकजना सदस्य
- ङ) पत्रकार महासंघको स्थानीय प्रतिनिधि एकजना सदस्य
- च) कार्यक्रमसँग सम्बन्धित शाखाप्रमुख सदस्य
- छ) अनुगमन तथा मुल्याङ्कनसँग सम्बन्धीत शाखा प्रमुख सदस्य सचिव

१.९ ज्येष्ठ नागरिक राष्ट्रिय कार्ययोजना, २०६२

१. राष्ट्रिय कार्ययोजनाको पृष्ठभूमि:

ज्येष्ठ नागरिकहरूका लागि आवश्यक सेवा, सुविधा प्रदान गर्नुका साथै अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धन गरि उनीहरूमा भएको अनुभव, सीप, ज्ञान र क्षमतालाई समेत विकासको राष्ट्रिय मूल प्रवाहमा समाहित गर्दै योजनावद्ध ढंगले कार्य गर्नु आवश्यक छ। ज्येष्ठ नागरिकलाई सामाजिक तथा आर्थिक न्यायको प्रत्यामूर्ति गरिने दीर्घकालिन अवधारणा अनुरूपका कार्य गर्नु पर्ने आवस्था समेत सिर्जना भएको छ।

विकासको गतिसंगै क्रमशः विद्यमान सामाजिक संरचनामा फेरबदल हुँदै गइरहेको छ। संयुक्त परिवार प्रथा लोपोन्मुख हुँदै गएको छ। ज्येष्ठ नागरिकहरूले परिवारमा पाउने सेवा, सुविधा एवं सम्मानमा क्रमशः ह्रास हाउँदै गएको छ। यस आवस्थालाई अझ खस्कन नदिन, सामाजिक संस्कार र मान्यतालाई कायम राख्न आज हाम्रो लागि चुनौती बनेको छ।

विश्व अर्थतन्त्रमा भएको विकास, विज्ञान र प्रविधिको दिनानुदिनको प्रगतिले नेपाली समाजमा पर्न सक्ने प्रभावको सम्भावना प्रति बेलैमा सजग भई तदनुकूल कार्य गर्नु आजको आवश्यकता भएको छ।

ज्येष्ठ नागरिकको सम्बन्धमा अन्तराष्ट्रिय र क्षेत्रीय स्तरमा भए गरेका निर्णय, घोषणा प्रतिबद्धता एवं कार्यहरू मध्ये खासगरी United Nations Principles for older Persons 1991, Macau Plan of Action On Ageing 1998, Madrid International Plan of Action on Ageing 2002 मा उल्लेख भएका विषय समेत लाई हाम्रो मुलुकको परिवेशमा अनुकूल र उपयुक्त हुने गरि राष्ट्रिय कार्ययोजनाको माध्यमद्वारा चरणबद्ध रूपमा कार्यान्वयन गर्दै जानु पर्ने आवक्ता रहेको छ। यसै पृष्ठभूमिलाई समेत मध्यनजर गर्दै ज्येष्ठ नागरिकहरूका ज्ञान, सीप र अनुभवलाई सामाजिक र आर्थिक विकास कार्यमा उपयोग गरी उनिहरूको जीवनस्तर सहज, सुरक्षित र सम्मानित बनाउने दीर्घकालिन अवधारणा यस कार्ययोजनाको रहेको छ।

ज्येष्ठ नागरिक नीति एवं कार्य नीति अनुरूप नेपाल सरकार गैर सरकारी संस्था र स्वायत्त शासनका इकाईहरू बीच समन्वयात्मक एवं एकिकृत रूपमा कार्य संचालन गर्न यी कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न समेत अत्यावश्यक देखिएकोले नेपाल सरकारले ज्येष्ठ नागरिक राष्ट्रिय कार्य योजना तयार गरेको हो।

२. वर्तमान स्थिति:

मुलुकमा ज्येष्ठ नागरिकको कुल जनसंख्या ८.१४ प्रतिशत (६० वर्ष र माथिका उमेर समूह) रहेको छ। यस्ता नागरिकहरूका लागि अपेक्षित मात्रामा सामाजिक सुरक्षा, सुविधा, क्षमता उपयोग आदि जस्ता कार्य संचालन गर्न

नसकिएको भएतापनि केही मात्रामा कल्याणकारी संरक्षणात्मक कार्यको प्रारम्भ गरिएको छ। नवौं, दशौं र एघारौं आवधिक योजनामा ज्येष्ठ नागरिकको सम्बन्धमा लिईको नीति अनुरूप हाल निम्न कार्यहरू भैरहेको पाईन्छ।

- ३० जिल्लाहरूका ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्योपचार सेवा कार्यक्रम संचालन भइरहेको।

- नेपालका विभिन्न वृद्धाश्रम, दिवा सेवा केन्द्रहरूको संथागत सुदृढीकरण, कार्य संचालन गर्न संस्थागत सहयोग अनुदान उपलब्ध गराउँदै आइएको छ ।
- पाँचै विकास क्षेत्रमा ज्येष्ठ नागरिकका क्षेत्रमा कार्यरत संस्था तथा व्यक्तिहरूलाई वृद्धावस्था व्यवस्थापन तालिम (Geriatric Training) तालिम दिदै आएको छ ।
- ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी नीतिगत कार्य र परामर्शका लागि उच्च स्तरीय केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समिति तथा जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको माध्यमबाट कार्य हुँदै गरेको छ ।
- पाँचै विकास क्षेत्रमा सरकारको अनुदानमा नमूना वृद्धाश्रम संचालन भइरहेको छ ।
- ज्येष्ठ नागरिक कल्याण कोषको स्थापना भएको छ ।
- ज्येष्ठ नागरिक नीति तथा कार्यनीति, २०५८ अनुसार याजनावद्ध ढंगले कार्य गर्ने व्यवस्थाको थालनी गरिएको छ ।
- ज्येष्ठ नागरिकलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्रदान गर्ने गरि यस्ता नागरिकहरूको अभिलेख अद्यावधिक राख्ने कार्य भइरहेको छ ।

३. यस क्षेत्रका विद्यमान समस्याहरू:

ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी विद्यमान नीति, योजना, अन्तर्राष्ट्रिय एवं क्षेत्रीय घोषणा, प्रविद्धता अनुरूप पर्याप्त मात्रामा राष्ट्रिय रूपमा कार्य गर्न नसकिरहेको आवस्था छ । यस क्षेत्रमा देहाय अनुसारका चुनौतीपूर्ण समस्याको सामना गरिरहनु परेको अवस्था विद्यमान छ ।

- ज्येष्ठ नागरिकको जनसंख्या बढ्दो अवस्थामा भएम पनि यसलाई संवोधन गर्ने पर्याप्त कार्यक्रम, श्रोत साधनको अभाव रहेको छ ।
- गरिबी व्यप्त सामाजिक परिस्थितिमा संयुक्त परिवार प्रथामा क्रमशः विचलन आई एकल परिवार प्रथाले स्थान लिदै गएको ।
- उपयुक्त जनशक्तिको कमीका कारण ज्येष्ठ नागरिकको स्वास्थ्य, रेखदेख, सुरक्षा र पुनःस्थापनाका अभावमा मनोवैज्ञानिक समस्या थपिदै गएको ।
- निजी क्षेत्रलाई यस विधामा समावेश गर्नका लागि आकर्षण गर्न नसकिउको विद्यमान अवस्था रहेको ।
- कार्यक्रम कार्यान्वयनको उपयुक्त संस्थागत संरचना र समन्वयको अभाव रहेको ।
- दीर्घकालिन योजना, नीति नियमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका निमित्त सम्बद्ध सरकारी एक संवैधानिक आयोगको अभाव रहेको छ ।
- ज्येष्ठ नागरिकहरूका ज्ञान, सीप र अनुभवको उपयोग गर्ने उपयुक्त कार्यक्रम संचालन नभएको ।
- ज्येष्ठ नागरिकहरू प्रति समुदाय/समाजमा सकारात्मक भावनाको पर्याप्त विकास हुन नसकेको अवस्था रहेको ।
- स्तरीय एवं उपयुक्त वृद्धाश्रम, दिवा सेवा केन्द्र तथा क्लबहरूको संथागत र दीगो विकास हुन नसकेको छ ।

४. राष्ट्रिय कार्ययोजनाको आवश्यकता र औचित्य:

ज्येष्ठ नागरिकको मुद्दालाई विकस सम्बन्धी विषयसंग जोडेर हेरिनु पर्दछ। वृद्धावस्थालाई समस्याको रूपमा नहेरी मुलुकको राष्ट्रिय श्रोत तथा मानवीय विकासको ढंगले आत्मसात गरिनु पर्दछ। ज्येष्ठ नागरिकलाई Homogeneous समूह वा उमेरका आधारमा मात्र बर्गीकरण नगरी उनीहरूको विभिन्न आवश्यकता, अवस्था -जस्तै: सीप र काम गर्न योग्य, अर्थ सिल्ली, काम गर्न नसक्ने महिला, कठिन परिस्थिति र द्वन्द प्रभावित क्षेत्रमा रहेका आदि) का आधारमा हेरिनु पर्दछ।

ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई सेवा संरक्षण र अवसर उपलब्ध गराउने क्रममा बैज्ञानिक पद्धतिको सुरुवात हुन नसकेको, परम्परागत ढंगले दया माया^प र सेवाको भावले मात्र सेवा प्रदान गर्ने प्रचलन रहेको छ। विश्व लगायत मुलुकको मौजुदा बदलिदो परिस्थितिका कारण ज्येष्ठ नागरिकका निमित्त देहायका आवश्यकताका निमित्त समेत यो कार्ययोजना तयार पारिएको हो।

- संयुक्त राष्ट्र संघीय घोषणा एवं राष्ट्रिय नीति अनुरूपका कार्यक्रम प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि ।
- ज्येष्ठ नागरिकहरूको पूर्ण मानव अधिकारको रक्षाका लागि ।
- व्यवस्थित, समन्वयात्मक, परिणाममुखी एवं योजनावद्ध ढंगले ज्येष्ठ नागरिकको विकासका लागि कार्य गर्न ।
- कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका निमित्त संस्थागत परिचालन, जिम्मेवारी भूमिका र जवाफदेहिता स्थापित गरि कार्य गर्न ।

५. कार्ययोजनाको कार्यान्वयनका क्रममा आउन सक्ने सम्भावित जोखिम तथा अबरोधहरू:

अन्तर्राष्ट्रिय घोषणा र राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय नीति अनुरूपका विषयहरू एवं क्षेत्रहरूमा दीर्घकालमा क्रमशः ज्येष्ठ नागरिकहरूको जीवन सहज र सम्मानीत तुल्याउने लक्ष्य कार्ययोजनाले लिएको छ। तथापि समग्रमा यस कार्ययोजनाको कार्यान्वयनका क्रममा आउन सक्ने सम्भावित जोखिम तथा अबरोधहरूलाई देहाय अनुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ।

- पर्याप्त श्रोत साधन समयमा उपलब्ध हुन नसक्ने ।
- समयमै ऐन, नियम, नीति र योजना निर्माण हुन नसकेको अवस्था ।
- स्वास्थ्य, सुरक्षा, आय आर्जन, जनचेतना आदि जस्ता कार्यक्रम पर्याप्त मात्रामा संचान हुन नसकेमा ।
- द्वन्द वा हिंसागत घटनाक्रमले कार्यान्वयन संरचना र सुरक्षा पद्धतिमा असर गरि जनसहभागितामा कमी आउने ।
- राजनैतिक क्षेत्रको प्रतिवद्धतामा कमी भई कार्यक्रमले प्राथमिकता पाउन नसकेको अवस्था ।
- कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धित निकायको निस्कृत्यता, नीतिगत सामन्जस्यतामा कमी, बृद्धहरूको सम्मान र संरक्षण प्रति समाजको दृष्टिकोण, दक्ष जनशक्तिको उपलब्धता, राजनैतिक अस्थिरता, आदि जस्ता अवस्थाले कार्य योजनाको कार्यान्वयनलाई प्रभाव पार्न सक्दछ।

६. दीर्घकालिन अबधारण:

ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई राष्ट्रिय विकासको यर्कामा उपयोग गरि उनीहरूको जीवन सहज, सुरक्षित र सम्मानीत तुल्याउने ।

७. कार्य योजनाको विषयगत विवरण

क) आर्थिक पक्ष:

- आर्थिक तथा सामाजिक स्थितिका आधारमा ज्येष्ठ नागरिकलाई आर्थिक सुरक्षा प्रदान गर्दै अन्य सुविधा उपलब्ध गराउने सम्बन्धमा पनि अध्ययन गर्ने ।
- ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई उपलब्ध हुने मासिक भत्ता प्रदान गर्ने प्रक्रियालाई सरल र सहज बनाउने ।
- स्थानीय निकायबाट योजना तर्जुमा गर्दा ज्येष्ठ नागरिक भत्ताको केही प्रतिशत रकम स्थानीय स्रोतबाट समेत व्यहोर्ने अवस्था गर्ने ।
- राष्ट्रिय निवृत्तिभरण योजनालाई सामाजिक बीमा प्रणालीको परिप्रेक्षमा तयार गर्ने बारे अध्ययन गरि कार्यान्वयन गर्ने ।^६
- संलग्नता उमेरका ज्येष्ठ नागरिकलाई उनीहरूको क्षमता अनुसारको अयमूलक कार्यक्रममा सरिक गराउने पक्षको अध्ययन गर्ने ।

ख) सामाजिक सुरक्षा:

- “ज्येष्ठ नागरिक परामर्श सेवा केन्द्र” स्थापना र संचालन गर्ने ।
- न्यूनतम मापदण्ड निर्धारण गरी वृद्धाश्रमहरूको स्थापना र संचालन गर्न सहयोग पुऱ्याउने र पाँच विकास क्षेत्रमा नमूना वृद्धाश्रमको विकास गर्ने ।
- ज्येष्ठ नागरिकहरूका लागि दिवा सेवा केन्द्र (Day Care Center) स्थापना, संचालन एवं सुदृढीकरण गर्ने ।
- ज्येष्ठ नागरिकको लागि उपयुक्त सामाजिक सुरक्षा तथा सेवाका कार्यहरू गर्न राष्ट्रिय स्तर र जिल्ला स्तरमा “ज्येष्ठ नागरिक कल्याण कोष” को स्थापना एवं संचालन गर्ने ।
- सःशुल्क वृद्धाश्रम संचालन गर्न संघ संस्था एवं निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गर्ने ।
- ज्येष्ठ नागरिकलाई सामाजिक रूपमा सम्मान गर्ने परम्परालाई निरन्तरता दिने ।
- यातायात र सेवाका अन्य क्षेत्रमा ज्येष्ठ नागरिकलाई शुल्क छुटको व्यवस्थाका लागि सेवा प्रदायक लाई उत्प्रेरित गर्ने ।
- ज्येष्ठ नागरिकहरू प्रति सकारात्मक धारणा, सम्मान, मर्यादा र दायित्व बोध बारे जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने गराउने ।
- आकस्मिक रूपमा संकटमा परेका ज्येष्ठ नागरिकहरूको मर्यादा र आत्मसुरक्षाका लागि पुनःस्थापन एवं पुनःएकिकण सम्बन्धी कार्य गर्ने ।

ग) स्वास्थ्य तथा पोषण:

- सरकारी संस्थागत एवं निजी अस्पताल, क्लिनिक, शिविर लगायत स्वास्थ्य केन्द्रहरू मार्फत सहूलियत रूपमा स्वास्थ्य उपचार सेवा प्रदान गर्ने व्यवस्था गर्ने ।

- सम्बद्ध सबै अस्पतालहरूमा क्रमिक रूपमा ज्येष्ठ नागरिक वार्ड (न्भचष्वतचषअ ध्वचम) स्थापना गर्ने एवं सो सम्बन्धी जनशक्ति विकास गर्ने ।
- ज्येष्ठ नागरिकको स्वास्थ्य स्थिति सम्मुन्नत तुल्याउन पोषण स्थितिको अध्ययन लगायत स्वास्थ्य सेवामा पहुँच विस्तार र जनचेतना अभिवृद्धि सम्बन्धी कार्यक्रम संचालन एवं व्यवस्थापन गर्ने ।
- ज्येष्ठ नागरिक महिलालाई लक्षित गरी विशेष स्वास्थ्य र पोषण स्थितिको अध्ययन एवं विशेष स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने ।

घ) सहभागिता र संलग्नता:

- ज्येष्ठ नागरिकहरू सम्बन्धी कार्यक्रमलाई केन्द्रीय तथा स्थानीय स्तरमा समन्वय एवं संयोजन गर्न ज्येष्ठ नागरिक समन्वय समिति गठन, संचालन, एवं सुदृढीकरण गर्ने ।
- उमेरको कारणले सेवावाट अवकाश पाएका ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई त्यसै सेवामा निजले काम गर्न चाहेमा संलग्नता उमेरसम्म आवद्ध तथा सक्रिय रहन सक्ने अवस्थाको सृजना गर्ने ।
- ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी काम गर्ने संस्थाहरू बीच समन्वय र कार्य स्तरीयता ल्याउन निरन्तर सुपरीवेक्षण र अनुगमन गर्ने ।^छ
- रोजगारी तथा सेवाका क्षेत्रहरूमा दैनिक काम गर्ने समय ज्येष्ठ नागरिकलाई^दसमेत अनुकूल हुने गरी कार्य समय मिलान गर्ने ।
- अन्तरपुस्तागत समाज स्थापनाका लागि लक्षित क्रियाकलाप संचालन गर्ने ।

ङ) शैक्षिक तथा मनोरञ्जनात्मक पक्ष

- ज्येष्ठ नागरिकलाई मनोरञ्जन तथा तोकिएका अन्य क्षेत्रहरूमा विशेष छुट प्रदान गर्न सेवा प्रदायकलाई उत्प्रेरित गर्ने ।
- ज्येष्ठ नागरिक क्लब स्थापना गरी त्यसलाई प्रवचनात्मक, मनोरञ्जनात्मक एवं अध्ययन/चिन्तन लगायत आफ्नो पक्षमा वकालत (Advocacy) गर्ने मञ्चको रूपमा विकास गर्ने ।
- उच्च शिक्षाका पाठ्यक्रमहरूमा ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी (Gerontology) विषय समावेश गरी अध्ययन, अध्यापन गराइने छ ।
- शैक्षिक संस्थाहरूमा ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी विषय एवं ज्येष्ठ नागरिकको आदर सम्मान बढाउने पाठ्यसामग्री समावेश गर्ने । ज्येष्ठ नागरिक स्वयंसेवी कार्यक्रमको विकास तथा विस्तार गर्ने ।

च) कानूनी व्यवस्थामा सुधार:

- ज्येष्ठ नागरिकको हक हितसंग सम्बन्धित ऐन, नियमहरूको अध्ययन गरि परिमार्जन गर्ने एवं विभिन्न छुट, सुविधा आदि प्रदान गर्न आवश्यक कानूनको तर्जुमा गर्ने ।
- विभिन्न कारागारमा रहेका ज्येष्ठ नागरिकलाई कारागार व्यवस्थापनमा विशेष सुविधा दिने तथा उमेर अनुसारको विशेष संलग्नता बढाउने र सम्भाव्य विषयहरूमा छुट प्रदान गर्ने ।

छ) विविध

- स्थानीय निकायहरूबाट ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी विवरण (Database) नियमित संकलन एवं अद्यावधिक गर्ने ।
- सबै क्षेत्रका दीर्घकालीन योजना बनाउदा ज्येष्ठ नागरिकको वृद्धो प्रतिशत (Population Ageing) लाई ध्यान दिने ।
- ज्येष्ठ नागरिकका लागि स्वास्थ्योपचार, यातायात मनोरञ्जन र अन्य सेवाका क्षेत्रहरूमा छुट, सीट आरक्षण, सहूलियत आदि दिने संस्था तथा नीजि क्षेत्रलाई तोकिए बमोजिम सहूलियत प्रदान गर्ने प्रवन्ध मिलाउने ।
- ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी संस्था सुदृढीकरण गर्ने तथा ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी कार्य गर्न निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित र आकर्षण गर्ने ।
- सार्वजनिक स्थल, सडक, भवन आदि बनाउँदा ज्येष्ठ नागरिकका लागि समेत अनुकूल र सहज हुने गरी संरचना (Universal Design) बनाउने र सुधारका लागि नीतिगत व्यवस्था लगायत जनचेतना कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

द. रणनीति:

यस कार्ययोजनामा उल्लेखित कार्यक्रमहरू मूलतः ज्येष्ठ नागरिकको अधिकारको सुरक्षा, मर्यादा र सम्बर्द्धन एवं सबै पक्षको विकासका निमित्त लक्षित छन् । ऐन कानून, नीति निर्माण, जनचेतना, क्षमता विकास, आर्थिक अवस्थाको सुधार, सहभागिता, स्वास्थ्य र पोषण, आधारभूत सुविधा र सेवाहरू प्रदान गर्ने लक्षित क्रियाकलाप यस्ता समुदायको सर्वोत्तमोखी विकासका लागि संचालित गरिने छन् । यसमा उल्लेख भएका यी क्रियाकलापहरू सरकारी निकायबाट पाँच वर्ष भित्रमा संचालन एवं सम्पादन हुने नभई सरकारी, गैरसरकारी, स्थानीय निकाय संयुक्त राष्ट्र संघीय निकाय, नागरिक समाज, निजी क्षेत्र बीचको समन्वय तथा सहकार्यबाट मात्र सम्भव छ । साथै यी कार्यक्रम संचालनमा उल्लेखित सबै पक्षको आर्थिक एवं अन्य किसिमको योगदान प्रवाहित एवं परिचालन गरिनेछ ।

ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी कार्ययोजना कार्यान्वयनका निमित्त देहाय बमोजिम श्रोत साधनको परिचालन एवं रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछ ।

- ज्येष्ठ नागरिकहरूको सुरक्षाको सुनिश्चित गर्न संस्थागत एवं पारिवारिक पुनर्स्थापनाका लागि दिवा सेवा केन्द्र जस्ता कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ ।
- ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई आधारभूत सेवा (स्वास्थ्य, रेखदेख, सेवाका क्षेत्रमा प्रदान गरिने छुट, सहूलियत आदि) दिने व्यवस्था एवं संयन्त्रको विकास गर्ने ।
- ज्येष्ठ नागरिकहरूको अधिकारको सुनिश्चितताका लागि आवश्यक ऐन, नियम राष्ट्रिय कार्ययोजना, संजलको व्यवस्था गर्ने ।
- ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई राष्ट्रिय विकासको विविध क्षेत्रमा उपयोग -नीति निर्माण, परामर्श, आयमूलक, सीप हस्तान्तरण कार्यक्रमको माध्यमद्वारा को निमित्त सहभागिताको पद्धतिको विकास गर्ने ।
- ज्येष्ठ नागरिकको उचित आदर सम्मान र सेवा दिने (स्कूल पाठ्यक्रममा समावेश एवं प्रचार प्रसादका माध्यमबाट) कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- संयुक्त परिवार प्रथालाई निरन्तरता दिन प्रोत्साहित गरिने ।

९. कार्ययोजना कार्यान्वयनको व्यवस्था, अनुगमन, समीक्षा र मूल्यांकन:

१. कार्यान्वयनको व्यवस्था:

ज्येष्ठ नागरिक राष्ट्रिय कार्ययोजना केन्द्रीयस्तरमा सम्बद्ध मन्त्रालय, निकायहरू, ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समन्वय समितिले कार्यान्वयनका लागि समन्वय गर्नेछ र जिल्ला तथा गाउँ तहमा ज्येष्ठ नागरिकसंग गैर सरकारी संस्थागत समन्वय गरी सम्बन्धित मन्त्रालय मातहतका निकायले कार्यान्वयन गर्नेछन् ।

२. अनुगमन तथा मूल्यांकन व्यवस्था:

मूलतः यो कार्ययोजनाको कार्यान्वयन स्थितिको अनुगमन तथा मूल्यांकन महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय र केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिले गर्नेछ । कार्यान्वयन स्थितिको अनुगमन, समन्वय, मूल्यांकनका हकमा कार्यान्वयन गर्न तोकिएका सम्बद्ध निकाय र सहयोग गर्ने निकायले पनि गर्नु पर्दछ ।

३. कार्ययोजना लागू भएको २ वर्ष ६ महिना पश्चात् यसको कार्यान्वयन स्थितिको मूल्यांकन गर्न सम्बद्ध सबै पक्ष सम्मिलित समूह/समितिद्वारा मध्यावधि मूल्यांकन गरिनेछ । मूल्यांकन संयन्त्रमा मानव अधिकार सम्बन्धी संस्था, स्वतन्त्र पर्यवेक्षक, ज्येष्ठ नागरिक, यिनका प्रतिनिधी संस्था र विज्ञको समेत सहभागिता रहनेछ । यसका लागि उपयुक्त मूल्यांकन प्रविधि र साधन पनि तयार गरिनेछ ।

४. कार्ययोजनाको यथार्थ कार्यान्वयन स्थिति, अनुगमन, मूल्यांकनको परिणामका आधारमा कार्ययोजनाका नीति तथा कार्यनीति परिमार्जन गर्न मध्यावधि मूल्यांकनले सिफारिस समेत गर्न सक्नेछ ।

५. कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न तोकिएका मन्त्रालय निकायहरूले आ-आफ्नो कार्य उपलब्धी आदि समेटिएको कार्यान्वयन स्थिति सहितको प्रगति नियमित रूपमा महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयमा पठाउनु पर्दछ ।

१.१० राष्ट्रिय जनसंख्या नीति, २०७१

नीति ७.१: जनसङ्ख्या र विकासबीच तादात्म्य कायम गर्न जनसङ्ख्या व्यवस्थापनलाई समग्र विकासको अभिन्न अङ्गका रूपमा लिँदै सरोकारवाला निकायका बीचमा सम्पर्क र समन्वय स्थापित गरिने छ ।

नीति ७.१ का रणनीतिहरू

८.१.६ ज्येष्ठ नागरिकको अनुभव, सीप र उद्यमशीलता युवावर्गमा हस्तान्तरण गर्ने संयन्त्रको विकास गरिने छ । साथै सार्वजनिक निकायहरूमा लामो अवधि कार्य गरी सेवा निवृत्त भएका राष्ट्रसेवकहरूको अनुभव, ज्ञान र सीपको उपयोग गरिनेछ ।

नीति ७.३: स्वस्थ जीवनयापनका लागि उपयुक्त जीवन शैली एवं वातावरणको निर्माण गरिने छ ।

नीति ७.३ का रणनीतिहरू

८.३.५ ज्येष्ठ नागरिकहरूको स्वस्थ जीवनका लागि आवश्यक स्वास्थ्य उपचार एवं क्रियाशील जीवनशैली प्रवर्धन गर्दै ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी विद्यमान कानूनमा भएका प्रावधानहरूलाई पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति ७.५ : लैङ्गिक, यौनिक, भाषिक, आर्थिक, सामाजिक एवं क्षेत्रीयरूपमा पछिपरेका समूह र शारीरिक, मानसिक तथा बौद्धिक रूपमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई समावेशीकरण गर्दै जनसङ्ख्या र विकासमा मूलप्रवाहीकरण गर्न नीति, कानून तथा संस्थागत व्यवस्थामा सुधार गरिने छ ।

नीति ७.५ का रणनीतिहरू

८.५.४ ज्येष्ठ नागरिकहरूको अनुभव, क्षमता र सीपलाई समाज विकासमा लगाउने वातावरण सृजना गरिने छ ।

१.११ राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, २०७१

स्वास्थ्य नीतिको उद्देश्य:

आधारभूत प्राथमिक स्वास्थ्य सेवालाई ग्रामीण जनतासम्म पुऱ्याई बहुसंख्यक ग्रामीण जनताको स्वास्थ्य स्तरमा वृद्धि गर्न र ग्रामीण जनतालाई आधुनिक चिकित्सा प्रणाली सुविधाहरूसम्म पुग्ने अवसर प्रदान गर्नु स्वास्थ्य नीतिको प्रमुख उद्देश्य हुनेछ ।

रणनीति

ज्येष्ठ नागरिकहरूको आवश्यकता बमोजिमको उपयुक्त स्वास्थ्य सेवा, हेरचाह र सहयोगको एकीकृत कार्यक्रम तर्जुमा गरी लागू गरिनेछ ।

१.१२ केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक समितिमा सदस्यको मनोनयन सम्बन्धी मापदण्ड, २०७५

ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा १३ को उपदफा (१) को खण्ड (ड) र (ढ) विमोजिम केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिका सदस्यमनोनयन गर्ने सम्बन्धी व्यवस्थालाई वस्तुनिष्ट, निष्पक्ष, र पारदर्शी बनाउन वान्छनीय भएकोले,

नेपाल सरकार, महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिकमन्त्रालयले यो मापदण्ड बनाएको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यसमापदण्डको नाम “केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिका सदस्यमनोनयन सम्बन्धीमापदण्ड, २०७५” रहेको छ ।

(२) यो मापदण्ड मन्त्रालयबाट स्वीकृत भएको मितिबाट लागू हुनेछ ।

२. परिभाषा: विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यसमापदण्डमा,

(क) “मन्त्रालय” भन्नाले महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिकमन्त्रालय सम्भन्नु पर्छ ।

(ख) “ऐन” भन्नाले ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन, २०६३ सम्भन्नु पर्छथ ।

(ग) “समिति” भन्नाले ऐनको दफा १३ बमोजिम गठित केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समिति सम्भन्नु पर्छ ।

- (घ) “समितिका सदस्य” भन्नाले ऐनको दफा १३ को उपदफा (१) को खण्ड (ड) र (ढ) बमोजिम नेपाल सरकारबाट मनोनयन हुने सदस्य सम्झनु पर्छ ।
३. योग्यता: समितिका सदस्य मनोनयन हुन देहाय बमोजिमको योग्यता पुरा भएको हुनु पर्नेछ ।
- (क) नेपाली नागरिक,
(ख) साठी वर्ष उमेर पूरा भएको,
(ग) ऐनको दफा १३ को उपदफा (१) को खण्ड (ड) बमोजिम मनोनयन हुने सदस्यका लागि ज्येष्ठ नागरिकको हक हित संरक्षण गर्नको लागि सञ्चालित संघ वा संस्थाको सञ्चालित संघ वा संस्थाको सञ्चालक वा पदाधिकारीका हैसियतमा कम्तीमा दश वर्ष काम गरेको,
(घ) ऐनको दफा १३ को उपदफा (१) को खण्ड (ढ) बमोजिम मनोनयन हुने सदस्यका लागि ज्येष्ठ नागरिकको क्षेत्रमा काम गर्न स्थापना भएका धार्मिक तथा सामाजिक क्षेत्र सम्बन्धी संस्थामा कम्तीमा १० वर्ष काम गरेको,
(ङ) प्रचलित कानून बमोजिम सदस्यमा मनोनयन हुनअयोग्य नठहरिएको ।
४. अयोग्यता: देहायका व्यक्तिहरु समितिका सदस्य मनोनयन हुन अयोग्य हुनेछन् ।
- (क) गैर नेपाली नागरिक,
(ख) भ्रष्टाचार, सम्पत्ति शुद्धीकरण, मानव बेचबिखन, लागुऔषधको कारोबार, पुरातात्विक वस्तु वा संरक्षित वन्यजन्तु सम्बन्धी कसुर लगायतका नैतिक पतन देखिने अन्य फौजदारी कसुरमा सजाय पाएको,
ग) प्रचलित कानून बमोजिम कालोसूचीमा समावेश भई त्यस्तो सूचीबाट फुकुवा भएको अवधि तीन वर्ष पूरा नभएको,
घ) कुनै विदेशी मुलुकमा स्थायी आवसीय अनुमति प्राप्त गरेको,
ङ) मानसिक सन्तुलन ठीक नभएको,
च) ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी कसुरमा अदातलबाट कसुरदार ठहर नभएको ।

५. मनोनयन गर्ने: (१) मन्त्रालयले दफा ३ बमोजिम योग्यता पुगेका व्यक्तिहरुमध्येबाट उपदफा (२) बमोजिमको समितिको सिफारिसमा उपदफा (३) को खण्ड (ग) बमोजिमको संख्यामा सिफारिस गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सिफारिस गर्न मन्त्रालयमा देहाय बमोजिमको सिफारिस समिति रहनेछ :-

क) मन्त्रालयको ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी विषय हेर्ने महाशाखा प्रमुख	संयोजक
ख) उपसचिव, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय	सदस्य
ग) उपसचिव, संघिय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	सदस्य
घ) शाखा प्रमुख, कानून फैसला तथा कार्यान्वयन शाखा, मन्त्रालय	सदस्य
ङ) शाखा प्रमुख, ज्येष्ठ नागरिक संरक्षण शाखा, मन्त्रालय	सदस्य

(३) उपदफा (२) बमोजिम सिफारिस समितिको काम कर्तव्य देहाय बमोजिम हुनेछ :

- (क) संभावित व्यक्तिको विवरण सहितको सूची तयार गर्न ज्येष्ठ नागरिकको हक हितको क्षेत्रमा क्रियाशील व्यक्ति, संघ संस्थालाई अनुसूची - १ बमोजिमको ढाँचामा विवरण उपलब्ध गराउन अनुरोध गर्ने ।
- (ख) खण्ड (क) बमोजिम प्राप्त विवरणलाई अध्ययन गरी संभावित व्यक्तिको व्यक्तिगत विवरण तयार गर्ने ।

- (ग) खण्ड (ख) बमोजिम तयार गरिएको व्यक्तिगत विवरणको आधारमा विश्लेषण गरी एक पदको लागि तीन जनाको नाम मन्त्रालय समक्ष सिफारिस गर्ने ।
- (४) समितिले आफ्नो कार्यविधि आफै व्यवस्थित गर्नेछ ।
- (५) उपदफा (३) खण्ड (ग) बमोजिम सिफारिस प्राप्त भएपछि मन्त्रालयले सिफारिस गरिएका व्यक्तिहरूको नाम मन्त्रालयले वेबसाईटमा राख्नुपर्नेछ ।
६. पदावधि : (१) दफा ५ बमोजिम मनोनयन गरिएका सदस्यहरूको पदावधि मनोनयन गरेको मितिले तीन वर्षको हुनेछ ।
- (२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दफा ५ बमोजिम मनोनयन भएका कुनै सदस्यले ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिलाई हानी नोक्सानी पुर्याई समितिको हित विपरित हुनेगरी काम गुरेमा वा संलग्न भएमा, कार्यक्षमताको अभाव वा खराब आचरण, इमानदारी पूर्वक पदीय जिम्मेवारी पुरा नगरेमा, अनियमित वा भ्रष्टाचारजन्य कार्य गरेमा नेपाल सरकारले निजलाई जुनसुकै समयमा पदमुक्त गर्न सक्नेछ ।
- (३) उपदफा (२) बमोजिम पदमुक्त गर्नु पूर्व निजलाई सफाई पेश गर्ने मनासिव मौका प्रदान गर्नुपर्नेछ ।
७. पद रिक्त हुने : (१) देहायको अवस्थामा सदस्यको पद रिक्त भएको हुनेछ :-
- (क) दफा ४ बमोजिम सदस्यको लागि अयोग्य भएमा
- (ख) निजले अध्यक्ष मार्फत दिएको राजिनामा मन्त्रालयबाट स्वीकृत भएमा,
- (ग) दफा ६ बमोजिमको पदावधि समाप्त भएमा वा पदमुक्त गरेकोमा,
- (घ) मृत्यु भएमा ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै सदस्यको पद रिक्त हुन आएमा बाँकी अवधिको लागि यस मापदण्ड बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी पूर्ति गर्नु पर्नेछ ।
८. बैठक भत्ता तथा सुविधा : यस मापदण्ड बमोजिम मनोनयन भएका समितिका सदस्यले नेपाल सरकारको मापदण्ड बमोजिमको बैठक भत्ता तथा सुविधा पाउने छन् ।
९. स्वतः निष्कृत्य हुने : यस मापदण्डमा उल्लेख भएको कुनै कुरा प्रचलित कानूनसँग बाभिएमा बाभिएको हदसम्म स्वतः निष्कृत्य हुनेछ ।

अनुसूची-१ व्यक्तिगत विवरण

- (१) नाम, थर :
- (२) स्थायी ठेगाना :
- (३) जन्म मिति :
- (४) माथिल्लो शैक्षिक योग्यता :
- (५) संघ-संस्थासँग सम्बन्धित भएमा,
- (क) संस्थाको नाम :
- (ख) जिम्मेवारी :
- (ग) ज्येष्ठ नागरिकको क्षेत्रमा कार्य गरेको अवधि

..... देखि सम्म ।
(घ) ज्येष्ठ नागरिकको क्षेत्रमा पुर्याएको योगदान (छोटकरीमा उल्लेख गर्ने)

.....

- (ङ) मनोनयनका लागि योग्य आधारहरु
(१)
(२)
(३)
(४)
(५)

(च) सम्पर्क नं.

१.१३ ज्येष्ठ नागरिकका क्षेत्रमा काम गर्ने संस्थालाई स्थानीय तह माफत उपलब्ध गराउने
अनुदान सम्बन्धी कार्यविधि २०७५

ज्येष्ठ नागरिकका क्षेत्रमा काम गर्ने संस्थालाई स्थानीय तह मार्फत उपलब्ध गराउने
अनुदान सम्बन्धी (नमूना) कार्यविधि-२०७५

प्रस्तावना : ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षा गर्ने, निजहरुमा रहेको ज्ञान, सीप, क्षमता र अनुभवलाई सदुपयोग गरी निजहरुप्रति श्रद्धा, आदर तथा सद्भाव अभिवृद्धि गर्ने लगायतका उद्देश्यसहित संचालन भएका संघ-संस्थाहरुलाई स्वीकृत भएको कार्यक्रम अनुसारको रकम स्थानीय तह मार्फत उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारले देहायको कार्यविधि बनाइ जारी गरेको छ ।

परिच्छेद-१

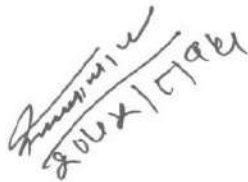
संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ : (१) यस कार्यविधिको नाम "ज्येष्ठ नागरिकका क्षेत्रमा काम गर्ने संस्थालाई स्थानीय तह मार्फत उपलब्ध गराउने अनुदान सम्बन्धी कार्यविधि-२०७५" रहेको छ ।
(२) यो कार्यविधि तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।
२. विषय वा प्रसँगले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा,
 - (क) "कार्यक्रम खर्च" भन्नाले प्रयोजन खुलाई लक्षित वर्गले प्रत्यक्ष सेवा पाउने गरी लक्ष्य, कार्यक्रम र बजेट खुलेको खर्च भन्ने सम्झनु पर्दछ ।
 - (ख) "प्रशासनिक खर्च" भन्नाले पारिश्रमिक, सेवा महसुल तथा भाडा, कार्यालय सामान तथा परामर्श सेवा र भ्रमण खर्च जस्ता चालु खर्च सम्झनु पर्दछ ।
 - (ग) "संस्था" भन्नाले ज्येष्ठ नागरिक क्षेत्रमा काम गर्नको लागि प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भएका संस्थालाई सम्झनु पर्दछ ।
 - (घ) "मन्त्रालय" भन्नाले महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय सम्झनु पर्दछ ।
 - (ङ) "स्थानीय तह" भन्नाले महानगरपालिका/उप-महानगरपालिका/नगरपालिका/गाउँपालिका सम्झनु पर्दछ ।

परिच्छेद-२

अनुदान निकासा प्रक्रिया र अवधि

३. अनुदान निकासा प्रक्रिया : सम्बन्धित संस्थाले नेपाल सरकारबाट विनियोजन भएको अनुदान रकम प्राप्त गर्नका लागि सम्बन्धित स्थानीय तहमा संस्थाको आधिकारीक निर्णयसहित दफा (५) बमोजिमका कागजातहरु पेश गरेपछि निकासा प्रक्रिया अगाडि बढाइनेछ ।
४. अनुदान भुक्तानी अवधि : (१) यस कार्यविधि बमोजिम अनुदान दिइने रकमको भुक्तानी अवधि चालु आ.व. सम्म हुनेछ।
(२) यस्तो अनुदानको भुक्तानी मन्त्रालयबाट स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम अनुसार हुनेछ ।

२०७५/०७/०५

९

परिच्छेद -३

अनुदान निकासा मागगर्दा पेश गर्नु पर्ने कागजातहरु

५. संस्थाले निकासा माग गर्न देहायको कागजात पेश गर्नुपर्नेछ :
- संस्था दर्ता र नवीकरण भएको हुनुपर्ने र अनुदान प्राप्त गर्ने आ. व. भन्दा कम्तिमा अघिल्लो आ.व. मा दर्ता भएको हुनु पर्नेछ ।
 - कर दर्ता र गत आ.व. को कर चुक्ता प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि पेश गर्नु पर्नेछ ।
 - निकाशा माग गर्ने संस्थाको कार्यसमिति निर्णयको प्रतिलिपि पेश गर्नु पर्नेछ ।
 - कार्यक्रमको एकाइगत लागत प्रस्ट खुलेको कार्यक्रम प्रस्ताव पेश गर्नु पर्नेछ ।
 - गत आ.व. मा अनुदान प्राप्त भएको अवस्थामा संचालित कार्यक्रमको प्रगति, प्रतिवेदन र वेरुजुको स्थिति खुलाउनु पर्नेछ ।
 - अघिल्लो आ.व. को लेखा परीक्षण प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ ।
 - संस्थाको गत आ.व. सम्मको कूल आय-व्यय र यस आ. व. मा प्राप्त गर्ने स्रोत सुनिश्चित भएको रकम उल्लेख भएको हुनु पर्नेछ ।
 - कार्यक्रमको कार्यान्वयन कार्ययोजना पेश गर्नु पर्नेछ ।
 - स्थायी लेखा नम्बर (प्यान) को प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि पेश गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद-४

अनुदानशर्त सम्बन्धी व्यवस्था

६. अनुदान शर्त : (क) यस कार्यविधि बमोजिमका लक्षित वर्गलाई नेपाल सरकारबाट जुन उद्देश्यको लागि अनुदान उपलब्ध गराइएको हो सोही उद्देश्यका लागि मात्र उपयोग गर्नु पर्नेछ । ज्येष्ठ नागरिकको हक हित र सरोकारको क्षेत्रमा काम गर्ने संस्थालाई उपलब्ध गराइएको अनुदानको रकमबाट ती संस्थाले सकेसम्म आफ्नो प्रदेश अन्तर्गतका सबै जिल्लामा सेवा प्रवाह गर्नेगरी कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ ।
७. बैंक खाता संचालन : (१) यस कार्यविधि बमोजिम अनुदान स्वरूप प्रदान गरिएको रकम ज्येष्ठ नागरिकको क्षेत्रमा काम गर्ने संस्थाले नेपाल राष्ट्र बैंकबाट स्वीकृत प्राप्त बैंकमा खाता खोल्नु पर्नेछ ।
- (२) यसरी प्राप्त अनुदान रकम सम्बन्धित संस्थाको माग अनुसार उक्त खाता मार्फत प्राप्त गर्न सकिनेछ ।
- (३) संस्थाको खाता संचालन कार्यसमितिका कम्तिमा दुइ जनाको संयुक्त दस्तखतबाट गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद-५

खर्च प्रक्रिया, अनुगमन मूल्यांकन तथा प्रतिवेदन सम्बन्धी व्यवस्था :

८. खर्च प्रक्रिया तथा अनुगमन
- (क) मन्त्रालयबाट प्राप्त अनुदान रकमबाट संस्थाले कार्यक्रमका लागि खर्च गर्दा प्रचलित ऐन र नियमावलीको अधिनमा रही खर्च गर्नु पर्नेछ ।

संस्थाको अध्यक्ष

- (ख) अनुदान प्राप्त रकम तोकिएको मापदण्ड अनुरूप खर्च भए नभएको विषयमा सम्बन्धित स्थानीय तहले निरन्तर अनुगमन गर्नु पर्नेछ ।
- (ग) अनुदान निकासी दिने निकायले यो कार्यविधि बमोजिम अनुदान वितरण गरे नगरेको र वितरण गरेको अनुदानको सही उपयोग भए नभएको सम्बन्धमा महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, सम्बन्धित स्थानीय तथा अन्य अनुगमन मूल्यांकनसँग सम्बन्धित निकायले अनुगमन गर्न सक्नेछन् ।
- (घ) निकासी समयमा भए नभएको र भएको निकासी रकम तोकिएको उद्देश्य, क्षेत्र र स्थानमा प्रचलित कानून बमोजिम खर्च भए नभएको सम्बन्धमा महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालयले अनुगमन गर्न सक्नेछ ।

९. सम्बन्धित स्थानीय तहले दिएको निकासी खर्चको विवरण र समय समयमा भएको अनुगमनको प्रतिवेदन महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालयमा नियमित रूपमा पठाउनु पर्नेछ ।

परिच्छेद-६

कारवाही सम्बन्धी व्यवस्था

१०. अनुदानको उद्देश्य अनुसार अनुदान रकमको उचित कार्यान्वयन नगरेमा हुने कारवाही : (१) दफा ३ र ४ बमोजिम अनुदान लिने संस्थाले अनुदानको उद्देश्य बमोजिम उचित परिचालन नगरेमा देहाय बमोजिमको कारवाहीको लागि मन्त्रालयले सिफारिस गर्न सक्नेछ :
- (क) कालो सूचीमा राख्न,
- (ख) संस्थाको चल अचल सम्पति विक्री गर्न बन्देज लगाउन सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन,
- (ग) संस्थाको बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा रहेको खाता रोक्का गर्न,
- (घ) नेपाल सरकारबाट उपलब्ध गराउने सुविधाबाट बञ्चित गर्न,
- (२) संस्थालाई उपयुक्त बमोजिम कुनै पनि सम्बन्धित निकायमा सिफारिस गरेमा सम्बन्धित निकायले उल्लेखित सिफारिस तुरन्त कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद-७

विविध

११. गुनासो सम्बन्धी व्यवस्था : अनुदान प्राप्त गरेको संस्थाले प्रचलित कानून एवं यस कार्यविधि बमोजिम अनुदानको उचित उपयोग नगरेको भन्ने विषयसँग सम्बन्धित विषयमा उजुरी परेमा मन्त्रालयले अनुगमन गर्नेछ ।
१२. प्रचलित कानून बमोजिम हुने : यस कार्यविधिमा उल्लेख भएका विषयको हकमा यसै बमोजिम र अन्य कुराहरूको हकमा प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।
१३. संशोधन : मन्त्रालयले यस कार्यविधिमा आवश्यकतानुसार थपघट वा संशोधन गर्न सक्नेछ ।

१.१४ ज्येरियाट्रिक वार्ड (स्थापना तथा सञ्चालन) निर्देशिका २०७०

पृष्ठभूमि:

ज्येष्ठ नागरिकहरूको उमेरको कारणले शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यमा पर्न सक्ने असरलाई न्यूनीकरण गरी तिनीहरूको आधारभुत हक, अधिकारको संरक्षण गर्दै समाजमा सुरक्षित जीवनयापनको अवसर सुनिश्चित गर्न र ज्येष्ठ नागरिकको लागि उपचारात्मक सेवा प्रदान गर्न प्रचलित कानूनले प्रदान गरेको सुविधा उपलब्ध गराउन नेपालका विभिन्न अस्पतालमा ज्येरियाट्रिक वार्डको स्थापना गर्न आवश्यक भएकोले, नेपाल सरकार, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयले यो निर्देशिका जारी गरेको छ ।

परिच्छेद १

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:

- (१) यो निर्देशिकाको नाम “ज्येरियाट्रिक वार्ड (स्थापना तथा सञ्चालन) निर्देशिका, २०७०” रहेको छ ।
- (२) यो निर्देशिका मन्त्रालयबाट स्विकृत भएपछि प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा :

विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस निर्देशिकामा,

(क) “निर्देशिका” भन्नाले “ज्येरियाट्रिक वार्ड (स्थापना तथा सञ्चालन) निर्देशिका, २०७०”

सम्झनु पर्छ ।

(ख) “विरामी” भन्नाले वार्डमा भर्ना भएका वा सेवा लिन आएका ६० वर्ष भन्दा माथिका विरामी सम्झनु पर्छ ।

(ग) “वार्ड” भन्नाले ज्येरियाट्रिक वार्ड सम्झनु पर्छ ।

(घ) “सेवा” भन्नाले ज्येष्ठ नागरिकको लागि प्रदान गरिने उपचारात्मक सेवा सम्झनु पर्छ ।

(ङ) “समिति” भन्नाले ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्य सेवा समन्वय समिति सम्झनु पर्छ ।

(च) “अस्पताल” भन्नाले ज्येरियाट्रिक वार्ड स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने अस्पताल तथा स्वास्थ्य संस्था सम्झनु पर्छ ।

(छ) “मन्त्रालय” भन्नाले स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय सम्झनु पर्छ ।

३. उद्देश्य:

ज्येष्ठ नागरिकको लागि सुलभ तरिकाले उपचारात्मक स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न नेपालका विभिन्न अस्पतालमा

ज्येरियाट्रिक वार्डको स्थापना तथा सञ्चालन गर्नु गराउनु यस निर्देशिकाको मुख्य उद्देश्य रहेको छ ।

४. रणनीति:

दफा ३ वमोजिमको उद्देश्य प्राप्तिको लागि देहायको रणनीति अपनाईने छ:

(क) ज्येष्ठ नागरिकको उमेरको कारणले शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यमा परेको असरलाई न्यूनीकरण गर्ने,

(ख) ज्येष्ठ नागरिक प्रति परिवार तथा समाजलाई उत्तरदायी बनाउन परामर्श सेवा प्रदान गर्ने ।

परिच्छेद २

ज्येरियाट्रिक वार्डको स्थापना तथा सञ्चालन

५. वार्डको स्थापना:

- (१) ज्येष्ठ नागरिकलाई उपचारात्मक स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउन पहिलो पटकको लागि अनुसूचि २मा उल्लेखित अस्पतालमा परीक्षणको रूपमा वार्डको स्थापना गरिनेछ।
- (२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि वार्डको स्थापना तथा विस्तार नेपालका अञ्चलस्तरका अस्पतालसम्म क्रमिक रूपमा गरिनेछ।
- (३) वार्डको स्थापनाको लागि आवश्यक पर्ने भौतिक तथा प्राविधिक संरचना ज्येरियाट्रिक मैत्री हुनु पर्नेछ।
- (४) उपदफा (३) बमोजिम ज्येरियाट्रिक मैत्री वार्डको लागि आवश्यक पर्ने भौतिक तथा प्राविधिक संरचना अनुसूचि १ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनपर्ने छ।

६. वार्डको सञ्चालन:

- (१) विरामीलाई उपचारात्मक सेवा प्रदान गर्न दफा ५ बमोजिमको पूर्वाधार उपलब्ध भएको अस्पतालमा सेवा सञ्चालन गरिनेछ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिमको वार्डमा सम्बन्धित विषयका दक्ष चिकित्सक एवं ज्येरियाट्रिक सेवा प्रदान गर्ने तालिम प्राप्त परिचारिका र अन्य दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था क्रमिक रूपमा गर्नु पर्नेछ।
- (३) वार्डमा उपलब्ध वेड तथा अन्य सुविधा अपर्याप्त भई विरामीलाई उपचार प्रदान गर्न कठिनाई भएमा वा पक्षघात वा कुनै दीर्घ रोगको कारणले लामो अवधिसम्म अस्पतालमा राख्नु पर्ने भएमा अस्पतालले त्यस्तो विरामीलाई अन्य वार्ड वा कुनै सामुदायिक केन्द्रमामा स्थानान्तरण गर्न सक्नेछ।
- (४) उपदफा (३) बमोजिम स्थानान्तरण गरिएको विरामीप्रतिको उत्तरदायित्व विरामी स्वीकार गर्ने संस्थाकै हुनेछ।

७. सेवा सुविधा:

- (१) अस्पतालमा पहिलो पटक सेवा लिन आउने विरामीले आफ्नो नाम, ठेगाना र उमेर स्पष्ट हुने प्रमाण कागज पेश गर्नु पर्नेछ।
- (२) अस्पतालले ज्येष्ठ नागरिकलाई वहिरंग सेवा प्रदान गर्दा उच्च प्राथमिकता दिनुपर्नेछ।
- (३) ज्येष्ठ नागरिकलाई अस्पतालको सेवा लिन आवश्यक पर्ने टिकट लिन छुट्टै लाईनको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ र अस्पतालले ज्येष्ठ नागरिकलाई प्राथमिकता दिई वार्डमा भर्ना गर्न वा वहिरंग सेवा प्रदान गर्न सक्नेछ।
- (४) अस्पतालमा भर्ना भई उपचार गराउनु पर्ने विरामीको साथमा एक जना कुरुवा वा विरामीको हेरविचार गर्ने वा जिम्मेवारी लिने व्यक्ति अनिवार्य उपस्थिति हुनु पर्नेछ।

८. सेवा शुल्क:

- (१) यस निर्देशिका बमोजिम कुनै अस्पताल वा वार्ड वा सामुदायिक केन्द्रबाट उपचार सेवा लिँदा वा त्यस्तो निकायबाट जुनसुकै प्रकारको निदानात्मक सेवा लिँदा लाग्ने सेवा शुल्कमा सम्बन्धित विरामीले पचास प्रतिशत छुट पाउने छ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम अस्पतालले विरामीलाई छुट दिएको सेवा शुल्कको रकम मन्त्रालयलेसम्बन्धित अस्पताल वा केन्द्रलाई सोध भर्ना गर्नेछ।

तर, अस्पतालले उपलब्ध गराएको वार्ड वा शैयाको प्रयोग नगरी प्राइभेट वार्ड वा क्याविन वा अन्यत्र बसी उपचार गराउदा लागेको रकममा कुनै छुट सुविधा प्राप्त हुने छैन ।

(३) यस निर्देशिका बमोजिम छुट दिएको सेवाशुल्कको विवरण अस्पतालले सम्बन्धित विरामीको मेडिकल रेकर्डमा जनाउनु पर्नेछ ।

(४) यस निर्देशिकामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि अनुसूचि ३ मा उल्लेखित सेवा सुविधाको हकमा अस्पतालले निःशुल्क प्रदान गर्न बाध्य हुने छैन ।

परिच्छेद ३

विविध

११. समन्वय समितिको गठन:

(१) ज्येरियाट्रिक वार्डको स्थापना तथा सञ्चालनका सम्बन्धमा निर्देशिकाको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन एवं अनुगमन गर्न केन्द्रिय स्तरमा देहाय बमोजिमको पदाधिकारी रहेको एक ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्य सेवा समन्वय समिति रहने छ,

(क) प्रमुख, जनसंख्या महाशाखा, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय -संयोजक

(ख) प्रतिनिधी (अधिकृतस्तर), चिकित्सा सेवा महाशाखा, स्वास्थ्य तथा मन्त्रालय -सदस्य

(ग) प्रतिनिधी (अधिकृतस्तर), आयुर्वेद विभाग -सदस्य

(घ) प्रतिनिधी (अधिकृतस्तर), महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय -सदस्य

(ङ) ज्येष्ठ नागरिक संग सम्बन्धित गैरसरकारी संस्थाहरू मध्येबाट मन्त्रालयले

तोकेका दुईजना प्रतिनिधि -सदस्य

(च) शाखाप्रमुख, जनसंख्या व्यवस्थापन शाखा, जनसंख्या महाशाखा, स्वास्थ्य तथा

जनसंख्या मन्त्रालय - -सदस्यसचिव

(२) समितिको बैठक आवश्यकता अनुसार बस्नेछ र समितिको बैठकमा सम्बन्धित विज्ञलाई आमन्त्रण गर्न सकिनेछ ।

(३) समितिको बैठकको कार्यविधि समिति आफैले निर्धारण गर्नेछ ।

(४) समन्वय समितिको सचिवालयको काम मन्त्रालयको जनसंख्या महाशाखा महाशाखाबाट सम्पादन गरिनेछ ।

१२. समितिको काम, कर्तव्य तथा अधिकार:

समितिको काम, कर्तव्य तथा अधिकार देहाय बमोजिमको हुनेछ

(क) वार्ड सञ्चालन सम्बन्धमा अस्पताल र मन्त्रालय बीच भएको समझदारी पत्र अनुसारको सेवा सुविधा उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाउने,

(ख) यस निर्देशिका बमोजिम तोकिएको मापदण्ड पूरा भएका अस्पतालमा वार्डको स्थापना तथा सञ्चालन गर्न मन्त्रालय समक्ष सिफारीस गर्ने,

(ग) वार्डको विकास र विस्तारको लागि आवश्यक पर्ने नीति, रणनीति तथा कार्यक्रम तयार गरी मन्त्रालय समक्ष पेश गर्ने,

(घ) विरामीलाई उपचारात्मक सेवा प्रदान गर्न आवश्यक पर्ने अन्य काम काज गर्ने, गराउने,

(ङ) निर्देशिकाको कार्यान्वयनमा कुनै कठिनाई भएमा सो को निराकरण गर्ने ।

(च) सञ्चालनमा रहेका ज्येरियाट्रिक वार्डको आवश्यकता अनुसार अनुगमन गर्ने, गराउने ।

१३. विवरण पेश गर्नु पर्ने:

अस्पतालले ज्येरियाट्रिक वार्ड सञ्चालनको लागि नेपाल सरकार तथा अन्य दातृसंस्था वा निकायबाट प्राप्त रकम र सोको स्रोत, खर्च र लेखा परीक्षण सम्बन्धी विवरण, विरामीलाई प्रदान गरेको सेवा संख्याको मासिक विवरण तथा अस्पतालले विरामीलाई यस निर्देशिका बमोजिम छुट दिएको सेवा शुल्कको विवरण समितिले तोकेको ढाँचा अनुसार तयार गरी एक प्रति सम्बन्धित जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय र एक प्रति मन्त्रालयको जनसंख्या महाशाखा समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

१४. अनुगमन गर्नु पर्ने:

(१) ज्येष्ठ नागरिकको लागि यस निर्देशिका तथा अस्पताल र मन्त्रालय बीच भएको समझदारी अनुसारको सेवा सुविधा उपलब्ध गराएको छ, छैन र वार्डको लागि तोकिएको मापदण्ड पूरा गरेकोछ, छैन भन्ने सम्बन्धमा अनुगमन गर्न देहाय बमोजिमको अनुगमन समिति रहनेछ,-

(क) सम्बन्धित जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय प्रमुख - संयोजक

(ख) अस्पताल रहेको गा.वि.स तथा नगरपालिकाको प्रमुख - सदस्य

(ग) प्रतिनिधि, स्थानीय जिल्ला प्रशासन कार्यालय- सदस्य

(घ) अनुगमन समितिले मनोनयन गरेका (वषय विज्ञ) २ जना- सदस्य

२) उपदफा (१) बमोजिम समितिले अनुगमन गर्दा अस्पतालले विरामीको लागि उपलब्ध गराउनु पर्नेसेवा सुविधा उपलब्ध नगराएको पाइएमा त्यस्तो सेवा सुविधा उपलब्ध गराउन तथा तोकिएको मापदण्ड पूरा नभएको भए पूरा गर्न तत्काल सम्बन्धित अस्पतालको निर्देशकलाई लिखित रूपमा निर्देशन दिई सो को सूचना समिति समक्ष प्रेषण गर्नु पर्नेछ ।

(३) जिल्लाभित्र सञ्चालित ज्येरियाट्रिक वार्डको कम्तीमा वर्षमा २ पटक अनुगमन गरी सोको प्रतिवेदन समिति समक्ष पेश गर्नुपर्ने छ ।

१५. मानव संशाधनको विकास:

ज्येरियाट्रिक वार्डको सञ्चालन प्रभावकारी एवं गुणस्तरिय बनाउन अस्पतालमा उपलब्ध मानव संशाधनको क्षमता अभिवृद्धिको लागि मन्त्रालयले सम्बन्धित अस्पतालसँग समन्वय गरी स्वदेश तथा विदेशमा आवश्यक तालिमको व्यवस्था गर्नुपर्नेछ ।

१६. निर्देशन दिन सक्ने:

मन्त्रालयले ज्येरियाट्रिक वार्ड सञ्चालन गरेका अस्पतालमा ज्येष्ठ नागरिकको स्वास्थ्य सेवाको विषयमा समय समयमा आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ, र मन्त्रालयले दिएको निर्देशनको पालना गर्नु, गराउनु अस्पतालको कर्तव्य हुनेछ ।

१७. बाधा अडकाउ हटाउने:

यस निर्देशिकाको कुनै प्रावधान स्पष्ट नभएमा वा अपूर्ण भएको कारणले वार्डको स्थापना तथा सञ्चालनमा तत्काल कुनै बाधा उत्पन्न भएमा त्यस्तो बाधा अडकाउ हटाउन सक्ने अधिकार समितिमा निहित रहनेछ ।

अनुसुचि १

(दफा ५ को उपदफा (२) सँग सम्बन्धित)

Supportive equipments :

1. Geriatric friendly bed including pneumatic bed.
2. Easy mattress, pillow of different size and bedsheet.
3. Provision of railing on the wall wherever possible.
4. Bedside chair.
5. Folding dinning table.
6. Bathroom : shower, comode and railing on the wall.
7. Crutches, walkers and wheel chair (as required).
8. TV set in each room.
9. Hot water bag.
10. Steam kettle.
11. Urinals, bedpan and sputum pot.
12. Room heater and cooling system.

Medical equipment:

1. Monitors, Infusion sets, pump set, pulse oxymeter, BP set for each bed.
2. Washing basin, tap and mirror.
3. ECG machine, defibrillator.
4. Emergency kitbox (with all emergency medicine).
5. Oxygen with feeder and mask.
6. Nebulizer.

अनुसुचि २

(दफा ५ को उपदफा (४) सँग सम्बन्धित)

ज्येरियाट्रिक वार्ड सञ्चालन गरिने अस्पताल

१. पाटन अस्पताल
२. भरतपुर अस्पताल
३. आयुर्वेद शिक्षण अस्पताल
४. सेती अञ्चल अस्पताल, धनगढी
५. भेरी अञ्चल अस्पताल, नेपालगञ्ज
६. पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अस्पताल, पोखरा
७. वि.पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, धरान

अनुसुचि ३

(दफा ८ को उपदफा (४) सँग सम्बन्धित)

ज्येरियाट्रिक वार्डमा बाध्य नहुने सेवा तथा सुविधाहरू

Denture, dental gold work. Orthodontic work cosmetic surgery, chemotherapy. and the cost of glasses, Physiotherapy सँग सम्बन्धित अस्पताल बाहिरबाट खरिद गरी ल्याउनु पर्ने सामानहरू,

- Invasive and minimal invasive cardiac surgery or device implants,
- intensive/cardiac care (ICU/CCU)
- Prosthetics/replacement surgery, vascular graft.

Hearing aids.

- CT scan, MRI, cost of devices for neuro surgery, इत्यादी ।

१.१५ ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्योपचार सेवा कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका, २०६१

१ संक्षिप्त नाम, प्रारम्भ, परिभाषा र उद्देश्यहरु :

१.१ प्रस्तावना : आफ्नो योग्यता, अनुभव, ज्ञान र सीपको प्रयोगद्वारा राज्यका निमित्त आफ्नो जीवनको महत्वपूर्ण उर्जा खर्च गरिरहेका ज्येष्ठ नागरिकहरुको जीवन सहज, सुरक्षित, सम्मानित एवं सुनिश्चित गर्दै समाजिक न्यायको प्रत्यायुक्ति प्रदान गर्ने उद्देश्य रहेको छ । ज्येष्ठ नागरिक नीति तथा कार्यनीति २०५८ एवं दशौ योजनाका लक्षित उद्देश्यहरु प्राप्तीका लागि व्यवस्थित, पारदर्शी र प्रभावकारी बनाउन श्री ५ को सरकारले यो निर्देशिका बनाएको छ ।

१.२ संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:

१.२.१ यो निर्देशिकाको नाम “ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्योपचार सेवा कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका २०६१” (यसपछि निर्देशिका भनिने) रहनेछ ।

१.२.२ यो निर्देशिका श्री ५ को सरकारबाट स्वीकृत भएको मिति देखि लागू हुने छ ।

१.३ परिभाषा : यो निर्देशिकाको प्रयोजनको लागि:

१.३.१ “ज्येष्ठ नागरिक” भन्नाले ६५ वर्ष र सो भन्दा माथिका नेपाली सम्भन्नु पर्दछ ।

१.३.२ “कार्यक्रम” भन्नाले ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्योपचार सेवा कार्यक्रम सम्भन्नु पर्दछ ।

१.३.३ “कोष” भन्नाले ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्योपचार सेवा सम्भन्नु पर्दछ ।

१.३.४ “मन्त्रालय” भन्नाले महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय सम्भन्नु पर्दछ ।

१.३.५ “विभाग” भन्नाले महिला विकास विभागलाई सम्भन्नु पर्दछ ।

१.३.६ “कार्यालय” भन्नाले महिला विकास कार्यालयलाई सम्भन्नुपर्दछ ।

१.३.७ “समिति” भन्नाले कार्यक्रम कार्यान्वयन समिति सम्भन्नु पर्दछ ।

१.३.८ “स्थानीय स्वास्थ्य केन्द्र” भन्नाले आयुर्वेद औषधालय, स्वास्थ्य चौकी, स्वास्थ्य केन्द्र, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र र अस्पतालहरु सम्भन्नु पर्दछ ।

१.४ उद्देश्यहरु : कार्यक्रमका उद्देश्यहरु देहाय बमोजिम रहेछन्:

१.४.१ शीघ्र स्वास्थ्योपचार हुन जरुरी भएका तर आर्थिक स्थिति कमजोर भएका, शारीरिक अवस्थाले टाढा जान नसक्ने र स्थानीय स्वास्थ्य केन्द्रहरुमा उपचार हुन सक्ने ज्येष्ठ नागरिकहरुलाई स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउन आर्थिक सहयोग गर्ने ।

१.४.२ आवश्यकीय हेरचाह नपाएका, परित्यक्त रुपमा जीवनयापन गरिरहेका र कठिन स्वास्थ्य स्थितिबाट गुजेका असहाय/अस्वस्थ ज्येष्ठ नागरिकहरुका लागि स्वास्थ्योपचार कार्यक्रम, स्वास्थ्य परीक्षण सेवा सञ्चालन गर्ने ।

२ कार्यक्रमको सञ्चालन र संगठनात्मक व्यवस्था

२.१ कार्यक्रमको सञ्चालन : ज्येष्ठ नागरिकसम्बन्धी नीति तथा योजना अनुरूप मन्त्रालयले जिल्लाहरुको छनौट गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने निर्णय गर्नेछ ।

२.२ संगठनात्मक व्यवस्था :

२.२.१ केन्द्रिय निर्देशन समितिको गठन तथा काम, कर्तव्य र अधिकार

२.२.१.१ प्रभावकारी एवं समन्वयात्मक ढङ्गले कार्यक्रम सञ्चालन गर्नका लागि देहायबमोजिम एक केन्द्रीय दिशान समिति गठन हुनेछ ।

क) सचिव, महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय संयोजक

ख) प्रतिनिधि (रा.प.प्रथम श्रेणी), स्थानीय विकास मन्त्रालय सदस्य

ग) प्रतिनिधि (रा.प.प्रथम श्रेणी वा सो सरह), स्वास्थ्य मन्त्रालय सदस्य

घ) प्रतिनिधि (रा.प.प्रथम श्रेणी), गृह मन्त्रालय सदस्य

ङ) महानिर्देशक, महिला विकास विभाग सदस्य

च) प्रतिनिधि, गैरसरकारी संस्था राष्ट्रिय महासंघ सदस्य

छ) सहसचिव (महिला, समाज कल्याण तथा बाल सदस्यसचिव महिला, बालबालिका विकास महाशाखा) तथा समाज कल्याण मन्त्रालय

२.२.१.२ केन्द्रीय निर्देशन समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछ :

क) ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्योपचार सेवासम्बन्धी जीति निर्माण तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने ।

ख) कार्यक्रम कार्यान्वयनसम्बन्धी समन्वय गर्ने र फुकाउन आवश्यक निर्देशन दिने ।

ग) कार्यक्रमको समीक्षा/मूल्याङ्कन गर्ने

घ) कार्यक्रमसम्बन्धी अन्य कार्यहरु गर्ने ।

२.२.१.३ बैठक कार्य विधि केन्द्रीय निर्देशन बमोजिम हुनेछ ।

२.२.१.४ माथि २.३ च बमोजिमका प्रतिनिधिको कार्यकाल तीन वर्षको हुनेछ । यस्ता प्रतिनिधिको मनोनयन मन्त्रालयले गर्नेछ ।

२.२.२ कार्यक्रम कार्यान्वयन समितिको गठन तथा काम, कर्तव्य र अधिकार :

२.२.२.१ कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि कार्यक्रम सञ्चालन हुने हरेक जिल्लामा देहायबमोजिम कार्यक्रम कार्यान्वयन समिति गठन हुनेछ :

क) प्रमुख जिल्ला अधिकारी संयोजक

ख) स्थानीय विकास अधिकारी सदस्य

ग) स्थानीय जिल्ला अस्पताल प्रमुख सदस्य

घ) जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय प्रमुख सदस्य

ङ) ज्येष्ठ नागरिकसम्बन्धी कार्य गर्ने वा सो नभए स्थानीय अन्य गैरसरकारी संस्थाका प्रतिनिधि एक जना सदस्य

च) महिला विकास अधिकृत

२.२.२.२ समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछ ।

क) कार्यक्रम बारे प्रचार प्रसार गर्ने ।

ख) स्वास्थ्योपचार सेवाका लागि प्राप्त हुने निवेदनहरुको टानविन गरी अन्तिम निर्णय गर्ने ।

ग) कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, समीक्षा र मूल्याङ्कन गर्ने ।

घ) कोषको सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्ने ।

२.२.२.३ बैठकको कार्यविधि समिति आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

२.२.२.४ माथि २.२.२.१ ड बमोजिमका प्रतिनिधिको मनोनयन संयोजकले गर्नेछन् र निजको कार्यकाल तीन वर्षको हुनेछ ।

३ कोष स्थापना, सञ्चालन र व्यवस्थापन

३.१ कोषको स्थापना : कार्यक्रम लागू भएका जिल्लामा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्योपचार कोषको स्थापना गरिनेछ र कोषमा देहायबमोजिमका रकमहरू रहनेछन् :

३.१.१ मन्त्रालयबाट वार्षिक रूपमा कार्यालयमार्फत प्राप्त हुने अनुदान ।

३.१.२ जिल्ला विकास समितिबाट प्राप्त हुने अनुदान ।

३.१.३ अन्य दातृसंस्था वा व्यक्तिबाट प्राप्त हुने रकम ।

३.२ कोषको सञ्चालन : कोषको आफ्नो छुट्टै खाता हुनेछ, समितिले निर्णय गरेको स्थानीय बैंकमा खोलिएको यो खाताको सञ्चालन समितिका संयोजक र सदस्य सचिवको संयुक्त दस्तखतबाट हुनेछ । कोषको लेखा पालनसम्बन्धी अन्य सम्पूर्ण व्यवस्था श्री ५ को सरकारको लेखा प्रणाली अनुरूप हुनेछ ।

३.३ कोषको स्थिति सार्वजनिक गर्ने : समितिले कार्यक्रम प्रगति र कोषको अद्यावधिक स्थितिसम्बन्धी विवरण हरेक ६ महिनामा सार्वजनिक गर्नुपर्नेछ । वैदेशिक सहयोग लिनु पर्दा श्री ५को सरकारको स्वीकृत लिनु पर्नेछ ।

३.४ कोषको लेखापरीक्षण : कोषको लेखा परीक्षण महालेखा परीक्षक वा महालेखा परीक्षकले तोकेको लेखा परीक्षकबाट हुनेछ ।

४ कार्यक्रमबाट सेवा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया, आधार र सीमा

४.१ निवेदन दिनुपर्ने : कार्यक्रमबाट सेवाप्राप्त गर्न चाहने असहाय, विपन्न आर्थिक अवस्था भएका ज्येष्ठ नागरिकले अनुसूची १ को ढाँचामा कार्यालयमा निवेदन दिनुपर्नेछ । यस्तो निवेदनसाथ ज्येष्ठ नागरिकले स्थानीय निकाय (गा.वि.स/न.पा.) बाट आर्थिक स्थिति कमजोर भनी प्रमाणित गरिदिएको सिफारिस र स्थानीय स्वास्थ्य केन्द्रले दिएको रोग पहिचान तथा निर्धारित उपचारको विवरण भएको कागजात समावेस गर्नुपर्नेछ ।

४.२ सेवा उपलब्ध गराउने : बुँदा ४.१ बमोजिम निवेदन प्राप्त भएपछि समितिले प्राप्त निवेदन माथि छानबिन गरी कोषबाट उपचारका लागि रकम उपलब्ध गराउने निर्णय अनुसूची २ मा उल्लेखित ढाँचा अनुसार गर्नेछ ।

४.३ स्वास्थ्योपचार रकमको सीमा : सेवा प्राप्त गर्ने ज्येष्ठ नागरिकलाई एक पटकमा बढीमा रु २०००० को परिधिभित्र रही उपचार रकम/सेवा उपलब्ध हुन सक्नेछ । तर, जिल्लामा साहित्य, कला, संस्कृति तथा समाज सेवा जस्ता विभिन्न क्षेत्रमा उल्लेखनीय योगदान गरेका आर्थिक अवस्था कमजोर भएका ज्येष्ठ नागरिकलाई गम्भीर प्रकृतिको रोग लागेको देखिएमा योगदानप्रति विश्वस्त बढीमा ५ हजारसम्मको परिधिभित्र रही स्वास्थ्योपचार सेवा उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

४.४ अग्रिम पेस्की वा सोधभर्ना दुवै हुनसक्ने : समितिले दफा ४.२ मा उल्लेख भएअनुरूप उपचार सेवा उपलब्ध गराउने निर्णय गरेपछि उपचार गराउने स्वास्थ्य निकायमा उपचार व्यवस्था गर्न र सो

वापत समितिबाट रकम भुक्तानीको प्रत्याभुति हुने व्यहोराको जानकारी अनुसूची ३ अनुरूप पठाउनेछ र उपचार भएको जानकारीसहित विल प्राप्त भएपछि सोध भर्ना गर्न सक्नेछ । विशेष परिस्थिति परी अग्रिम पेस्की दिनुपर्ने समितिलाई लगेमा समितिले अग्रिम पेस्की दिई उपचार भएको जानकारी प्राप्त भएपछि कार्य फछोँट भएको अभिलेखमा जनाउन समेत सक्नेछ । अग्रिम पेस्की वा सोधभर्ना उपलब्ध गराउने ढाँचा अनुसूची ४ अनुरूप हुनेछ ।

४.५ कार्यक्रम सेवाको सीमा : एक जना ज्येष्ठ नागरिकले एक आर्थिक वर्षमा बढीमा २ पटक सम्ममात्र कार्यक्रमबाट यो सेवा प ढ्द केन्द्रीय निर्देशन समितिका संयोजकले रु २५०। र सदस्यले रु २००। तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन समितिका संयोजकले रु २०० र सदस्यले रु १५०। प्रति बैठक भत्ता पाउनेछन्।

५ पारिश्रमिक तथा व्यवस्थापन खर्चसम्बन्धी व्यवस्था

५.१ पारिश्रमिक : केन्द्रीय निर्देशन समितिका संयोजकले रु २५०। र सदस्यले रु २००। तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन समितिका संयोजकले रु २०० र सदस्यले रु १५०। प्रति बैठक भत्ता पाउनेछन् ।

५.२ बैठक सीमा : केन्द्रीय निर्देशन समितिको बैठक वर्षमा बढीमा ६ पटक तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन समितिको वर्षमा बढीमा १२ पटकसम्म हुनेछ ।

५.३ व्यवस्थापन खर्चको सीमा :

५.३.१ समिति तथा कोषको व्यवस्थापन खर्च एक आर्थिक वर्षमा एकमुष्ट रु ५०००। तथा चिया तथा मसलन्द खर्चप्रति बैठक रु २००। भन्दा बढी हुने छैन ।

५.३.२ समिति तथा कोषको सम्पूर्ण व्यवस्थापकीय कार्य गर्ने एक जना सहायक कर्मचारीलेमासिक रु २००। कोषबाट अतिरिक्त पारिश्रमिक प्राप्त गर्नेछन्।

५.३.३ कार्यक्रम सञ्चालनका लागि आवश्यक अनुदान बजेट तथा निर्देशनसहितको अख्तियारी हरेक आर्थिक वर्षमा मन्त्रालयले विभागलाई उपलब्ध गराउने छ र विभागले अनुदान बजेट तथा निर्देशिकाको अधीनमा रही कार्यक्रम सञ्चालनका लागि जिल्ला कोषमा रहने गरी आवश्यक बजेट कार्यालयलाई उपलब्ध गराउनेछ ।

६ विविध

६.१ अस्थायी बसोबास गरेकालाई पनि सेवा उपलब्ध हुनसक्ने : कार्यक्रम सञ्चालन भएको जिल्लामा अस्थायी बसोबास गरिरहेका ज्येष्ठ नागरिकले पनि कार्यक्रमबाट सेवा प्राप्त गर्न सक्नेछन् , तर यसरी सेवा प्राप्त गरिसकेपछि कार्यालयले सेवासम्बन्धी विवरण निजको स्थायी ठेगाना भएको कार्यालयमा पठाउनुपर्नेछ ।

६.२ अनुगमन गर्ने : कार्यक्रमको अनुगमन र मूल्यांकन मन्त्रालय र विभागले गर्नेछन् ।

६.३ निर्देशिका दिने अधिकार कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि आवश्यक निर्देशन समिति, मन्त्रालय र विभागमा सुरक्षित रहनेछ र यस्तो निर्देशनको पालना गर्नु स्थानीय समिति र कार्यालयको कर्तव्य हुनेछ ।

६.४ सचिवालयको काम गर्नु पर्ने केन्द्रीय निर्देशन समितिको सचिवालयको कार्य मन्त्रालय र समितिको सचिवालयको कार्य कार्यालयले गर्नेछ ।

६.५ अभिलेख राख्नुपर्ने कार्यक्रमको कार्यान्वयन स्थितिसम्बन्धी अभिलेख कार्यालयले अनुसूची-५ र विभागले अनुसूची-६ बमोजिम राख्नुपर्नेछ ।

६.६ प्रतिवेदन गर्नुपर्ने

- ६.६.१ कार्यालयले अनुसूची-७ बमोजिम चौमासिक रुपमा अवधि सकिएपछिको महिनाको ७ गतेभित्र वार्षिक रुपमा समेत विभागमा कार्यक्रमको कार्यान्वयन प्रगतिबारे प्रतिवेदन पेस गर्नुपर्नेछ ।
- ६.६.२ विभागले कार्यक्रम प्रगतिबारे अनुसूची-८ बमोजिम मन्त्रालयमा चौमासिक तथा वार्षिक रुपमा प्रतिवेदन गर्नुपर्नेछ ।
- ६.७ बाधा अडकाउ फुकाउने तथा व्याख्या गर्ने अधिकार कार्यक्रम कार्यान्वयनमा कुनै बाधा अडकाउ परेमा सो फुकाउने, निर्देशिकाको व्याख्या गर्ने अधिकार केन्द्रीय निर्देशन समितिमा रहनेछ ।
- ६.८ खारेजी र बचाउ “ज्येष्ठ नागरिक उपचार सेवा कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका २०५८” खारेज गरिएको छ र उक्त निर्देशिकाअन्तर्गत भए गरेका कार्यहरु यसै निर्देशिकाबमोजिम भए गरेको मानिनेछ ।

अनुसूची १
निर्देशिकाको नं. ४.१ संग सम्बन्धित
(सेवा प्राप्त गर्नका लागि निवेदन)

विषय: उपचार सेवा पाउँ ।

श्रीमान्संयोजकज्यू
ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्योपचार सेवा कार्यक्रम
कार्यक्रम कार्यान्वयन समिति
..... जिल्ला ।

म शारीरिक रुपमा साह्रै अस्वस्थ भै शीघ्र स्वास्थ्य उपचारको आवश्यकता भएको र आफ्नो न्यून आर्थिक स्थितिकोकारणले उपचार खर्च ब्यहोर्न नसक्ने हुदा यस जिल्ला स्थित..... अस्पताल/चिकित्सालय/स्वास्थ्य केन्द्रमा उपचारको व्यवस्थाका साथै ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्योपचार खर्चसमेत उपलब्ध गराईदिनु तपसिलको विवरणहरु संलग्न गरी यो निवेदन गरेको/गरेकि छु । उक्त व्यहोरा ठीक साँचो छ, भुठ्ठा ठहरे कानुन बमोजिम सहुला बुभाउँला ।

तपशील

- क) गा.वि.स./न.पा को सिफारिस
ख) नागरिकताको प्रमाणपत्र/मतदाता परिचयपत्र
ग) रोग पहिचान तथा निर्धारित उपचाको विवरण
घ) अन्य कागजात
निवेदकको नाम : निवेदकको सहि /औठाको छाप:
निवेदकको उमेर : निवेदकको बाबुको नाम:
ठेगाना : गा.वि.स./न.पा को नाम :
वडा नं : ठेगाना :

अनुसूची २
ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्यपचार सेवा कार्यक्रम
कार्यान्वयन समिति
(..... जिल्ला)
निर्देशिकाको नं.४.२ संग सम्बन्धित
(उपचार खर्च उपलब्ध गराउने निर्णय)

आज मिति २०..... गते यस ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्य उपचार कार्यक्रम कार्यान्वयन समितिको तपशीलका पदाधिकारीहरुको उपस्थितिमा तपशील बमोजिमको निर्णय गरियो ।

तपशील

१. श्री..... प्रमुख जिल्ला अधिकारी संयोजक
२. श्री..... स्थानीय विकास अधिकारी सदस्य
३. श्री..... स्थानीय जिल्ला अस्पताल प्रमुख सदस्य
४. श्री..... जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय प्रमुख सदस्य
५. श्री..... (..... निकायका मनोनीतसदस्य)
६. श्री..... महिला विकास अधिकृत सदस्य सचिव

निर्णय:

यस जिल्ला गा.वि.स/न.पा. वडा नं मा बसोवास गरी आएका वर्ष को श्री लाई यस जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्य उपचार कार्यक्रम कार्यान्वयन समितिले मिति..... को बैठकको निर्णयानुसार अस्पताल/चिकित्सालय/स्वास्थ्य केन्द्रमा उपचार गर्नका लागि रु..... । उपलब्ध गराउने ।

अनुसूची ३
ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्य उपचार कार्यक्रम
कार्यान्वयन समिति
(..... जिल्ला)
निर्देशिकाको नं ४.४ संग सम्बन्धित
(उपचारको व्यवस्था गरिदिने अनुरोध पत्र)
मिति:

विषय: स्वास्थ्य उपचारको व्यवस्था गरिदिने बारे ।

श्री

अस्पताल/चिकित्सालय/स्वास्थ्य चौकी
..... ।

उपरोक्त विषयमा यस जिल्ला गा.वि.स/न.पा. वडा नं. मा बसोबास गरी आएका वर्ष को श्री लाई त्यस अस्पताल/चिकित्सालय/स्वास्थ्य चौकीमा स्वास्थ्य उपचार गर्नका लागि उपचार खर्च उपलब्ध गराउने गरी ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्य उपचार कार्यक्रम कार्यान्वयन समितिको निर्णयानुसार यो पत्र लेखिएको छ ।

अतः निजलाई आवश्यक स्वास्थ्य परीक्षण र उपचार गरिदिनुहुन अनुरोध गर्दै सो उपचार खर्चबापत यस समितिबाट एक पटकमा अधिकतम रु २०००।- उपचार खर्च भुक्तानी गरिनेहुदा उपचार बापत लागेको खर्चको बिल समितिमा पठाएदिनुहुन अनुरोध गरिएको छ ।

सदस्य सचिव

ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्य उपचार कार्यक्रम
कार्यान्वय समिति
(..... जिल्ला)

निर्देशिकाको नं ४.४ संग सम्बन्धित
(अग्रीम पेशकी/सोधभर्ना उपलब्ध गराउने)

विषय: अग्रीम पेशकी/सोधभर्ना गरिएको ।

श्री

ज्येष्ठ नागरिक स्वस्थोपचार सेवा कार्यक्रम कार्यान्वयन समितिको मिति को निर्णयानुसार यस जिल्ला गा.वि.स/न.पा. वडा नं. बस्ने वर्ष का श्री लाई स्वास्थ्य उपचारको निमित्त श्री हस्ते चेक नं. द्वारा रु अक्षरूपी सोधभर्ना/अग्रीम पेशकी प्रदान गरियो । अग्रीम पेशकीबाट निजको उपचार गरी पेशकी फछ्छौटका लागि बिल भर्पाइ पठाइदिनुहुन अनुरोध छ ।

अन्तर्राष्ट्रीय कानूनी व्यवस्था

2.1 Universal Declaration of Human Rights, 1948

Article 25 : (1) Everyone has the right to a standard of living adequate for the health and well-being of himself and of his family, including food, clothing, housing and medical care and necessary social services and the right to security in the event of unemployment, sickness, disability, widowhood, old age or other lack of livelihood in circumstances beyond his control.

2.2 International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 1966

Article 2 (2) : The States Parties to the present Covenant undertake to guarantee that the rights enunciated in the present Covenant will be exercised without discrimination of any kind as to race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status.

2.3 International Covenant on Civil and Political Rights, 1966

Article 2(1) : Each State Party to the present Covenant undertakes to respect and to ensure to all individuals within its territory and subject to its jurisdiction the rights recognized in the present Covenant, without distinction of any kind, such as race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status.

2.4 Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, 1979

Article 11 (1) : States Parties shall take all appropriate measures to eliminate discrimination against women in the field of employment in order to ensure, on a basis of equality of men and women, the same rights, in particular :

e. The right to social security, particularly in cases of retirement, unemployment, sickness, invalidity and old age and other incapacity to work, as well as the right to paid leave.

2.5 International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, 1990

Article 1 (1) : The present Convention is applicable, except as otherwise provided hereafter, to all migrant workers and members of their families without distinction of any kind such as sex, race, colour, language, religion or conviction, political or other opinion, national, ethnic or social origin, nationality, age, economic position, property, marital status, birth or other status.

Article 7 : States Parties undertake, in accordance with the international instruments concerning human rights, to respect and to ensure to all migrant workers and members of their families within their territory or subject to their jurisdiction the rights provided for in the present Convention without distinction of any kind such as to sex, race, colour, language, religion or conviction, political or other opinion, national, ethnic or social origin, nationality, age, economic position, property, marital status, birth or other status.

2.6 Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 2006

Article 25: Health

States Parties recognize that persons with disabilities have the right to the enjoyment of the highest attainable standard of health without discrimination on the basis of disability. States Parties shall take all appropriate measures to ensure access for persons with disabilities to health services that are gender-sensitive, including health-related rehabilitation. In particular, States Parties shall:

(b) Provide those health services needed by persons with disabilities specifically because of their disabilities, including early identification and intervention as appropriate, and services designed to minimize and prevent further disabilities, including among children and older persons;

Article 28: Adequate standard of living and social protection

2. States Parties recognize the right of persons with disabilities to social protection and to the enjoyment of that right without discrimination on the basis of disability, and shall take appropriate steps to safeguard and promote the realization of this right, including measures:

(b) To ensure access by persons with disabilities, in particular women and girls with disabilities and older persons with disabilities, to social protection programmes and poverty reduction programmes;

2.7 MACAO DECLARATION ON AGEING FOR ASIA AND THE PACIFIC

We, the members and associate members of the Economic and Social Commission for Asia and the Pacific attending the Regional Meeting on a Plan of Action on Ageing for Asia and the Pacific convened at Macao from 28 September to 1 October 1998:

Appreciating the contribution that older persons are making and can continue to make to their societies,

Recognizing that, in the Charter of the United Nations, the peoples of the United Nations declare, inter alia, their determination to reaffirm faith in fundamental human rights, in the dignity and worth of the human person, in the equal rights of men and women and of nations large and small, and to promote social progress and better standards of life in larger freedom,

Recalling General Assembly resolution 47/5 of 16 October 1992, in which the Assembly decided to observe the year 1999 as the International Year of Older Persons, and its resolution 50/141 of 21 December 1995, in which it invited the regional commissions to bear in mind the goals of the Year

when convening regional meetings in 1998 and 1999 at which to mark the Year and formulate action plans on ageing for the twenty-first century,

Reaffirming the relevance and need for continued implementation of the Vienna International Plan of Action on Ageing, adopted at the World Assembly on Ageing in 1982, which was the first comprehensive international instrument in the field of ageing that set out the principles and guidelines for the formulation and implementation of policies concerning ageing and older persons,

In pursuance of the Manila Declaration on the Agenda for Action on Social Development in the ESCAP Region adopted at the Asian and Pacific Ministerial Conference in Preparation for the World Summit for Social Development in October 1994,

Noting that the ageing of societies in the twentieth century, unprecedented in the history of mankind, poses a serious and complex challenge to all nations and requires a basic change in social attitude towards ageing and older persons and in the way in which societies organize themselves,

Aware that the Asian and Pacific region is rooted in the dynamism of social, economic and cultural development, that, in the region, individuals are reaching an advanced age in greater numbers and are in better health, and that the tremendous diversity in the situation of older persons, not only between countries but also within countries, requires a variety of policy responses,

Mindful that, in many countries, the family, as the natural fundamental unit of society, needs to be strengthened as a system of support in the provision of care and protection for older persons,

Reaffirming our solidarity and collective support of the spirit of regional cooperation in addressing issues of common concern relating to ageing and older persons,

Expressing a firm commitment to accord priority to the development of older persons, to take immediate measures to bring active older persons into the economic and social mainstream and to meet the basic needs and social security of rural and urban elderly,

Urging the international community and development assistance bodies to provide full support and adequate resources for the region's pursuit of the goals and targets contained in the international and regional mandates related to ageing and older persons mentioned above,

Acknowledging the national experience and capacity of members and associate members to formulate, strengthen and implement their respective policies concerning ageing and older persons, mindful of their own social, economic and political conditions,

1. **Adopt** the Plan of Action on Ageing for Asia and the Pacific as annexed to the present Declaration;

2. **Urge** members and associate members:

(a) To set corresponding goals and targets in accordance with the Plan of Action;

(b) To establish and strengthen their respective national policies on ageing and national mechanisms for the implementation, monitoring and evaluation of the Plan of Action;

3. **Call upon** the Commission to devote at least one plenary meeting at its fifty-fifth annual session, to be held in 1999, to the commemoration of the International Year of Older Persons and to generate greater awareness of issues related to ageing and older persons;
4. **Recommend** that the Commission endorse the Plan of Action on Ageing for Asia and the Pacific at that session and provide support for its successful implementation;
5. **Also call upon** the Commission and other concerned United Nations and international organizations to assist in the early and full implementation of the Plan of Action on Ageing for Asia and the Pacific.

2.8 PLAN OF ACTION ON AGEING FOR ASIA AND THE PACIFIC

Introduction

1. The Plan of Action on Ageing for Asia and the Pacific addresses important issues relating to ageing and older persons by identifying specific courses of action to be taken by countries of the region, individually and collectively. It contains concise recommendations with specific guidelines. Individual countries will set their own goals and targets within the framework of the recommendations and implement them in accordance with their national circumstances.
2. The present Plan of Action draws on the Vienna International Plan of Action on Ageing, adopted at the World Assembly on Ageing in 1982, the Proclamation on Ageing as annexed to General Assembly resolution 47/5 of 16 October 1992, the United Nations Principles for Older Persons and other relevant United Nations mandates relating to ageing and older persons. It is also supportive of the relevant goals and targets contained in the Programme of Action adopted at the International Conference on Population and Development, held in Cairo in 1994, the Copenhagen Programme of Action adopted at the World Summit for Social Development in 1995 and of the Agenda for Action on Social Development in the ESCAP Region as revised by the Fifth Asian and Pacific Ministerial Conference on Social Development in 1997.
3. In formulating the present Plan of Action, the governments recognize that, for many developing countries in the region, the overall social and economic development of the nation, including the provision of basic social services for all the population, remains the priority national task. Hunger, poverty, ill health, social exclusion, unemployment, and limited access to education and basic amenities are critical national areas of concern requiring corrective action and competing for scarce resources. The governments appreciate the need to view the issues relating to ageing and older persons within this broader developmental context of priorities, needs and resource allocation.

I. Major areas of concern relating to ageing and older persons

4. The governments recognize that the twentieth century has heralded, in the Asian and Pacific region, the beginning of a demographic transformation that will have a profound impact on the countries in the region. At its core, the transformation dramatically alters the age structure of all societies, disproportionately increasing the number and percentage of older persons. The twin processes of mortality and fertility reduction contribute to this dramatic increase in the proportion of older persons which, in some countries, is expected to rise to as high as 25 per cent

by the early twenty-first century. The combined effects of improved longevity and declining fertility lead to a maturing of the age structure, with a high concentration of the population in the middle or older ages. The increase in the presence of older persons will be felt in all aspects of social life.

5. The rise in the population of older persons, in absolute and relative terms, poses challenges in both developmental and humanitarian areas. At the societal, developmental level, the effects of structural changes in the age composition of the population on the social, economic and political life of a society will be profound. The sheer size of the older population will impact on existing societal arrangements, such as age at retirement and relative political influence. The differential size of the younger and older populations will further lead to a shift in the economic dynamics of production, consumption, savings and investment. The aggregate effects of these changes are multifaceted and are just beginning to be appreciated. Research on the development implications at country and regional levels is intensifying and will guide future policy responses.
6. At the community and individual levels, the humanitarian needs of older persons require special attention. Societies have to promote and safeguard the rights and well-being of older persons. This includes the prevention of age discrimination and the promotion of productive ageing. The aspirations, knowledge and energy of older persons need to be effectively channelled in the process of national economic and social development. The service infrastructure needs to be broadened and strengthened to meet the social, emotional, health, financial and developmental needs of this growing population.
7. This demographic phenomenon is occurring within a context of changes in national institutions and values because of rapid social and economic development. The traditional institutions for the care of older persons, such as the family and the community, are undergoing transformation in response to these changes. Traditional support may no longer be adequate or may have diminished. The support systems for older persons need to be reexamined with a view to improving their scope and effectiveness.
8. The present Plan of Action addresses seven areas of concern relating to ageing and older persons in the Asian and Pacific region:
 - (a) the social position of older persons;
 - (b) older persons and the family;
 - (c) health and nutrition;
 - (d) housing, transportation and the built environment;
 - (e) older persons and the market; (f) income security, maintenance and employment; and
 - (g) social services and the community.

II. Action on major areas of concern

9. Noting that the demographic transformation will manifest its full impact in the decades to come, the governments recognize that population ageing is imminent. It is an important phenomenon with long-term concerns, posing no immediate difficulties but increasing pressure on the socio-economic development of the nation. For most countries, the structural changes in the age composition of the population have thus far been slow and the number of older persons manageable. However, in many areas, immediate action must be taken.

10. The immediate tasks for the Asian and Pacific region focus on four major areas: the understanding of the issues and implications of population ageing on society; the preparation of the population for an ageing process that is productive and fulfilling; the development of a service infrastructure and environment based on traditional and modern institutions that will be able to meet present and future needs; and the delivery of essential services needed by the growing number of older persons.
11. There is a continuum among the countries in the Asian and Pacific region in respect of the level of governmental interest in issues relating to ageing and older persons, and the extensiveness of the policies and programmes initiated for older persons. Underlying these differences, however, is a universal awareness that the issues and challenges are similar across countries and much can be learnt from the experiences of each other. These issues and challenges emanate from the demographic and social realities that are faced by all countries in the region.

A. Social position of older persons

12. The conventional perception of older persons tends to be negative. Older persons are often depicted as frail, disabled and dependent. Economically and socially, they are perceived to be at risk of being marginalized as countries go through rapid economic and technological development. The reality, as documented in research findings, is very different. The older persons in the region engage in a variety of activities that have a significant bearing on the cultural, social and economic life of a country. They have a significant presence in both formal and informal sectors. Most of them are healthy and independent. In an era of rapid globalization and technological change, the older person is a cultural icon providing continuity and stability in the country's traditions. The contributions of older persons have proved to be valuable resources for the country's social and economic development.
13. Ageing is an extension of life that has been made possible by technological advances, especially those in medical and health services. As life expectancy continues to rise and more people are living to older ages, the role of older persons assumes special significance. The preparation for a productive and meaningful role at older ages should be undertaken at both the individual and the society level. At the individual level, the extension of life must be associated with personal satisfaction and fulfilment achieved through involvement in family, community and workplace activities. This involvement is a lifelong process that starts from an early age, a process that should be nurtured in preparing younger people for life at older ages. At the society level, preparation for productive ageing should include steps such as lifelong education and provision of equal opportunity, to allow older persons to remain engaged in as many social, economic and community activities as possible.
14. The governments recognize that, in preparation for an ageing society, serious efforts should be made to dispel the negative perception of older persons. A new, positive role for older persons will be vigorously inculcated, a role based on the positive contributions of older persons in the family and in society. In this regard, the governments will give due publicity to the United Nations Principles for Older Persons within the national and cultural context. The governments will harness the contributions of older persons as a national resource and ensure that future generations benefit from a programme of lifelong preparation for productive ageing.

B. Older persons and the family

15. The family has a distinctive place in the countries of the Asian and Pacific region. It is the most basic social unit, with much of the country's social and economic life revolving around it. In many rural communities, it is also the economic unit engaging in productive activities. Binding the families together are deeply rooted cultural mores and religious practices. Filial piety, which underpins the relationship between generations, is a key attribute that reinforces the family's cohesiveness. The older person is guaranteed a special position in the family, giving and receiving support from other family members.
16. The region has a high regard for the unique role that the family plays in supporting older persons. Most countries place special emphasis on the family as the frontline institution in their plans for population ageing. They realize that the emotional, social, physical and economic supports provided by the family are indispensable and cannot be replaced by any other institutions. It is also recognized that the family institution remains strong in spite of cultural changes and migratory movements. In many countries, it is an accepted planning norm that the family will continue to play this critical support role in the century to come.
17. The governments appreciate the forces that have adversely affected the capacity of the family to support and care for older persons. Declining family size, the increasing number of women joining the workforce, the diminishing extended family arrangement and the geographic mobility of family members are contributing factors. They reduce the number of potential caregivers within the family and the options of burden-sharing. Given these changes, it becomes necessary for governments to take effective steps to enhance the caregiving capability of the family through appropriate programmes. This is a cost-effective approach and is compatible with the cultural mores of the region.
18. Recognizing the importance of the care-giving role of the family, governments agree to initiate comprehensive programmes that will strengthen the family in this aspect. The programmes should include the following elements:
 - (a) Promotion of co-residence through housing policies and financial incentives;
 - (b) Provision of home nursing services for the older persons;
 - (c) Provision of facilities for respite care;
 - (d) Provision of programmes on counselling, professional guidance and emotional support;
 - (e) Strengthening of inter-generational relationships.
19. The governments are aware of the existence of vulnerable older persons whose families are no longer able to offer support or who have no family. These groups of older persons, which include the destitute, the low-income, the minorities, the displaced, the disabled and persons with long-term medical conditions, require direct humanitarian assistance. These groups should receive special attention and be adequately covered by the social safety net. The governments will identify and assess the size of these groups and the extent to which assistance is required. In this regard, the governments recognize that widows constitute the largest group among older persons. Their special needs will be monitored and met through special programmes. Older persons, especially those without children, are among the most vulnerable during natural

disasters and emergencies. The governments will make adequate provision for older persons in emergency planning and relief efforts.

20. The governments will pay special tribute to the contributions of the older persons to the family institution. The notion that older persons only receive support and contributions from their family members should be dispelled. The inter-generational exchange is two-way, with all members benefiting from the process. The assistance rendered by older persons range from intangibles such as helping with child care to providing financial support for the family. These contributions, taken together, strengthen the family unit and bind the generations over the life course.

C. Health and nutrition

21. While older persons are prone to age-related illnesses, the ageing process is not necessarily associated with poor health. Cohorts of older persons are now reaching the same age in better health than before. Research has shown that maintenance of good health can be achieved through proper nutrition, early diagnosis, preventive care and healthy lifestyles, including harmonious family life, health and physical education and social participation. The promotion and implementation of these low-cost, prevention-based initiatives could significantly enhance the well-being of older persons.
22. Advances in medical technologies in the past decades have made possible the prolongation of life through better medical care and intensive interventions. These new technologies are, however, expensive and are not easily accessible to the average person. The majority of the population comes in contact with primary and secondary health care facilities. Improvements in these facilities would have a more significant impact on the quality of life among the masses. For older persons, whose contacts with health facilities are more frequent, economical and preventive services are essential.
23. The health needs of the older persons are multidimensional. While physical health is often the focus of attention, the psychological and mental health of older persons is equally important in ensuring their sense of well-being. A system of coordinated care will be put in place to evaluate the health needs of older persons in a holistic manner and to implement appropriate person-oriented interventions. Within this system, suitable programmes will be instituted to detect the presence of psychological and mental problems and provide suitable solutions.
24. The governments agree with the need to put a systematic programme of activities in place to educate the population on healthy ageing. The components of healthy ageing include awareness of physiological changes, understanding of the symptoms of common ailments and the risk factors of poor health, and the adoption of a healthy lifestyle. Information about common ailments such as high blood pressure, diabetes, cataract, arthritis, osteoporosis and neuro-psychiatric diseases such as Parkinson's and Alzheimer's will be disseminated, accompanied by early diagnosis and mass screening programmes. Nutritional advice will be provided to minimize dietary deficiencies and imbalances. The governments reaffirm that these low-cost, community-based activities will be integrated into existing community health programmes.

25. The governments recognize that the health care of older persons will be a key issue in the future resulting in significant budgetary commitments. Regional variations in health care financing do exist, reflecting country preferences. However, more innovative options need to be evolved including co-payment of medical costs between employees and employers, the setting up of medical funds to cover medical expenses and the establishment of insurance based schemes to provide financing for major illnesses and hospitalization needs.

D. Housing, transportation and the built environment

26. In the Asian and Pacific region, older persons tend to live with the family. For them, the family house is the centre of almost all activities. Their quality of life is thus unavoidably affected by the adequacy of living conditions. Ensuring a proper living environment has been a national concern for regional countries. The governments have associated themselves with the Global Strategy for Shelter to the Year 2000, which obliges the State to assume responsibility for the protection and improvement of housing conditions. Resources should be made available to address the housing needs of the older persons.
27. To the extent possible, the governments will ensure that older persons have a reasonable and adequate living environment. Barrier-free access throughout the community will be made possible through appropriate means. Incentives will be given to facilitate home upgrading and improvements to the surrounding environment. Public housing programmes will include options for older persons who live alone either by choice or by circumstance. For older persons who need community residential care, it is important that nursing homes and shelters for the aged destitute are well run and deliver satisfactory levels of care and service.
28. Special arrangements will be made to meet the transportation needs of older persons. Concessions in travel fares will be considered for older persons commuting by public transport. Wherever feasible, adaptations will be made to the physical environment and transportation infrastructure to facilitate the independent, unrestricted mobility of older persons. The governments will promote road safety as older persons are particularly at risk of traffic accidents.

E. Older persons and the market

29. Older persons are a special group of consumers, as many of them require specialized goods and services in their daily living. The provision of such goods and services is generally undertaken by the private sector. In some countries, this has grown to become a well-defined market with older persons becoming captive consumers. However, the range and the quality of goods and services, as well as their prices, may vary, depending on the size of the market and the number of firms. Older persons, particularly those consumers with limited purchasing power or knowledge of the products, may be susceptible to monopolistic pricing and unscrupulous or aggressive market practices. Governments will ensure that their rights as consumers, as provided for in the United Nations Guidelines for Consumer Protection, are recognized and safeguarded. Older persons should be encouraged to join or form consumer groups to safeguard their interest.

30. The governments recognize the potential of private sector initiatives in meeting the day-to-day needs of older persons through pay-for-service transactions. These initiatives are important market mechanisms responding to the needs and demands of the consumers. As the number of older persons increases, innovative private sector services are likely to emerge to cater to their special needs. The rise of a service industry catering to older persons is inevitable, and it has already happened in many countries in the region. The governments will facilitate and regulate the development of this market by providing appropriate incentives and guidance and by putting safeguards in place to prevent abuse and ensure minimum standards.

F. Income security, maintenance and employment

31. Income security at older ages is affected by a number of factors. The ability to accumulate wealth during the younger years determines the degree to which an older person is financially vulnerable. A reasonable stock of savings may see an older person through years with no income and ensure an acceptable standard of living. The maintenance of a steady income stream through gainful employment provides the best guarantee of financial security. In countries where social security or pension benefits are available, financial security is further assured by societal arrangements. The family will, in many cases, provide the ultimate safeguard for an older person's financial well-being.

32. Saving for old age is a tradition in the Asian and Pacific region. The practice is widespread, hence the region's reputation of having the highest savings rates in the world. In economies with a prominent formal sector, a steady wage income allows many families to save for old age and for other contingencies. In rural communities, and in the informal sector, savings for old age may be a lesser concern when the day-to-day livelihood is at constant risk. Nonetheless, saving for old age remains a valued behaviour and is carried out whenever possible.

33. The governments will assess the extent to which the different sectors of the population are saving for old age. Savings during the economically active life span of each person provide for the consumption needs in retirement years. This is a key element in a person's lifelong preparation for old age. Many countries already have a mechanism to encourage savings among the population. This mechanism will be expanded with adequate incentives to facilitate the saving habit. Appropriate mechanisms need to be established in countries where no such schemes exist.

34. The governments note that employment for older persons is critical for financial security as it generates an income flow. Participation in the workforce will be encouraged as long as older persons are able to continue to work. They should not be forced out of their jobs by a rigid retirement age or other discriminatory practices. A flexible retirement scheme and legal protection will enable capable older persons to remain economically active. Job creation and retention programmes should be established to bring back older workers. Such programmes will also enhance the employability of older workers through upgrading of knowledge and skills. Self-employment among older persons will be encouraged through advisory services and other assistance.

35. A variety of social security or pension schemes exist in the region. These are designed in line with national circumstances. In cases where only partial coverage is provided, there is a need

to extend the coverage, especially to vulnerable groups such as the older destitute, widows, housewives and the disabled. The governments will constantly review the adequacy of the benefits to meet a reasonable standard of living. Where possible, additional resources will be devoted to social security schemes to improve the coverage and the current level of benefits. The governments realize that the sustainability and viability of social security schemes are an important policy issue, and urge that intensive studies be made to examine the implications and to evolve new instruments of income security.

G. Social services and the community

36. As a result of the physiological, social and financial changes that older persons experience, they may require assistance from time to time to regain a sense of well-being. Events such as the demise of a spouse, retirement from work and onset of age-related illnesses may put older persons through brief periods of distress. External help or support may be needed by some to bring relief and expedite adjustment. Such assistance may include temporary day-care rehabilitation, counselling or dietary advice. These services, taken together, help older persons to overcome their temporary difficulties and improve their wellbeing. The focus on age-related difficulties sets these services apart from traditional welfare programmes, though some overlap does exist.
37. There is much variability among countries in the coverage and accessibility of social services for older persons. The variability is dependent on the levels of financial and manpower resources available for allocation to social services. Within each country, variability also exists between urban and rural areas. The urban areas tend to have a higher concentration of service centres, leading to better coverage and accessibility.
38. The governments recognize the occasional need for social service assistance by older persons. Adequate resources will be committed to ensure that a reasonable level of services is available to older persons in each member country. Proper coordination of government and non-governmental service agencies will be implemented to establish an adequate network of services that reach out to older persons in both urban and rural areas.
39. With their experience, knowledge and mature outlook, older persons form a potential pool of expertise that can be tapped for community projects and activities. As residents of the community, they are familiar with local circumstances and their inputs could be a critical success factor. As key beneficiaries, they also have much to gain from sharing pertinent information and skills in community projects. There are ample opportunities available for community participation of older persons and extension of help to each other.
40. The governments agree that older persons constitute a valuable resource in the community. The governments will open up avenues for their participation through membership in community clubs and resident associations. Associations of older persons will be encouraged, and older persons will be empowered to undertake projects that would improve community well-being.

III. Implementation: structures and processes

41. The governments recognize that the task of implementing the Plan of Action is a national responsibility, requiring the combined efforts of the government, non-governmental organizations and other social units. To this end, member countries will establish appropriate structures and processes in accordance with their differing national circumstances. These structures and processes are components of a national service infrastructure which enhances, safeguards and preserves the well-being of older persons and promotes their participation in society.

A. National infrastructure for ageing and older persons

42. Recognizing the importance of organizing and instituting a national infrastructure that will deal with issues relating to ageing and older persons in a holistic and integrated manner, the governments commit themselves to building this infrastructure as an integral part of the implementation of the Plan of Action. They will seek to balance the needs of the old against the demands of the young, and allocate adequate resources to meet the needs of older persons while satisfying the requirements of all social groups, with particular emphasis on women, the poor and people in rural areas.

43. A national infrastructure for ageing should consist of three principal components:

- (a) governmental institutions and non-governmental organizations; community-based organizations and organizations of older persons; and resources, including personnel concerned with ageing and older persons; (b) a service delivery network with acceptable standards of service quality; and
- (c) an information, training and research apparatus on ageing issues.

44. The governments will examine the present arrangement of institutions and agencies dealing with older persons and enhance their coordination as a total system. There are many elements in this system, from government agencies such as the pension office and old-age homes to non-governmental service centres. A central coordinating agency should be established to ensure the adequacy of the system to respond to the needs of older persons.

45. The governments, in collaboration with non-governmental organizations, will assess the training needs of personnel in the institutions and agencies and initiate plans to upgrade the skills of personnel. Health personnel, community and social workers and researchers need to keep abreast of the latest developments in their specialized fields that impinge on the ageing. Formal learning, informal on-the-job training and exchange of information and - experiences will be encouraged among the front-line personnel to strengthen their professional capabilities and enhance their productivity.

46. Many countries already have a system of service delivery to older persons and their families. This includes medical, health, social and other related services. The governments will enhance service quality, improve coverage and reduce wastage. The governments will also promote the establishment of service standards that are important yardsticks by which the well-being of older persons can be judged. While the setting of standards may depend on the resources available, evolution to higher standards over time is important.

47. The governments will encourage the establishment of an information and research apparatus on ageing and issues relating to older persons. Many concerns of older persons are new and linked to the changes in societies at large. National planning and research efforts are essential to understand and assess these concerns, their societal impact and policy options. In support of the research activities and as inputs for planning and policy-making, the - governments will

undertake to establish national databanks on older persons. Where necessary, surveys on the ageing will be conducted to provide benchmark information and measure changes over time. The governments will support social policy analysis based on - reliable empirical databases.

B. Planning and targeting

48. With a national infrastructure for the ageing in place, plans and programmes can be drawn up to meet the guidelines in the Plan of Action. The governments will specify attainable goals and targets for the national plans and programmes in terms of quantifiable outputs to be produced within well-defined time-frames. Such targeting of national plans and programmes is essential for assessment of the progress achieved. The governments will consider the planning and targeting of programmes in conjunction with resource availability and allocation. Inputs should be obtained from all participating sectors so that the plans made and targets set are within reasonable and realizable limits. While setting targets, the governments will give due consideration to promoting gender equality and minimizing rural urban imbalance.

C. Intersectoral collaboration and support

49. In the multisectoral approach to the present Plan of Action, the governments appreciate the need to work in close cooperation and collaboration with non-governmental organizations and the private sector. The wide-ranging nature of the issues concerning older persons requires a holistic and systemic response from society at all levels.

50. The governments are aware of the critical role that non-governmental organizations play. Many of these organizations are pioneers in organizing and delivering services to older persons. In many member countries, they are the core institutions in the national infrastructure for ageing. The governments will encourage the development of a strong nongovernmental sector and enhance the participation of these organizations in planning and implementing policies and programmes concerning older persons. Facilitation of the development of this sector should include the formulation of a legal framework for the establishment and registration of such organizations, and the provision of budgetary subvention and assistance in other forms to them.

51. Open competition by the private sector in service delivery can improve efficiency and cost-effectiveness. The governments will provide all opportunities for the private sector to complement public programmes on health care, housing and other basic services for older persons. Where the private sector can bring about better standards in services, the governments should consider the privatization of such services.

D. Coordination and monitoring

52. The implementation of the present Plan of Action must be well coordinated at the national level. National coordination of all the sectors involved in the ageing issues minimizes duplication and facilitates the optimal allocation of resources. Piecemeal solutions to the issues may bring the desired outcome in one area, but may lead to adverse consequences in another. The solutions, like the issues themselves, are multifaceted. Their implementation requires careful coordination by all sectors.

53. Recognizing the need for sectoral coordination, the governments will designate a national coordinating body to provide the overall policy direction and guidance in planning and formulation of national programmes. The national coordinating agency on ageing will be represented by all sectors, with leadership being provided by the governments. It is essential to monitor and review the implementation of the present Plan of Action on a regular basis, at intervals to be determined by each country. There will be consultation of the players involved at every stage of the implementation. Such consultation during the monitoring and review process will provide insightful feedback to the national coordinating agency on changes in local conditions and the ensuing adjustments required to be made to the national plans and programmes.

E. Resource mobilization and allocation

54. The governments recognize that a national infrastructure for ageing can only function with adequate financial and manpower resources. Many countries in the region are, however, faced with multiple priorities in their budgetary provisions and manpower plans. The governments must show the commitment to review such national priorities and, where necessary, revise them to ensure the judicious mobilization and allocation of resources for the implementation of the present Plan of Action.

55. Funding support from the regular government budget is essential for a large number of programmes and services for older persons. The governments will increase, where possible, their financial contributions to the national infrastructure for ageing and older persons. The governments will explore new ways of financing, including the establishment of a dedicated fund to provide additional resources for implementing the present Plan of Action.

56. As well as the State, which provides direct financing, non-governmental organizations are important agents in mobilizing financial resources from the community. The governments will give them appropriate assistance in their fund-raising activities and guidance for sound financial administration. In some countries, matching or capital grants, tax exemptions and other fiscal incentives are instruments used by the government to facilitate community resource mobilization.

57. Volunteerism, which exists in all societies, provides a ready source of financial and manpower resources. The governments will encourage all expressions of volunteerism in services to older persons, by giving appropriate training, guidance and due recognition as far as possible. Many older persons themselves are volunteers. The governments will accord high priority to help older volunteers in organizing themselves and providing services for others.

F. Regional and international cooperation

58. Regional and international cooperation on issues related to ageing and older persons has made a significant contribution towards the implementation of the mandates of the Vienna Plan of Action and other global initiatives. Current modalities of cooperation at the country, regional or international level include the exchange of information, joint research and training activities, awareness creation and demonstration projects. The governments call upon all regional and international entities to strengthen their commitment to these current modalities and to establish new avenues of cooperation.

59. As the regional arm of the United Nations for Asia and the Pacific and the focal point for the region on issues related to ageing and older persons, the Economic and Social Commission for Asia and the Pacific should continue to carry out its unique role in facilitating the exchange of national experiences, carrying out joint training, research and planning activities and providing technical assistance and information and advisory services to its members and associate members. The governments call on the Commission, in collaboration with concerned United Nations bodies and specialized agencies, to design programmes for regional cooperation in support of the present Plan of Action. The Commission should continue to give support to countries in establishing regional cooperation mechanisms, resource mobilization from multilateral donor institutions, coordination with international organizations in activities on ageing, and monitoring and evaluation of the implementation of the Plan of Action. The capabilities of the Commission to undertake the above and serve as the regional focal point for United Nations agencies on all activities and programmes on ageing and related issues should be strengthened.
60. The governments call upon the United Nations system to increase its support of the infrastructure for ageing and older persons at the country level. Such support will include the provision of technical assistance in policy and programme development, financial support for major initiatives and a mechanism for capacity-building. Specific measures can take the form of dissemination of relevant information and technical materials, the conducting of seminars, workshops and training courses on ageing and related social issues, advisory services on programme planning and evaluation, assessment of training needs and priorities, and the design of training materials.
61. The governments welcome the initiatives of international non-governmental organizations and their regional and in-country representatives. The positive outcomes of their activities for older persons should be placed on record and given due recognition. The governments encourage all international non-governmental organizations to intensify their efforts in the interests of the older persons of the world. An important area of contribution from these organizations will be the provision of technical assistance to enhance the national information, training and research capabilities of countries in the region.
62. Given the differing conditions in the population and development status of various subregions of the Asian and Pacific region, the governments agree that the present Plan of Action could be viewed at subregional levels. The governments urge the Commission and concerned international organizations to provide subregional organizations with appropriate technical assistance and other support in defining and implementing programmes in accordance with the Plan of Action.
63. The governments call upon the secretariat of the Commission to review progress in the implementation of the Plan of Action and report its findings and recommendations for further action by all concerned to the Commission at its annual session in 2001 and every five years thereafter.

2.9 United Nations Principles for Older Persons Adopted by General Assembly resolution 46/91 of 16 December 1991

The General Assembly ,

Appreciating the contribution that older persons make to their societies,

Recognizing that, in the Charter of the United Nations, the peoples of the United Nations declare, inter alia , their determination to reaffirm faith in fundamental human rights, in the dignity and worth of the human person, in the equal rights of men and women and of nations large and small and to promote social progress and better standards of life in larger freedom,

Noting the elaboration of those rights in the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights and other declarations to ensure the application of universal standards to particular groups,

In pursuance of the International Plan of Action on Ageing, adopted by the World Assembly on Ageing and endorsed by the General Assembly in its resolution 37/51 of 3 December 1982,

Appreciating the tremendous diversity in the situation of older persons, not only between countries but within countries and between individuals, which requires a variety of policy responses,

Aware that in all countries, individuals are reaching an advanced age in greater numbers and in better health than ever before,

Aware of the scientific research disproving many stereotypes about inevitable and irreversible declines with age,

Convinced that in a world characterized by an increasing number and proportion of older persons, opportunities must be provided for willing and capable older persons to participate in and contribute to the ongoing activities of society,

Mindful that the strains on family life in both developed and developing countries require support for those providing care to frail older persons,

Bearing in mind the standards already set by the International Plan of Action on Ageing and the conventions, recommendations and resolutions of the International Labour Organization, the World Health Organization and other United Nations entities,

Encourages Governments to incorporate the following principles into their national programmes whenever possible:

Independence

1. Older persons should have access to adequate food, water, shelter, clothing and health care through the provision of income, family and community support and self-help.
2. Older persons should have the opportunity to work or to have access to other income generating opportunities.
3. Older persons should be able to participate in determining when and at what pace withdrawal from the labour force takes place.
4. Older persons should have access to appropriate educational and training programmes.
5. Older persons should be able to live in environments that are safe and adaptable to personal preferences and changing capacities.
6. Older persons should be able to reside at home for as long as possible.

Participation

7. Older persons should remain integrated in society, participate actively in the formulation and implementation of policies that directly affect their well-being and share their knowledge and skills with younger generations.
8. Older persons should be able to seek and develop opportunities for service to the community and to serve as volunteers in positions appropriate to their interests and capabilities.
9. Older persons should be able to form movements or associations of older persons.

Care

10. Older persons should benefit from family and community care and protection in accordance with each society's system of cultural values.

11. Older persons should have access to health care to help them to maintain or regain the optimum level of physical, mental and emotional well-being and to prevent or delay the onset of illness.
12. Older persons should have access to social and legal services to enhance their autonomy, protection and care.
13. Older persons should be able to utilize appropriate levels of institutional care providing protection, rehabilitation and social and mental stimulation in a humane and secure environment.
14. Older persons should be able to enjoy human rights and fundamental freedoms when residing in any shelter, care or treatment facility, including full respect for their dignity, beliefs, needs and privacy and for the right to make decisions about their care and the quality of their lives.

Self-fulfilment

15. Older persons should be able to pursue opportunities for the full development of their potential.
16. Older persons should have access to the educational, cultural, spiritual and recreational resources of society.

Dignity

17. Older persons should be able to live in dignity and security and be free of exploitation and physical or mental abuse.
18. Older persons should be treated fairly regardless of age, gender, racial or ethnic background, disability or other status, and be valued independently of their economic contribution.

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन, २०६३ को प्रस्तावित संशोधित मस्यौदा २०७५ मा सुधार गर्नु पर्ने कानूनी मस्यौदा, नीतिगत सुधार लगायत तीन भागमा संशोधनको लागि २०७६ साउन २३ गते सुझाव पेश गरेको छ । जो निम्न रहेको छ ।

भाग १

नीतिगत सुधार

ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन, २०६३ तथा प्रस्तावित संशोधन २०७५ म गर्नुपर्ने नीतिगत परिमार्जन

१. कुन उमेरको व्यक्तिलाई ज्येष्ठ नागरिक भनेर तोक्ने भने कुरामा अहिले पनि विवाद नै छ । ऐनमा ६० वर्ष उमेरको हद तोक्नुका युक्तिसंगत आधार खोजिनुपर्छ । संसारका विभिन्न मुलुकमा ज्येष्ठ नागरिकको उमेर अलग अलग तोकिएको छ । हाम्रो सन्दर्भमा ज्येष्ठ नागरिकको उमेर कति राख्ने भने कुरा पनि थप छलफल गरिनुपर्ने ।
२. विधेयकको दफा ८(क) ले आफ्नो मासिक पारिश्रमिकको तोकिए बमोजिमको प्रतिशत रकम आफ्ना ज्येष्ठ नागरिक बाबु आमाको नाममा रहेको बैंक खातामा प्रत्येक महिना जम्मा गर्नु पर्ने दायित्व थपेको छ । उपदफा (११) ले रकम जम्मा गर्नुपर्ने दायित्व भएको व्यक्तिले रकम जम्मा नगरेमा निजको बाबु वा आमाले निज कार्यरत निकायमा वा स्थानीय तह मार्फत निवेदन दिन सक्ने प्रावधान प्रस्ताव गरेको छ । यस प्रावधानले व्यवहारिक पक्षमा समस्या ल्याउने देखिन्छ । छोराछोरीको पालनपोषणमा भर पर्ने एवं छोराछोरीकै नियन्त्रणमा रहेको बाबु आमाले छोराछोरी विरुद्ध निवेदन दिन सम्भव नहुने हुँदा उजूरी बाध्यात्मक नगरी अरु माध्यम जस्तै स्वयं जानकारी, पत्रपत्रिका, सञ्चार माध्यम, छिमेकी मार्फत उजूरी लिन सकिने संयन्त्रको विकास गर्न आवश्यक छ । सन्तानबाट पालन पोषण भइरहेको अवस्थामा

यस प्रावधानले पारिवारिक सदभाव खलवल्याउने त होइन भन्ने सोच्न पनि आवश्यक छ । हाम्रो अध्ययनले यो समस्या गरीबीको रेखामुनि रहेका, ग्रामीण भेगमा बसोबास गर्ने, परिवारको सक्रिय सदस्य, वैदेशिक रोजगारीमा रहेको परिवार सदस्य विदेशमा रहेका तथा एकल ज्येष्ठ नागरिकमा रहेको पाइयो । यसका लागि विशेष कोष लगायतको कानूनी प्रवन्ध तर्फ सोचाई हुनुपर्दछ ।

३. ऐनकै हकमा पनि दफा ५ ले ज्येष्ठ नागरिकको पालनपोषण तथा हेरचाह गर्नु पर्ने कर्तव्य पालना नगरेको खण्डमा ज्येष्ठ नागरिकले स्थानीय तहमा उजूरी दिन सक्ने र उजूरी दिएपश्चात मेलमिलाप पनि हुन नसकेमा लिखित आदेश दिने व्यवस्था छ । यसरी लिखित आदेश दिनुभन्दा मेलमिलाप नभए सीधै अदालत पठाउने अथवा निवेदन/उजूरीलाई नै फिरोदपत्र मानी मुद्दा दर्ता गर्न पाउने गरी व्यवस्था मिलाउनु पर्ने अवस्था छ । यसबाट कार्यविधिगत बोझ पनि कम भई ज्येष्ठ नागरिक बाबुआमाप्रतिको कर्तव्यलाई थप बाध्यकारी बनाउन मदत पुग्ने र समग्रमा ज्येष्ठ नागरिककै हक हित संरक्षण हुने छ ।
४. ज्येष्ठ नागरिकको हक हितसँग सम्बन्ध रहेको मुद्दामा शीघ्र निर्णय गरी अन्तिम किनारा लगाउने प्रयोजनार्थ छुट्टै ज्येष्ठ नागरिक इजलासको व्यवस्था गरिनु आवश्यक छ । ज्येष्ठ नागरिकले मानव अधिकारको उपभोग गर्नबाट लामो समयसम्म वञ्चित रहनु नपरोस भन्ने सुनिश्चित गर्न निरन्तर सुनुवाई, निर्णय र उक्त निर्णयको कार्यान्वयन गर्न आवश्यक छ ।
५. ऐन र विधेयकले नसमेटेको विषय ज्येष्ठ नागरिकको आर्जनको सम्पत्ति हो । सम्पत्तिको हकमा ज्येष्ठ नागरिकले आफूखुस गर्न पाउने भनी प्रावधान ल्याउदा निकै हदसम्म अहिले उठिरहेको समस्याको समाधान गर्न सकिने हुन्छ । ईच्छापत्र प्रणालीका विषयमा सोचाइ राख्नु ज्येष्ठ नागरिक मैत्री हुनेछ ।
६. विधेयकको प्रस्तावित दफा ८(ख) ले ज्येष्ठ नागरिकलाई दुर्व्यवहार तथा अपमान गर्न वा भुक्त्यानमा पार्न बन्देज लगाएको छ । जसअन्तर्गत उपदफा (२) बमोजिम कसैले ज्येष्ठ नागरिकको नाममा रहेको चल अचल सम्पत्ति लिने खाने उद्देश्यले वा अन्य प्रयोजनको लागि कुनै किसिमको दबाव दिई वा प्रलोभनमा पारी वा भुक्त्यानमा पारी सम्पत्ति लिन वा आफ्नो वा अरु कसैको नाममा राख्न हुँदैन भनेर व्यवस्था गरिएको छ । तर यसरी बन्देज लगाएर मात्र पर्याप्त नहुने हुँदा त्यसरी भुक्त्यानमा पारेर लिएको सम्पत्तिमाथिको नियन्त्रण स्वतः बढेर हुने व्यवस्था लागू गर्न जरुरी छ ।
७. ऐनको दफा १२ ले सरकारवादी भई चलेको कुनै मुद्दामा कैद सजाय पाई कैद भोगिरहेको ज्येष्ठ नागरिकलाई निजको उमेर र कसूरको अवस्था हेरी उमेरको हदको आधारमा कैदमा छुट दिने व्यवस्था गरेको छ । यसरी उमेरका आधारमा कैदमा छुट दिन सकिने कुरामा स्वविवेक प्रयोग गर्ने ठाँउ नदिएकै ठीक हुने र के कस्ता प्रकृतिको मुद्दामा छुट नदिने हो भनी किटान गरेर नै लेखिनु आवश्यक छ ।
८. ऐनको दफा ७ ले नेपाल सरकार वा प्रचलित कानूनबमोजिम स्थापित संस्थाले कुनै क्षेत्रमा विशेष योग्यता वा अनुभव हासिल गरेको ज्येष्ठ नागरिकबाट सेवा लिन सक्ने भनी व्यवस्था गरेको छ । सो सम्बन्धमा के कुन रूपमा सेवा लिन सक्ने भनी प्रष्ट रूपमा खुलाउन जरुरी छ । यसरी नखुलाउँदा ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान र सीपको दुरुपयोग भई उक्त ज्ञान र सीपको लाभ लिनबाट राज्य वञ्चित हुन सक्ने सम्भावनालाई कम गर्नको निम्ति आवश्यक छ ।

९. विधेयकले ऐनको दफा १४ मा संशोधन गरी केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक समितिलाई ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षा गर्नका लागि आवश्यक नीति, योजना तथा कार्यक्रम तयार गर्ने क्षेत्राधिकार प्रदान गरेको सिलसिलामा सो अनुसारको नीतिमा नीतिमा ज्येष्ठ नागरिकको हक हितसँग सम्बन्धित के के विषय समावेश गर्ने भनी ज्येष्ठ नागरिक नियमावली बनाउँदाका आधार प्रष्ट रूपमा आउनुपर्दछ ।

१०. ज्येष्ठ नागरिकले वृद्ध अवस्थाको कारण मुख्यतः स्वास्थ्य सम्बन्धी समस्याहरुबाट नै ग्रसित हुनुपर्ने अवस्थाको विद्यमानता रहेको हुँदा ज्येष्ठ नागरिकको स्वास्थ्य सम्बन्धमा विशेष नीति एवं व्यवस्थाहरु अवलम्बन गरिनुपर्दछ ।

ख) अन्य सुभावहरु :

सबै कुरालाई ऐनले मात्र समेट्न नसक्ने हुँदा त्यस ऐन अन्तर्गत बन्ने नियम, निर्देशिका र नीति समेतबाट ज्येष्ठ नागरिकहरुका मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न सकिन्छ । यसका लागि निम्न पक्षमा सरकारको ध्यानाकर्षण गराइनु पर्दछ ।

१. विधेयकले केन्द्रलाई नीति नियम बनाउने तथा स्थानीय तहलाई सो नीति कार्यान्वयन गर्ने तथा ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षणमा प्रत्यक्ष रूपमा कार्य गर्ने जिम्मेवारी सुम्पेको प्रसङ्गमा तीनै तहको समन्वय विना ज्येष्ठ नागरिकको हक हित संरक्षणमा समस्या आउन सक्छ । तसर्थ ज्येष्ठ नागरिकको हक हितसँग सम्बन्ध राख्ने विषयमा कार्य गर्ने सन्दर्भमा जिल्ला समन्वय समितिलाई पनि भूमिका प्रदान गर्नुपर्ने हुन्छ । अनुगमन, निरीक्षण, निर्देशन र कानून विपरीत भए दण्ड जरीवाना समेतका वाध्यात्मक प्रावधान विना ज्येष्ठ नागरिकको हक हित संभव छैन ।

२. प्रशस्त सम्पत्ति भई वा नभई विशेष कारणवस अरुको भुक्त्यान, प्रलोभनमा परी सडकमा लावारिस जीवन निर्वाह गर्न बाध्य ज्येष्ठ नागरिकलाई कसरी संरक्षण गर्ने भन्ने सम्बन्धमा पनि पहल गर्नुपर्दछ ।

३. ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षणमा केन्द्रित रही ज्येष्ठ नागरिकको पालन पोषण गर्ने जिम्मेवारी बोकेका व्यक्तिहरुलाई तालिम शिक्षा एवं परामर्श दिने जस्ता कार्यक्रमहरु संचालन गरिनुपर्दछ ।

४. स्थानीय सरकारलाई ज्येष्ठ नागरिकले भोगेको समस्या, ज्येष्ठ नागरिकको अधिकारको अवस्था र सो समस्यालाई सम्बोधन गर्न के कस्ता संयन्त्र अपनाई कार्य गर्न सकिन्छ भन्ने सन्दर्भमा अभिमुखीकरण तालिम (orientation)दिनुपर्दछ । यसको अनिवार्यता कानूनबाटै गरिनुपर्दछ ।

५. ज्येष्ठ नागरिकको अधिकार संरक्षणको सन्दर्भमा राष्ट्रिय ज्येष्ठ नागरिक कार्य योजना नै बनाउन आवश्यक छ ।

६. ज्येष्ठ नागरिकसँग जीवन सम्बन्धी धेरै ज्ञान हुन्छ, सही गलतको पहिचान हुन्छ, यस्तो किसिमको ज्ञान आउँदो पिढीलाई हस्तांतरण गर्न अत्यावश्यक छ । ज्येष्ठ नागरिक हाम्रो देशको लागि ज्ञानका खानी (knowledge bank)हुन् । ज्येष्ठ नागरिक विरुद्धको व्यवहार र कार्य बढ्नु पछाडिको एक कारण नैतिकताको खडेरी पनि हो । त्यसैकारण कक्षा १ देखि ५ सम्मको विद्यार्थीलाई ज्येष्ठ नागरिकबाट ज्ञान

प्रदान गर्ने प्रणाली बसाल्नु पर्दछ । सो सम्बन्धमा बालबालिकालाई छुट्टै मनोवैज्ञानिक परामर्श दिन जरुरी छ । यस्ता विषय ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी कार्ययोजनामा उल्लेख गर्नुपर्दछ । यसबाट ज्येष्ठ नागरिकको सबलीकरण हुनुको साथसाथै बालबालिकाले नैतिकताको पाठ सिक्न पाउँदछन् । ज्येष्ठ नागरिकको हेरबिचार गर्नु समग्र समाजको नै दायित्व हो भन्ने संस्कृति विकास गर्नुपर्ने अवस्था छ ।

७. ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण एवं सुरक्षाको विषयमा निम्न कदम सक्दो चाडो चाल्न आवश्यक:

- ज्येष्ठ नागरिकका समस्यामा शीघ्र प्रतिक्रिया (Rapid Response)
- जेरियाट्रिक डाक्टर तथा स्वास्थ्यकर्मी प्रशस्त मात्रामा उत्पादन
- ज्येष्ठ नागरिकको स्वास्थ्य समस्या तथा हेरचाह गर्ने सम्बन्धमा दक्ष जनशक्तिको उत्पादन
- हेरचाह केन्द्र/वृद्धाश्रमको स्तर कायम
- पर्याप्त बजेटको प्रवन्ध

८. ज्येष्ठ नागरिकको स्वास्थ्य बीमाको थालनी सरकारबाट नै भएमा जुनसुकै ठाँउमा उपचार गराएपनि प्रभावकारी हुनेछ ।

९. United Nations European Commission for Europe ले ज्येष्ठ नागरिकसँग सम्बन्धित नीति तयार गर्दा ज्येष्ठ नागरिकको सहभागिता हुनुपर्ने भनी उल्लेख गरेको छ । ज्येष्ठ नागरिकको संलग्नता रहेको नीतिले ज्येष्ठ नागरिकको हक हित संरक्षणको विषय थप सबलीकरण हुने हुँदा नेपालले यही प्रणाली अपनाउनुआवश्यक छ ।

१०. आवसीय भवनहरु, हेरचाह एवं सेवा केन्द्रको संरचना पनि ज्येष्ठ नागरिक मैत्री बन्न जरुरी छ र सो सम्बन्धमा स्थानीय निकायलाई नै कार्यादेश तोकनुपर्दछ ।

भाग २

कानूनी मस्यौदामा सुधार

ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन २०६३ लाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक २०७५ मा सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरु

दफा ४क. : सयुक्त राष्ट्र संघको Vienna International Plan of Action on Ageing, 1983, को

सुझाव नं ३ अनुरूप बनाउन विधेयक उल्लेख भएकोअसहाय ज्येष्ठ नागरिक पछि अशक्त ज्येष्ठ नागरिक,सामाजिक र सांस्कृतिक रूपले कमजोर अवस्थामा रहेको (vulnerable senior citizen)तथा वृद्ध अवस्थाको कारणले पूर्णरूपले स्याहारमा भर पर्नुपर्ने अवस्थामा रहेको (incapacitated) ज्येष्ठ नागरिकलाई तोकिए बमोजिम विशेष संरक्षण तथा सामाजिक सुरक्षाको व्यवस्था मिलाइने छ, भनी थप गर्न उपयुक्त हुने ।

दफा ८क. : यस दफा बमोजिम आर्थिक रुपले सबल छोराछोरीको बाबुआमाको मात्र हक सुरक्षित हुने भई गरीब एव पिछडिएको समुदायको व्यक्तिले ज्येष्ठ नागरिक बाबु आमाको लागि रकमजम्मा गर्न नसक्ने देखिन्छ । विभिन्न विधामा काम गर्ने व्यक्तिले आफ्नो मासिक पारिश्रमिकको केही प्रतिशत रकम ज्येष्ठ नागरिक बाबु आमाको नाममा नभई छुट्टै ज्येष्ठ नागरिक कोषमा जम्मा गरी सरकारले प्रत्येक ज्येष्ठ नागरिकलाई उक्त कोषद्वारा रकम वितरण गर्ने संयन्त्रको विकास गर्नु आवश्यक देखिएको । यसबाट गरीबीको रेखामुनि रहेको तथा मासिक पारिश्रमिक प्राप्त गर्न नसकेका छोरा छोरीका आमा बाबु लगायत सबै ज्येष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाको हकबाट लाभान्वित हुने ।

दफा ८क.(११): ज्येष्ठ नागरिक बाबु आमाको नाममा रकम जम्मा गर्नुपर्ने दायित्व भएको व्यक्तिले रकम जम्मा नगरे पछि “निजको बाबु वा आमाले” भन्ने शब्द पछाडि स्वयंजानकारी, पत्रपत्रिका, छिमेकी वा अरु व्यक्तिमार्फत उजूरी लिन सकिने भनी थप गर्न उपयुक्त हुने । छोराछोरीको पालनपोषणमा भर पर्ने एवं छोराछोरीकै नियन्त्रणमा रहेको बाबु आमाले आफ्नो सन्तान विरुद्ध निवेदन दिन सम्भव नहुने हुँदा ।

दफा ८क.(१५): उपदफा १४ बमोजिमको कामबाट पनि बाबु आमाको नाममा बैंक खातामा रकम बाँकी रहेमा त्यस्तो रकम “परिवारका सदस्यले” भन्ने शब्दको सट्टा आफ्नो पारिश्रमिकबाट रकमजम्मा गर्ने सदस्यले उपयोग गर्न सक्नेछन् भनी थप उपयुक्त हुने ।

दफा ८.ख(२):कसैले ज्येष्ठ नागरिकको नाममा रहेको चल अचल सम्पत्ति लिन खाने उद्देश्यले वा अन्य प्रयोजनको लागि कुनै किसिमको दबाव दिई वा प्रलोभनमा पारी वा भुक्त्यानमा पारी सम्पत्ति लिन वा आफ्नो वा अरु कसैको नाममा राख्नु नहुने र त्यसो गरे गराएमा भुक्त्यानमा पारेर लिएको सम्पत्तिमाथिको नियन्त्रण स्वतः वदर भई आमा बाबुको हुने भनी थप उपयुक्त हुने ।

Madrid International Plan of Action on Ageing 2002को कार्ययोजना नं ७४, ११० अनुरूप बनाउन दफा ८ख. पश्चात ८ग. थप गरी ज्येष्ठ नागरिक विरुद्ध भेदभावजन्य कार्य, हिंसा (मानसिक र शारीरिक), दुरुपयोग (abuse), जस्ता कार्य संरक्षक वा अरुकसैले गर्न वा गराउन नहुने भनी प्रावधान थप गर्न उपयुक्त हुने ।

दफा १०(२क.):ज्येष्ठ नागरिकलाई प्रचलित कानूनको अधीनमा रही जिल्ला कानूनी सहायता समिति मार्फत कानूनी सहायता एवं असहाय ज्येष्ठ नागरिकलाई निःशुल्क कानूनी सहायता उपलब्ध गराइनेछ भनी थप गर्न उपयुक्त हुने ।

दफा १४ :यस दफाले केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक समितिलाई ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षा गर्नको लागि आवश्यक नीति, योजना तथा कार्यक्रम तयार गरी नेपाल सरकार समक्ष पेश गर्ने तथा यसरी नीति बनाउँदा Report of the Secretary-General to the General Assembly (A/66/173)अनुरूपउल्लेख गरिएकाज्येष्ठ नागरिकले विश्वव्यापी रूपमा भोगेका समस्या गरीबी तथा अनुपयुक्त जीवनयापनको अवस्था (Inadequate Living condition), उमेरको आधारमा हुने भेदभाव, हिंसा तथा दुरुपयोग(abuse), स्वास्थ्य, गुणस्तरयुक्त खाद्यजस्ता विषयलाई विशेष प्रथमिकतामा राखिनुपर्ने भनी थप गर्न उपयुक्त हुने ।

दफा २०क.(१): संविधानको धारा २४ अनुकूल बनाउन ज्येष्ठ नागरिकलाई हेरचाह र संरक्षण गर्न स्थानीय तहले ज्येष्ठ नागरिक सेवा केन्द्रको स्थापना र संचालन गर्नेछ, पछि त्यस्तो सेवा केन्द्र संचालन गर्दा जात, जाति धर्म, उत्पत्ति, शारीरिक, मानसिक तथा आर्थिक अवस्था आदिजस्ता कुनै पनि आधारमा ज्येष्ठ नागरिक माथि भेदभाव गर्न नहुने भनी थप गर्न उपयुक्त हुने । त्यसैगरी संविधानको धारा ३२ अनुकूल बनाउन स्थानीय तहले ज्येष्ठ नागरिक सेवा केन्द्रको स्थापना र संचालन गर्दा ज्येष्ठ नागरिकको सामाजिक तथा सांस्कृतिक सहभागिताको पनि सुनिश्चित हुने प्रकारको कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने भनी थप गर्न उपयुक्त हुने ।

दफा २५क. : यस दफाको उपदफा (च) मा हेरचाह केन्द्र, दिवा सेवा केन्द्र, वा सेवा केन्द्रका प्रमुख, संचालक, कर्मचारी वा पदाधिकारी वा अन्य कुनै व्यक्तिले ज्येष्ठ नागरिकको सम्पत्ति लिने बदनियतले कुनै काम गरे वा गराएमा वा दफा ८.ग भनी माथि सुझाव गरिएको दण्डनीय कार्यअन्तर्गत ज्येष्ठ नागरिक विरुद्ध भेदभावजन्य कार्य, हिंसा (मानसिक र शारीरिक), दुरुपयोग(abuse), जस्ता कार्य संरक्षक वा अरु कसैले गरे वा गराएमा भनी थप गर्न उपयुक्त हुने । साथै स्थानीय सरकारद्वारा संचालिन सेवा केन्द्रका पदाधिकारी वा कर्मचारीमार्फत ज्येष्ठ नागरिकको यस ऐनले व्यवस्था गरेको हक हित विपरीतको कार्य

भए नभएको अनुगमन गर्ने, सुझाव दिने र न्यूनतम स्तर समेत कायम नभएमा कारवाही गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने ।

दफा ३०(१) : नेपाल सरकारले केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक समिति, प्रदेश ज्येष्ठ नागरिक समिति तथा स्थानीय ज्येष्ठ नागरिक समितिलाई समय समयमा आवश्यक निर्देशन दिन सक्ने पछिउक्त निर्देशन बमोजिम र ज्येष्ठ नागरिकको हक हितमा कार्य गरे नगरेको सन्दर्भमा सरकारले अनुगमन गर्नेछ भनी थप गर्नु आवश्यक हुने ।

विधेयकमा समावेश गरिनुपर्ने थप सुझावहरू :

१. ज्येष्ठ नागरिकले वृद्ध अवस्थाको कारण मुख्यतः स्वास्थ्य सम्बन्धी समस्याहरूबाट नै ग्रसित हुनु पर्ने अवस्थाको विद्यमानता रहेको हुँदा ज्येष्ठ नागरिकको स्वास्थ्य सम्बन्धमा विशेष नीति एवं व्यवस्थाहरू अवलम्बन गर्दा Vienna International Plan of Action on Aging, 1983 को स्वास्थ्य र पोषण शीर्षक अन्तर्गतको सिफारिश नं १, अनुरूप उपचारात्मक प्रविधिमात्र नभई रोकथामको सम्बन्धमा प्रावधान थप उपयुक्त हुने ।
२. ज्येष्ठ नागरिकको उमेरको हद तोक्ने सम्बन्धमा शहरी र ग्रामीण क्षेत्रमा बसोबास गर्ने, तराई, पहाडी र हिमाली भेगमा बसोबास गर्ने व्यक्तिको औसत आयु(Life Expectancy)फरक हुने हुँदा सोही आधारमा ज्येष्ठ नागरिक भनी किटान गर्ने उमेरको हदफरक तोक्ने प्रावधान थप गर्नसोच्न उपयुक्त हुने ।
३. ज्येष्ठ नागरिकको हक हितसँग सम्बन्ध रहेको मुद्दामा शीघ्र निर्णय गरी अन्तिम किनारा लगाउने प्रयोजनार्थ छुट्टै ज्येष्ठ नागरिक इजलासको व्यवस्था गरिनुपर्ने प्रावधान थप गर्न उपयुक्त हुने ।
४. प्रशस्त सम्पत्ति भई वा नभई विशेष कारणवस अरुको भुक्त्यान, प्रलोभनमा परी सडकमा लावारिस जीवन निर्वाह गर्न बाध्य ज्येष्ठ नागरिकलाईसंरक्षण गर्नेसम्बन्धमा प्रावधान थप गर्न उपयुक्त हुने ।
५. जेरियाट्रिक डाक्टर प्रशस्त मात्रामा उत्पादन गर्ने तथा ज्येष्ठ नागरिकको हेरचाह सम्बन्धमा विशेष नसिङ्ग शिक्षाको थालनी हुनुपर्ने । ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षणमा केन्द्रित रही ज्येष्ठ नागरिकको पालन पोषण गर्ने जिम्मेवारी बोकेका व्यक्तिहरूतथा सेवा केन्द्रका जनशक्तिलाई जेरियाट्रिक, जेरोनटोलोजी र नर्सिङ गर्ने विषयमा शिक्षा, तालिम एवं परामर्श दिने जस्ता कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने सम्बन्धमा प्रावधान थप गर्न उपयुक्त हुने ।

६. स्थानीय सरकारलाई पनि कतिपय ज्येष्ठ नागरिकको समस्या, आवश्यकता तथा अधिकार सम्बन्धी ज्ञान एवं जानकारी गर्ने सन्दर्भमा अभिमुखीकरण तालिम (orientation) दिने प्रावधान थप गर्न उपयुक्त हुने ।
७. ज्येष्ठ नागरिकको अधिकार संरक्षणको सन्दर्भमा राष्ट्रिय ज्येष्ठ नागरिक कार्ययोजना नै बनाउने भनी प्रावधान थप गर्न उपयुक्त हुने । सो ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी कार्ययोजनामा, ज्येष्ठ नागरिकको अनुभव, ज्ञान र सीप निजहरुबाट नै पछिल्लो पुस्तालाई प्रदान गर्न कार्यक्रमलाई बढावा दिनुपर्ने । सो सम्बन्धमा Macao Declaration on Ageing for Asia and the Pacific, 1998 मा व्यवस्था गरिएको छ ।
८. ज्येष्ठ नागरिकको योगदान, महत्व तथा मानव अधिकार सम्बन्धी पाठ्यक्रम बनाई विद्यालयको पाठ्यक्रममा समावेश गर्ने कर्तव्य केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक समितिको हुने भनी प्रावधान थप गर्न उपयुक्त हुने ।
९. ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण एवं सुरक्षाको विषयमा निम्न नीतिगत कदमबारे प्रावधान थप्न उपयुक्त हुने ।
- शीघ्र प्रतिक्रिया (Rapid Response)
 - हेरचाह केन्द्रको मापदण्ड निर्धारण ।
 - ज्येष्ठ नागरिको स्वास्थ्य बीमा ।
 - आवसीय भवनहरु, हेरचाह एवं सेवा केन्द्रको संरचना पनि ज्येष्ठ नागरिक मैत्री बनाउने ।
१०. Vienna International Plan of Action on Aging, 1983 को स्वास्थ्य र पोषण शीर्षक अन्तर्गतको सिफारिश नं ६ अनुरूप बनाउन सरकारको स्थानीय तहद्वारा संचालित सेवा केन्द्र र स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने संस्थाहरु बीच समन्वयमा कार्य गर्ने प्रणालीको विकास गर्नको निम्ति प्रावधान थप्न उपयुक्त हुने ।
११. ज्येष्ठ नागरिकमा हुनसक्ने अशक्तताको पूर्व निदान र पुनर्स्थापनाको (Prevention of disability, early diagnosis and rehabilitation) लागि ज्येष्ठ नागरिकको शारीरिक, मानसिक र सामाजिक आवश्यकतामा मूल्यांकन गरिनुको लागि प्रावधान थप्न उपयुक्त हुने ।
१२. केन्द्रीय तह, प्रदेश तह, स्थानीय तह र राष्ट्रिय तथ्यांक विभागको समन्वयमा ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी अभिलेख (data base) तयार गर्ने प्रावधान थप्न उपयुक्त हुने । सो अभिलेखको माध्यमबाट ज्येष्ठ

नागरिकको उमेर, लिङ्ग, स्वास्थ्यको अवस्था, आर्थिक अवस्था जस्तै यावत कुराको जानकारी प्राप्त गरी हक सुनिश्चित गर्न सकिनेछ ।

१३. ज्येष्ठ नागरिकले स्थानीय तहबाटै वृद्धभत्ता प्राप्त गर्नुपर्ने प्रावधान थप्न उपयुक्त हुने । देशको दुर्गम भागमा बैँकमा गई वृद्धभत्ता लिन सहज नहुने भएकाले स्थानीय निकायबाटै भत्ता प्रदान गर्ने व्यवस्था गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।

*विधेयकमा कारण र अंग्रेजी शब्द नराखिने भएतापनि बुझ्न सजिलो होस् भन्ने अभिप्रायले मात्र ती प्रयोग भएका हुन् ।

भाग-३

सुधार गर्नु पर्ने कानूनको मस्यौदा

ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन, २०६३

प्रस्तावना : ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षा गर्ने, निजहरुमा रहेको ज्ञान, सीप, क्षमता र अनुभवको सदुपयोग गरी निजहरुप्रति श्रद्धा, आदर तथा सद्भावको अभिवृद्धि गर्ने सम्बन्धमा तत्काल व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकाले, प्रतिनिधिसभाको घोषणा, २०६३ जारी भएको पहिलो वर्षमा प्रतिनिधिसभाले यो ऐन बनाएको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :

- १) यस ऐनको नाम ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन, २०६३ रहेको छ ।
- (२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा : विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

- (क) “ज्येष्ठ नागरिक” भन्नाले साठी वर्ष उमेर पूरा गरेको नेपाली नागरिक सम्झनु पर्छ ।
- (ख) “असहाय ज्येष्ठ नागरिक” भन्नाले देहायको कुनै वा सबै अवस्थाको ज्येष्ठ नागरिक सम्झनु पर्छ :-
 - (१) जीवनयापन गर्ने कुनै आधार, आयस्रोत वा सम्पत्ति नभएको,
 - (२) पालनपोषण तथा हेरचाह गर्ने परिवारको कुनै सदस्य नभएको,
 - (३) परिवारको सदस्य भए पनि निजले पालनपोषण नगरी अपहेलित वा उपेक्षित जीवनयापन गर्नु परेको ।
- (ग) “अशक्त ज्येष्ठ नागरिक” भन्नाले शारीरिक वा मानसिकरूपले अशक्त ज्येष्ठ नागरिक सम्झनु पर्छ ।

- (घ) “हेरचाह केन्द्र” भन्नाले ज्येष्ठ नागरिकलाई शुल्क लिई वा नलिई पालनपोषण तथा हेरचाह गर्नको लागि यस ऐनबमोजिम स्थापना तथा सञ्चालन भएको घर, आश्रम वा यस्तै प्रकृतिका अन्य संरचना सम्भन्नु पर्छ ।
- (ङ) “दिवा सेवा केन्द्र” भन्नाले ज्येष्ठ नागरिकलाई शुल्क लिई वा नलिई दिउँसोको समयमा हेरचाह गर्नको लागि यस ऐनबमोजिम स्थापना तथा सञ्चालन भएको घर, आश्रम वा यस्तै प्रकृतिका अन्य संरचना सम्भन्नु पर्छ । हेरचाह” भन्नाले ज्येष्ठ नागरिकलाई खाने, लाउने, बस्ने, घुमफिर गर्ने, मनोरञ्जन गर्ने र धार्मिक कार्यमा संलग्न हुने तथा स्वास्थ्य सेवाको व्यवस्था मिलाउने जस्ता कार्य सम्भन्नु पर्छ ।

* सामान्य अक्षर मूल ऐनका प्रावधान हुन ।

* सामान्य (१६ फण्ट) इटालिक्स र बोल्ड अक्षर प्रस्तावित संशोधनका प्रावधान हुन् ।

* इटालिक्स, बोल्ड र हाइलाइट गरिएका हामीले प्रस्ताव गरेका मस्यौदा हुन ।

(च) “पालनपोषण तथा हेरचाह” भन्नाले ज्येष्ठ नागरिकलाई खाने, लाउने, बस्ने, घुमफिर गर्ने, मनोरञ्जन गर्ने र धार्मिक कार्यमा संलग्न हुने तथा स्वास्थ्य सेवाको व्यवस्था मिलाउने जस्ता कार्य सम्भन्नु पर्छ ।

(च१) “सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्ति” भन्नाले संविधान, प्रचलित कानून वा सम्बन्धित निकाय वा अधिकारीको निर्णय वा आदेश बमोजिम कुनै सार्वजनिक अख्तियारी प्रयोग गर्न पाउने वा कुनै कर्तव्य पालन गर्नुपर्ने वा दायित्व निर्वाह गर्नुपर्ने पदमा बहाल रहेको व्यक्ति सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले सार्वजनिक संस्थाको कुनै पदमा बहाल रहेको पदाधिकारी वा कर्मचारी समेतलाई जनाउँछ ।

(च२) “सेवा केन्द्र” भन्नाले दफा २० क.बमोजिमको ज्येष्ठ नागरिक सेवा केन्द्र सम्भन्नु पर्छ ।

(च३) “स्थानीय तह” भन्नाले गाउँपालिका वा नगरपालिका सम्भन्नु पर्छ ।

(छ) “परिवारको सदस्य” भन्नाले ज्येष्ठ नागरिकको देहायको नातेदार सम्भन्नु पर्छ :-

(१) सगोलको छोरा, बुहारी, छोरी, छोरातर्फको नाति, नातिनी,

(२) उपखण्ड (१) बमोजिमका सदस्य नभएमा छुट्टिई भिन्न बसेको छोरा, बुहारी, छोरी, छोरातर्फको नाति, नातिनी,

(३) उपखण्ड (२) बमोजिमका नातेदारसमेत नभएमा नजिकका अन्य नातेदार ।

- (ज) “हकवाला” भन्नाले मुलुकी देवानी (संहिता) ऐन २०७४ को अपुताली सम्बन्धी परिच्छेद बमोजिम ज्येष्ठ नागरिकको अपुताली खान पाउने हकवाला सम्झनु पर्छ ।
- (झ) “ज्येष्ठ नागरिक क्लब” भन्नाले ज्येष्ठ नागरिकले आफ्नो हकहित र अधिकार संरक्षणको लागि प्रचलित कानूनबमोजिम स्थापना गरेको क्लब सम्झनु पर्छ ।
- (ञ) “कोष” भन्नाले दफा १७ बमोजिम स्थापना भएको ज्येष्ठ नागरिक कोष सम्झनु पर्छ ।
- (ट) “तोकिएको अधिकारी” भन्नाले नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको अधिकारी सम्झनु पर्छ ।
- (ठ) “तोकिएको” वा “तोकिएबमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम वा विनियममा तोकिएको वा तोकिएबमोजिम सम्झनु पर्छ ।
३. ज्येष्ठ नागरिकलाई सम्मान गर्नुपर्ने : ज्येष्ठ नागरिकलाई सम्मान गर्नु सबैको कर्तव्य हुनेछ ।
४. ज्येष्ठ नागरिकको पालनपोषण तथा हेरचाह :
- (१) ज्येष्ठ नागरिकलाई आफ्नो आर्थिक हैसियत तथा इज्जत आमद अनुसार पालनपोषण तथा हेरचाह गर्नु परिवारको प्रत्येक सदस्यको कर्तव्य हुनेछ ।
- (२) ज्येष्ठ नागरिकले आफ्नो अंश लिई परिवारबाट अलग बसेको वा बस्न चाहेको अवस्थामा बाहेक निजले चाहेको परिवारको सदस्यले आफ्नो साथमा राखी पालनपोषण गर्नु पर्नेछ ।
- (३) कसैले ज्येष्ठ नागरिकको इच्छाविपरीत निजलाई परिवारबाट अलग राख्न वा अलग बस्न बाध्य गराउनु हुँदैन ।
- (४) ज्येष्ठ नागरिक वा निजलाई पालनपोषण गर्ने परिवारको सदस्यको आर्थिक अवस्था कमजोर भएमा परिवारको अन्य सदस्यले त्यस्तो ज्येष्ठ नागरिकलाई आफूसँगै नराखेको भए तापनि पालनपोषण तथा हेरचाहको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।
- (४क) असहाय ज्येष्ठ नागरिकलाई तोकिए बमोजिम विशेष संरक्षण तथा सामाजिक सुरक्षाको व्यवस्था मिलाइने छ ।
- (५) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि ज्येष्ठ नागरिकको चल, अचल सम्पत्ति प्रयोग वा उपयोग गर्ने परिवारको कुनै सदस्य, नातेदार वा हकवालाले निजलाई आफूसँगै राखी पालनपोषण तथा हेरचाह गर्नु पर्नेछ ।

५. ज्येष्ठ नागरिकले उजूरी दिन सक्ने:

- (१) दफा ४ बमोजिम ज्येष्ठ नागरिकको पालनपोषण तथा हेरचाह गर्नु पर्ने कर्तव्य भएको परिवारको सदस्य, नातेदार वा हकवालाले निजलाई आफूसँगै राखी पालनपोषण तथा हेरचाह नगरेमा वा गर्ने व्यवस्था नगरेमा त्यस्तो ज्येष्ठ नागरिकले पालनपोषण तथा हेरचाहको लागि सम्बन्धित गाउँपालिका वा नगरपालिकाको वडा अध्यक्षसमक्ष उजूरी दिन सक्नेछ ।
- तर आफ्नो क्षेत्रका ज्येष्ठ नागरिकको पालन पोषण तथा हेरचाह नभईरहेको छरछिमेकी, संघसंस्था, सञ्चार माध्यम, प्रहरी लगायत कुनै पनि स्रोतबाट जानकारी प्राप्त भएमा समेत यसलाई उजूरी यस दफाले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।*
- (२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै उजूरी परेमा त्यस्तो उजूरीउपर वडा अध्यक्षले आवश्यक जाँचबुझ गरी निज र निजलाई पालनपोषण तथा हेरचाह गर्नु पर्ने परिवारको सदस्य, नातेदार वा हकवालाबीच मेलमिलाप गराइदिनु पर्नेछ ।
- (३) उपदफा (२) बमोजिम मेलमिलाप हुन नसकेमा वडा अध्यक्षले त्यस्तो ज्येष्ठ नागरिकलाई पालनपोषण तथा हेरचाह गर्न परिवारको सदस्य नातेदार वा हकवालालाई लिखित आदेश दिन सक्नेछ ।
- (४) उपदफा (३) बमोजिम वडा अध्यक्षले दिएको आदेश सम्बन्धित वडा कार्यालयको सूचनापाटीमा र अन्य उपयुक्त स्थानमा टाँस्न लगाउनु पर्नेछ ।
- (५) उपदफा (३) बमोजिम वडा अध्यक्षले दिएको आदेश चित्त नबुझ्ने पक्षले सो आदेश प्राप्त गरेको मितिले सात दिनभित्र सम्बन्धित गाउँ कार्यपालिकाको अध्यक्ष वा नगरपालिकाको प्रमुखसमक्ष निवेदन दिन सक्नेछ ।
- (६) उपदफा (५) बमोजिमको निवेदन परेमा सम्बन्धित गाउँ कार्यपालिकाको अध्यक्ष वा नगरपालिकाको प्रमुखले दुवै पक्षलाई बोलाई सम्झाइ-बुझाइ ज्येष्ठ नागरिकलाई पालनपोषण तथा हेरचाह गर्न परिवारको सदस्य, नातेदार वा हकवालालाई लिखित आदेश दिन सक्नेछ ।
- (७) उपदफा (६) बमोजिमको लिखित आदेश निवेदन दर्ता भएको मितिले बढीमा तीस दिनभित्र दिइसक्नु पर्नेछ ।**
- (८) उपदफा (६) बमोजिम गाउँ कार्यपालिकाको अध्यक्ष वा नगरपालिकाको प्रमुखले दिएको आदेश सम्बन्धित गाउँपालिका वा नगरपालिकाको सूचनापाटीमा र अन्य उपयुक्त स्थानमा टाँस्न लगाउनु पर्नेछ ।

(९) उपदफा (३) वा (६) बमोजिमको आदेशको पालना सम्बन्धित व्यक्तिले गर्नु पर्नेछ । निजले त्यस्तो आदेशको पालना नगरेमा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि त्यस्तो व्यक्तिको सम्बन्धमा कुनै पनि विषयको सिफारिश गर्न वडा अध्यक्ष, गाउँ कार्यपालिकाको अध्यक्ष वा नगरपालिकाको प्रमुख बाध्य हुने छैन ।

(१०) उपदफा (३) वा (६) बमोजिमको आदेशको पालना नगर्ने व्यक्तिले त्यस्तो ज्येष्ठ नागरिकको सम्पत्ति भोग गरेको विषयमा स्थानीय तहमा उजूरी परेमा न्यायिक समितिले ज्येष्ठ नागरिकको नाममा रहेको त्यस्तो चल अचल सम्पत्ति निजको सट्टा निजलाई पालन पोषण तथा हेरचाह गर्ने नातेदार वा हकवालालाई जिम्मा लगाउन सक्नेछ ।

(११) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि स्थानीय तहले ज्येष्ठ नागरिकको परिवारको सदस्य, नातेदार वा हकवालाले पालनपोषण तथा हेरचाह नगरेका वा पालनपोषण तथा हेरचाह गर्ने अन्य हकवाला वा नातेदार नभई अलपत्र अवस्थामा रहेका ज्येष्ठ नागरिकलाई हेरचाह केन्द्रमा राखी पालनपोषण तथा हेरचाह गर्ने व्यवस्था मिलाउन पर्नेछ ।

(१२) उपदफा (११) बमोजिम हेरचाह केन्द्रमा राखिएका ज्येष्ठ नागरिकलाई सम्पत्ति लगायतका अधिकार दिलाउन प्रचलित कानून बमोजिम सम्बन्धित अदालतमा मुद्दा चलाउन सहयोग गर्नु स्थानीय तहको कर्तव्य हुनेछ ।

(१३) उपदफा (६) बमोजिम दिइएको आदेश सम्बन्धित व्यक्तिले पालन नगरेमा गाउँपालिका अध्यक्ष वा नगरपालिकाको प्रमुखले जिल्ला अदालतमा प्रतिवेदन दायर गर्ने छ । यसरी दायर हुन आएको प्रतिवेदनलाई फिराद सरह मानी प्रचलित कानून बमोजिम मुद्दाको कारवाही र किनारा लगाइने छ ।

६. ज्येष्ठ नागरिक इजलास : (१) दफा ५ (११३) बमोजिम दायर ज्येष्ठ नागरिकका मुद्दहरूको कारवाही र किनारा गर्न प्रत्येक जिल्ला अदालतमा छुट्टै ज्येष्ठ नागरिक इजलास रहनेछ ।

(२) ज्येष्ठ नागरिक इजलासले ज्येष्ठ नागरिकका मुद्दामा निरन्तर सुनुवाइ गर्ने छ ।

(३) ज्येष्ठ नागरिक इजलासद्वारा भएका फैसलाको कार्यान्वयन गराउने दायित्व समेत यही इजलासको हुनेछ ।

७. आफूखुश गर्न पाउने : प्रचलित कानूनबमोजिम अंशबण्डा गरिरहनु नपर्ने, आफ्नो अंशभागको चल, अचल र सोबाट बढेबढाएको वा आफ्नो हक हिस्सामा पर्ने सम्पत्ति ज्येष्ठ नागरिकले आफूखुश गर्न पाउनेछ ।

८. ईच्छापत्र: (१) आफूले आर्जन गरेको वा आफ्नो हक कायम हुन आएको सम्पत्ति अंश दिन ज्येष्ठ नागरिकलाई कर लाग्ने छैन ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको सम्पत्ति पति वा पत्नीका देहान्त पछि स्वतः : यी दुई मध्ये जीवित व्यक्तिमा सर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम पति वा पत्नीका देहान्तका कारणले कायम एक व्यक्तिले उपदफा (१) बमोजिमको सम्पत्ति आफूले चाहे अनुसार हस्तान्तरण गर्न ईच्छापत्र पारित गरिदिएको भए सोही अनुसार हुनेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम ईच्छापत्र नभए सबै सन्तानमा सम्पत्ति बाँडिने छ ।

तर यस दफामा जेसुकै लेखिएको भएपनि यो व्यवस्था यो ऐन लागू भएको पन्ध्र वर्षपछि मात्र कार्यान्वयन हुनेछ ।

९. सेवा लिन सक्ने : (१) नेपाल सरकार वा प्रचलित कानूनबमोजिम स्थापित संस्थाले कुनै क्षेत्रमा विशेष योग्यता वा अनुभव हासिल गरेको ज्येष्ठ नागरिकबाट सेवा लिन सक्नेछ, र यसरी सेवा लिएबापत निजलाई त्यस्तो संस्थाले उचित पारिश्रमिक तथा सुविधा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१)को प्रयोजनका लागि स्थानिय तहले आफ्नो क्षेत्रमा बसोबास गर्ने ज्येष्ठ नागरिकहरुलाई निजहरुको विज्ञता र अनुभवका आधारमा समूह गठन गर्नुपर्नेछ । समूहको गठन, कार्यक्रम र कार्यविधि तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१०. भीक्षा माग्न लगाउन नहुने : (१) कसैले पनि ज्येष्ठ नागरिकलाई भीक्षा माग्न लगाउन हुँदैन ।

(२) ज्येष्ठ नागरिकलाई निजको ईच्छाविपरीत सन्यासी, भिक्षु वा फकिर बनाउनु हुँदैन ।

१० (क) पारिश्रमिक वा रकम जम्मा गर्नु पर्ने :

(१) सार्वजनिक पद धारण गरेका व्यक्तिले आफ्नो मासिक पारिश्रमिकको तोकिए बमोजिमको प्रतिशत रकम आफ्ना ज्येष्ठ नागरिक बाबु आमाको नाममा रहेको बैंक खातामा प्रत्येक महिना जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

(२) अन्तर्राष्ट्रिय वा अन्तर सरकारी संघ, संगठन वा प्रचलित कानून बमोजिम संस्थापना वा दर्ता भएका निजी संस्थाबाट नियमित पारिश्रमिक लिइरहेको व्यक्तिले मासिक पारिश्रमिकको तोकिए बमोजिमको प्रतिशत रकम आफ्ना ज्येष्ठ नागरिक बाबु आमाको नाममा रहेको बैंक खातामा जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

(३) स्वरोजगार, व्यापार, व्यवसाय, वा अन्य जुनसुकै किसिमको आय आर्जनबाट तोकिए बमोजिमको वार्षिक आम्दानी भन्दा बढी भएका व्यक्तिले तोकिए बमोजिमको रकम आफ्ना ज्येष्ठ नागरिक बाबु आमाको नाममा रहेको बैंक खातामा नियमित रुपमा जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

(४) निवृत्तभरण पाइरहेको व्यक्तिले तोकिए बमोजिमको प्रतिशत रकम आफ्ना ज्येष्ठ नागरिक बाबु आमाको नाममा रहेको बैंक खातामा प्रत्येक महिना जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (१), (२), (३), र (४), बमोजिमको रकम बाबु आमा एकासगोल वा कानून बमोजिम भिन्न भइसकेको अवस्थामा समेत जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

(६) उपदफा (१), (२), (३), र (४) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि कुनै व्यक्तिको बाबु आमा सगोलमा बसेका रहेछन भने बाबु आमाको संयुक्त खातामा र बाबु आमा भिन्न बसेका रहेछन भने आफूले पालन पोषण तथा हेरचाह गर्नुपर्ने बाबु वा आमाको खातामा रकम जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

(७) उपदफा (१), (२), (३), र (४) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि नियमित पारिश्रमिक वा निवृत्तभरण पाइरहेका वा स्वरोजगार, व्यापार, व्यवसाय, वा अन्य जुनसुकै किसिमको आय आर्जनबाट तोकिए बमोजिमको वार्षिक आम्दानी भन्दा बढी आम्दानी भएका बाबु आमाको लागि पारिश्रमिक वा रकम जम्मा गर्नु पर्ने छैन ।

- (८) उपदफा (१), (२) बमोजिमको रकम जम्मा गर्नु पर्ने दायित्व भएका व्यक्तिले यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले १५ दिन भित्र बाबु आमालाई रकम जम्मा गर्नुपर्ने वा नपर्ने सम्बन्धमा आफू कार्यरत निकायमा लिखित जानकारी गराउनु पर्नेछ ।
- (९) उपदफा (३) र (४) बमोजिमको रकम वा निवृत्तभरणको रकम जम्मा गर्नु पर्ने दायित्व भएका व्यक्तिले यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले १५ दिनभित्र बाबु आमालाई रकम जम्मा गर्नुपर्ने वा नपर्ने सम्बन्धमा सम्बन्धित स्थानीय तहमा लिखित जानकारी गराउनु पर्नेछ ।
- (१०) यस दफा बमोजिम बाबु आमाको नाममा रकम जम्मा गरेको जानकारी सम्बन्धित व्यक्तिले प्रत्येक आर्थिक वर्षको अन्त्यमा आफू कार्यरत निकाय वा सम्बन्धित स्थानीय तहमा गराउनुपर्नेछ ।
- (११) यस दफा बमोजिम रकम जम्मा गर्नुपर्ने दायित्व भएको व्यक्तिले रकम जम्मा नगरेमा निजको बाबु वा आमाले निज कार्यरत निकायमा वा स्थानीय तह मार्फत निवेदन दिन सक्नेछन् ।
- (१२) उपदफा ११ बमोजिम निवेदन प्राप्त भएमा रकम जम्मा गर्नुपर्ने दायित्व भएको व्यक्ति कार्यरत निकायको प्रमुखले त्यस्तो व्यक्तिको पारिश्रमिक वा रकम जम्मा गर्न सम्बन्धित अधिकारीलाई आदेश दिनेछ ।
- (१३) कसैले यस दफा बमोजिम बाबु आमालाई पारिश्रमिक वा रकम जम्मा गरेको कारणले मात्र प्रचलित कानून बमोजिम पूरा गर्नुपर्ने दायित्वबाट उन्मुक्ति पाउने छैन ।
- (१४) यस दफा बमोजिम बाबु आमाको नाममा बैंक खातामा जम्मा भएको रकम त्यस्ता बाबु आमाले कुनै काम इच्छाएको भए त्यस्तो काममा खर्च गर्नु पर्नेछ । त्यसरी इच्छाएको कामबाट बाँकी रहेको रकम निजहरुको मृत्यु भएपछि निजहरुको अन्त्येष्टिमा खर्च गर्न सकिनेछ ।
- (१५) उपदफा १४ बमोजिमको कामबाट पनि बाबु आमाको नाममा बैंक खातामा रकम बाँकी भएमा त्यस्तो रकम जम्मा गर्नेले उपयोग गर्न सक्नेछन् ।
- (१६) यस दफा बमोजिम पारिश्रमिक वा रकम जम्मा गर्ने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
- १० (ख) दुर्व्यवहार तथा अपमान गर्न वा भुक्त्यानमा पार्न नहुने:
- (१) कसैले पनि ज्येष्ठ नागरिकलाई दुर्व्यवहार वा अपमान गर्न वा गराउन हुँदैन ।
- (२) कसैले ज्येष्ठ नागरिकको नाममा रहेको चल अचल सम्पत्ति लिने खाने उद्देश्यले वा अन्य प्रयोजनको लागि कुनै किसिमको दबाब दिई वा प्रलोभनमा पारी वा भुक्त्यानमा पारी सम्पत्ति लिन वा आफ्नो वा अरु कसैको नाममा राख्न हुँदैन ।

११. छूट र सुविधा :

- (१) सार्वजनिक सवारी साधन, सार्वजनिक कार्य, स्वास्थ्य सेवा, धार्मिक तथा सार्वजनिकस्थलमा ज्येष्ठ नागरिकलाई आवश्यक सेवा, सुविधा र सहयोग प्रदान गर्नु गराउनु सबैको कर्तव्य हुनेछ ।
- (२) नेपाल सरकारले सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरी तोकेको किसिमको सार्वजनिक सवारी साधनमा सम्बन्धित सवारी धनी वा सञ्चालकले ज्येष्ठ नागरिकको लागि कम्तीमा दुईवटा सीट सुरक्षित राख्नु पर्नेछ र निजलाई यात्रु भाडादरमा कम्तीमा पचास प्रतिशत छूट दिनु पर्नेछ ।
- (३) स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने प्रत्येक संस्थाले ज्येष्ठ नागरिकलाई प्राथमिकता दिई स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्नु पर्नेछ ।
- (४) नेपाल सरकारले तोकेको स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने संस्थाले नेपाल सरकारले तोकेको संख्याका ज्येष्ठ नागरिकले त्यस्तो संस्थामा उपचार गराउँदा लाग्ने शुल्कमा कम्तीमा पचास प्रतिशत छूट दिनु पर्नेछ ।
- (५) खानेपानी, बिजुली, टेलिफोन लगायत सार्वजनिक सेवा प्रदान गर्ने अन्य संस्थाले सेवा प्रदान गर्दा ज्येष्ठ नागरिकलाई प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

(६) यस दफामा उल्लिखित छूट र सुविधाको अतिरिक्त नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी ज्येष्ठ नागरिकलाई समय समयमा अन्य छूट र सुविधा दिन सक्नेछ ।

१२. मुद्दा मामिलामा प्राथमिकता र प्रतिनिधित्व :

- (१) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि ज्येष्ठ नागरिक मात्र पक्ष वा विपक्ष भएको मुद्दालाई अदालतले प्राथमिकता दिई कारबाही र किनारा गर्नु पर्नेछ ।
- (२) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै असहाय वा अशक्त ज्येष्ठ नागरिक मात्र पक्ष वा विपक्षी भएको मुद्दाको सुनुवाई गर्दा अदालतले निजको प्रतिरक्षा गर्ने कानून व्यवसायी राखेर मात्र गर्नु पर्नेछ ।

२(क) ज्येष्ठ नागरिकलाई प्रचलित कानूनको अधिनमा रही जिल्ला कानूनी सहायता समिति मार्फत कानूनी सहायता उपलब्ध गराइनेछ ।

- (३) कुनै ज्येष्ठ नागरिकले आफ्नो आर्थिक अवस्था कमजोर भएकोले मुद्दाको प्रतिरक्षा गर्न कानून व्यवसायी नियुक्त गर्न नसक्ने भनी अदालतसमक्ष निवेदन दिएमा सम्बन्धित अदालतले निजको लागि वैतनिक कानून व्यवसायीको सेवा उपलब्ध गराइदिनु पर्नेछ ।

१३. कामकारबाहीमा प्राथमिकता दिनु पर्ने : ज्येष्ठ नागरिकसँग सम्बन्धित कुनै काममा सम्बन्धित निकायले प्राथमिकता दिई त्यस्तो कामकारबाही सम्पादन गरिदिनु पर्नेछ ।

१४. कैद सजायमा छूट दिन सकिने :

(१) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सरकारवादी भई चलेको कुनै मुद्दामा कैद सजाय पाई कैद भोगिरहेको ज्येष्ठ नागरिकलाई निजको उमेर र कसूरको अवस्था हेरी देहायबमोजिमको कैद छूट दिन सकिनेछ :-

- (क) पैंसठ्ठी वर्ष उमेर पूरा भई सत्तरी वर्ष ननाघेको ज्येष्ठ नागरिकलाई पच्चीस प्रतिशतसम्म,
- (ख) सत्तरी वर्ष उमेर पूरा भई पचहत्तर वर्ष ननाघेको ज्येष्ठ नागरिकलाई पचास प्रतिशतसम्म,
- (ग) पचहत्तर वर्ष उमेर पूरा भएका ज्येष्ठ नागरिकलाई पचहत्तर प्रतिशतसम्म ।

(२) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कैद सजाय पाएको अशक्त ज्येष्ठ नागरिक वा पचहत्तर वर्ष उमेर पूरा गरेको ज्येष्ठ नागरिकलाई अदालतले कसूरको गाम्भीर्यता हेरी कारागारमा नराखी हेरचाह केन्द्रमा राख्न आदेश दिन सक्नेछ ।

(२क) उपदफा (२) बमोजिम अदालतको आदेश अनुसार ज्येष्ठ नागरिकलाई हेरचाह केन्द्रमा राख्दा अन्य ज्येष्ठ नागरिकबाट अलगगै राख्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम हेरचाह केन्द्रमा राख्नेसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

१५. केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक समितिको गठन :

(१) ज्येष्ठ नागरिकको हेरविचार, स्याहार सम्भार तथा सामाजिक सुरक्षा गर्ने प्रयोजनको लागि नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी देहायबमोजिमको एक केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक समिति गठन गर्नेछ :-

(क) महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्री/राज्यमन्त्री - अध्यक्ष

(ख) सदस्य, राष्ट्रिय योजना आयोग (सामाजिक सेवा हेर्ने) - सदस्य

(ग) सचिव, अर्थ मन्त्रालय - सदस्य

(घ) सचिव, गृह मन्त्रालय - सदस्य

(ड) सचिव, महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय - सदस्य

(च) सचिव, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय - सदस्य

(छ) सचिव, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय - सदस्य

(ज) उपाध्यक्ष, समाज कल्याणपरिषद् - सदस्य

(झ)(केही नेपाल ऐन संशोधन गर्ने ऐन, २०७२ द्वारा भिकिएका)

(ञ) सदस्य सचिव, पशुपति क्षेत्र विकासकोष - सदस्य

(ट) अध्यक्ष, नेपाल चिकित्सक संघ- सदस्य

(ठ) अध्यक्ष, नेपाल नर्सिङ्ग संघ - सदस्य

(ठ १) अध्यक्ष, राष्ट्रिय ज्येष्ठ नागरिक महासङ्घ - सदस्य

(ड) ज्येष्ठ नागरिकको हित संरक्षण गर्नको लागि सञ्चालित संस्थाहरुमध्येबाट नेपाल सरकारले मनोनयन गरेको एकजना महिलासमेत दुईजना प्रतिनिधि - सदस्य

(ढ) धार्मिक तथा सामाजिक कार्यमा संलग्न व्यक्तिहरुमध्येबाट नेपाल सरकारले मनोनीत गरेको एकजना महिलासमेत दुईजना - सदस्य

(ण) सहसचिव, **महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय** (सम्बन्धित महाशाखा हेर्ने) - सचिव

(२) उपदफा (१) को खण्ड (ड) र (ढ) बमोजिम मनोनीत सदस्यको पदावधि तीन वर्षको हुनेछ र निजको पुनः नियुक्ति हुन सक्नेछ ।

तर, निजले खराब आचरण गरेमा वा निजको कार्यक्षमताको अभावमा निजको पदावधि पूरा हुनुअगावै नेपाल सरकारले हटाउन सक्नेछ ।

(३) **केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक समितिको** सचिवालयको काम **महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय**ले गर्नेछ ।

(४) **केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक समितिको** बैठकसम्बन्धी कार्यविधि तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

(५) **केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक समितिका** सदस्यले सो समितिको बैठकमा भाग लिएबापत नेपाल सरकारले तोकिएबमोजिमको भत्ता पाउन सक्नेछन् ।

१६. केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार (१) केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछ :-

(क) ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षा गर्नका लागि आवश्यक नीति, योजना तथा कार्यक्रम तयार गरी नेपाल सरकारसमक्ष पेश गर्ने,

(ख) नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएको नीति, योजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन र अनुगमन गर्ने,

(ग) जिल्ला ज्येष्ठ नागरिक समितिबाट प्राप्त हुन आएको ज्येष्ठ नागरिकको लगत तथा अभिलेख अद्यावधिक राख्ने,

(घ) प्रदेश ज्येष्ठ नागरिक समिति तथा स्थानीय ज्येष्ठ नागरिक समितिको काम कारवाहीमा समन्वय तथा अनुगमन गर्ने,

(ड) नेपाल राज्यभर स्थापना तथा सञ्चालनमा रहेका हेरचाह केन्द्र, दिवा सेवा केन्द्र, **सेवा केन्द्र**, ज्येष्ठ नागरिक क्लब एवं ज्येष्ठ नागरिकसम्बन्धी काम गर्ने संघ, संस्थाले गरेको कामकारवाहीको अनुगमन गर्ने,

(च) तोकिएबमोजिमका अन्य काम गर्ने ।

(२) उपदफा (१) को प्रयोजनको लागि नीति योजना तथा कार्यक्रम तयार गर्दा अन्य कुराका अतिरिक्त देहायका विषयमा केन्द्रित हुनुपर्ने:

(क) ज्येष्ठ नागरिकलाई आफ्नै परिवार भित्र कसरी सम्मानका साथ स्थापित गराउने

(ख) ज्येष्ठ नागरिकको स्वास्थ्य सुरक्षाको प्रबन्ध कसरी गर्ने

(ग) ज्येष्ठ नागरिकको आर्थिक सुरक्षा कसरी सुदृढ गर्ने

(घ) ज्येष्ठ नागरिकको सामाजिक सुरक्षाको प्रबन्ध कसरी गर्ने

(ङ) ज्येष्ठ नागरिकको मनोरञ्जन र धार्मिक चाहनाको प्रबन्ध कसरी गर्ने

(च) ज्येष्ठ नागरिकका अनुभव राष्ट्रको हितका लागि कसरी सदुपयोग गर्ने

(छ) हेरचाह केन्द्र, स्याहार केन्द्र, कल्पवास र दिवा सेवा केन्द्रहरूको स्थापना, संचालन र अनुगमनको प्रबन्ध के कसरी गर्ने

(ज) हेरचाह केन्द्रहरूको गाभन के कस्तो प्रबन्ध गर्ने

(झ) हेरचाह केन्द्रको दर्ता, संचालन र अनुगमनको के कस्तो मापदण्ड बनाउने ।

१६(क) प्रदेश ज्येष्ठ नागरिक समिति :

(१) प्रत्येक प्रदेशमा ज्येष्ठ नागरिकको हेरविचार, स्याहार सम्भार तथा सामाजिक सुरक्षा गर्ने प्रयोजनको लागि प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी प्रदेश ज्येष्ठ नागरिक समिति गठन गर्न सक्नेछ ।

(२) प्रदेश ज्येष्ठ नागरिक समितिको बैठक, कामकारवाही सम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रदेश सरकारले निर्धारण गरेबमोजिम हुनेछ ।

१७. स्थानीय ज्येष्ठ नागरिक समितिको गठन:

(१) प्रत्येक स्थानीय तहमा ज्येष्ठ नागरिकको हेरविचार, स्याहार सम्भार तथा सामाजिक सुरक्षा गर्ने प्रयोजनको लागि स्थानीय तहले स्थानीय राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी स्थानीय ज्येष्ठ नागरिक समिति गठन गर्न सक्नेछ ।

(२) स्थानीय ज्येष्ठ नागरिक समितिको बैठक तथा अन्य काम कारवाही सम्बन्धी व्यवस्था स्थानीय तहले निर्धारण गरेबमोजिम हुनेछ ।

१८. स्थानीय ज्येष्ठ नागरिक समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार :स्थानीय ज्येष्ठ नागरिक समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछ :-

(क) जिल्लाभित्रका ज्येष्ठ नागरिकको लगत सङ्कलन गर्ने, अभिलेख राख्ने र लगत तथा अभिलेखको अद्यावधिक गर्ने,

(ख) जिल्लाभित्रका ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षा गर्ने योजना तथा कार्यक्रम तयार गरी स्वीकृतिका लागि केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिकसमितिसमक्ष पेश गर्ने,

(ग) नेपाल सरकारबाट स्वीकृत ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी नीति, योजना तथा कार्यक्रमबमोजिमको जिल्लास्तरीय कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा सोको अनुगमन गर्ने,

(घ) जिल्लामा स्थापना भई सञ्चालनमा रहेका हेरचाह केन्द्र, दिवा सेवा केन्द्र, ज्येष्ठ नागरिक क्लब एवं ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी काम गर्ने तथा अन्य संघ, संस्थाको कामकारवाहीको अनुगमन गर्ने,

(ङ) ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण तथा सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी कार्य गर्न स्थानीय सामुदायिक संस्थालाई परिचालन गराउने,

- (च) दफा २४ बमोजिम ज्येष्ठ नागरिकले पाउने भत्ता वा सुविधा वितरण गर्ने व्यवस्था मिलाउने,
(छ) तोकिएबमोजिम अन्य काम गर्ने ।

१९. ज्येष्ठ नागरिक कोष : (१) ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षा गर्न एक **ज्येष्ठ नागरिक कोष** स्थापना गरिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहायबमोजिमका रकम रहनेछन् :-

- (क) नेपाल सरकारबाट प्राप्त रकम,
(ख) विदेशी सरकार, विदेशी व्यक्ति वा अन्तर्राष्ट्रिय संघ, संस्थाबाट प्राप्त रकम,
(ग) स्वदेशी व्यक्ति वा संघ, संस्थाबाट प्राप्त रकम,
(घ) अन्य कुनै स्रोतबाट प्राप्त रकम ।

(३) उपदफा (२) को खण्ड (ख) बमोजिमको रकम प्राप्त गर्नुअघि **केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक समितिले** नेपाल सरकारको पूर्वस्वीकृति लिनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमकोकोषमा रहने रकम **केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक समितिको** नाममा नेपाल राज्यको कुनै वाणिज्य बैङ्कमा खाता खोली जम्मा गरिनेछ ।

(५) उपदफा (१) बमोजिमकोकोषको रकम ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षा गर्नको लागि मात्र प्रयोग गरिनेछ ।

(६) उपदफा (५) बमोजिमकोकोषको रकम प्रयोग गर्दा नेपाल सरकार आफैले स्थापना गरेको वा प्रचलित कानूनबमोजिम स्थापना भएको संघ, संस्थाले सञ्चालन गरेको हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रमार्फत् प्रयोग गरिनेछ ।

(७) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै व्यक्तिलाई निजको व्यक्तिगत प्रयोजनको लागि कोषबाट कुनै रकम दिन वा वितरण गर्न सकिने छैन ।

(८) उपदफा (१) बमोजिमको कोषको सञ्चालन तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

२०. लेखा र लेखापरीक्षण : (१) कोषको आय-व्ययको लेखा नेपाल सरकारले अपनाएको लेखा प्रणाली बमोजिम राखिनेछ ।

(२) कोषको लेखा परीक्षण महालेखा परीक्षकको विभागबाट हुनेछ ।

२१. अभिलेख तयार गर्ने : **स्थानीय ज्येष्ठ नागरिक समितिले** यस ऐनबमोजिम ज्येष्ठ नागरिकको अभिलेख तोकिएबमोजिम तयार गर्नु पर्नेछ ।

२२. हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन :

(१) **नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तह** वा कुनै व्यक्ति वा प्रचलित कानूनबमोजिम गठन भएको संघ, संस्थाले नेपाल राज्यको कुनै स्थानमा हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्र वा दुवै केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्र स्थापना र सञ्चालन गर्न तोकिएको पूर्वाधार पूरा गरी तोकिएको अधिकारीबाट स्वीकृति लिनु पर्नेछ ।

(३) यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत निजी वा गैर सरकारी क्षेत्रबाट सञ्चालन भइरहेको हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रले यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले छ महिनाभित्र उपदफा (२) बमोजिमको अधिकारीबाट तोकिएबमोजिम स्वीकृति लिनु पर्नेछ ।

(४) हेरचाह केन्द्रमा ज्येष्ठ नागरिक, अशक्त ज्येष्ठ नागरिक, असहाय ज्येष्ठ नागरिक तथा अदालतले दफा १२ को उपदफा (२) बमोजिम हेरचाह केन्द्रमा राख्न आदेश दिएको ज्येष्ठ नागरिकलाई राख्न सकिनेछ ।

- (५) कुनै ज्येष्ठ नागरिकले आफ्नै खर्चमा कुनै हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रमा बस्न चाहेमा त्यस्तो केन्द्रले आफ्नो क्षमता अनुसार त्यस्तो ज्येष्ठ नागरिकलाई राख्नु पर्नेछ ।
- (६) आफैले पालनपोषण तथा हेरचाह गर्नु पर्ने ज्येष्ठ नागरिकलाई आफूसँग राख्न नसक्ने अवस्था सृजना भएमा परिवारको सदस्यले त्यस्तो ज्येष्ठ नागरिकलाई कुनै हेरचाह केन्द्रमा राख्न सक्नेछ । त्यसरी राख्न चाहेमा सम्बन्धित हेरचाह केन्द्रले लाग्ने खर्च त्यस्तो सदस्यबाट लिई त्यस्तो ज्येष्ठ नागरिकलाई राख्न सक्नेछ ।
- (७) उपदफा (४), (५) वा (६) बमोजिम हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रमा बसेका ज्येष्ठ नागरिकलाई सम्बन्धित हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रले निजहरुको रुची अनुसार धार्मिक, सामाजिक, मनोरञ्जनात्मक वा आर्थिक कृयाकलापमा सरिक गराई पारिवारिक वातावरणमा बस्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।
- (८) हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रको **मापदण्ड तथा सञ्चालनसम्बन्धी** अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

(२२क) ज्येष्ठ नागरिक सेवा केन्द्र स्थापना र संचालन :

- (१) ज्येष्ठ नागरिकलाई हेरचाह र संरक्षण गर्न स्थानीय तहले ज्येष्ठ नागरिक सेवा केन्द्रको स्थापना र संचालन गर्न सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिमको सेवा केन्द्रले ज्येष्ठ नागरिकका लागि तोकिए बमोजिमका आयमूलक कार्यक्रम संचालन गर्न सक्नेछ ।
- (३) उपदफा (२) बमोजिमको आयमूलक कार्यक्रममा ज्येष्ठ नागरिकलाई संलग्न गराउँदा निजको शारीरिक र मानसिक अवस्था विचार गर्नुपर्नेछ ।
- (४) सेवा केन्द्रले ज्येष्ठ नागरिकलाई उत्प्रेरित गर्ने किसिमका तालिम तथा ज्येष्ठ नागरिकको स्वास्थ्य र पोषण तथा उचित स्याहार सम्बन्धमा चेतनामूलक तालीम तथा गोष्ठी संचालन गर्न सक्नेछ ।
- (५) सेवा केन्द्रले ज्येष्ठ नागरिकलाई निजको इच्छा विपरीत यस दफा अर्न्तगत संचालन गरिने कार्यक्रममा संलग्न गराउनु हुँदैन ।
- (६) सेवा केन्द्रले केन्द्रिय ज्येष्ठ नागरिक समिति, प्रदेश ज्येष्ठ नागरिक समितिको निर्देशन तथा स्थानीय ज्येष्ठ नागरिक समितिको समन्वयमा रही काम गर्नेछ ।
- (७) सेवा केन्द्रको अन्य काम, कर्तव्य, अधिकार र मापदण्ड तथा सञ्चालन सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

- २३. सूचना दिनु पर्ने :** (१) कुनै ज्येष्ठ नागरिक बेवारिसे अवस्थामा फेला परेमा सोको सूचना नजिकको हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्र वा प्रहरी कार्यालय वा गाउँपालिका वा नगरपालिकामा दिनु प्रत्येक नागरिकको कर्तव्य हुनेछ ।
- (२) प्रहरीले कुनै ज्येष्ठ नागरिकलाई बेवारिसे अवस्थामा फेला पारेमा निजलाई नजिकको हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रमा जिम्मा लगाउनु पर्नेछ ।

२४. अन्त्येष्टी : हेरचाह केन्द्रमा कुनै ज्येष्ठ नागरिकको मृत्यु भएमा त्यस्तो नागरिकको सामाजिक परम्परा अनुसार वा निजले इच्छाएको धार्मिक परम्परा अनुसार निजको अन्त्येष्टी गराउने व्यवस्था सम्बन्धित हेरचाह केन्द्रले गर्नु पर्नेछ ।

२५. सम्पत्तिसम्बन्धी व्यवस्था : (१) दफा २२ को उपदफा (५) बमोजिम हेरचाह केन्द्रमा बस्ने ज्येष्ठ नागरिकको मृत्यु भएमा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि त्यस्तो मृतकको बाँकी सम्पत्ति सम्बन्धित हेरचाह केन्द्रको हुनेछ ।

(२) दफा २२ को उपदफा (६) बमोजिम हेरचाह केन्द्रमा राखेको ज्येष्ठ नागरिकको मृत्यु भएमा त्यस्तो हेरचाह केन्द्रले निजको हेरचाह गरेबापत लाग्ने खर्च कटाई बाँकी रकम परिवारको सदस्य वा नातेदार वा हकवालालाई फिर्ता दिनु पर्नेछ ।

(३) प्रचलित नेपाल कानूनका जे सुकै लेखिएको भए पनि ज्येष्ठ नागरिकलाई भुक्त्याई वा गफलतमा पारी हक हस्तान्तरण सम्बन्धी कागज गराइएको ठहरेमा सो लिखत बदर हुनेछ ।

२६. भत्ता वा सुविधा उपलब्ध गराउन सक्ने : नेपाल सरकारले ज्येष्ठ नागरिक, असहाय ज्येष्ठ नागरिक, अशक्त ज्येष्ठ नागरिकलाई तोकिएको आधारमा वर्गीकरण गरी तोकिएबमोजिम भत्ता वा सुविधा उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

२७. परिचयपत्र उपलब्ध गराउने : (१) नेपाल सरकारले ज्येष्ठ नागरिकलाई तोकिएबमोजिमको विवरण भएको परिचयपत्र ज्येष्ठ नागरिक बसोबास गरेको गाउँपालिका वा नगरपालिकामार्फत् उपलब्ध गराउनेछ ।

(२) नेपाल सरकारद्वारा मान्यता प्राप्त हेरचाह केन्द्रमा बसेका ज्येष्ठ नागरिकलाई परिचयपत्रको आधारमा सामाजिक सुरक्षा भत्ता समेत सोही केन्द्रमा नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउने छ ।

२७क. कसूर गरेको मानिने: कसैले देहाय बमोजिमको कुनै कार्य गरेमा यस ऐन बमोजिमको कसूर गरेको मानिनेछ :

(क) दफा ४ को उपदफा (१) बमोजिमको कर्तव्यको पालना छोरा छोरीले नगरेमा,

(ख) दफा ४ को उपदफा (३) विपरीत अलग बस्न बाध्य पारेमा,

(ग) दफा १० को उपदफा (१) विपरीत भीक्षा माग्न लगाएमा,

(घ) दफा १० को उपदफा (२) विपरीत ईच्छा विपरीत सन्यासी, भिक्षु वा फकिर बनाएमा,

(ङ) दफा १०.ख को उपदफा (१) र (२) विपरीतको काम गरेमा वा गर्न लगाएमा,

(च) हेरचाह केन्द्र, दिवा सेवा केन्द्र, वा सेवा केन्द्रका प्रमुख, सञ्चालक, कर्मचारी वा पदाधिकारी वा अन्य कुनै व्यक्तिले ज्येष्ठ नागरिकको सम्पत्ति लिने बदनियतले कुनै काम गरे वा गराएमा ।

२८. सजाय: (१) कसैले दफा २७ क. को खण्ड (क) बमोजिमको कसूर गरेमा तीन लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ ।

(२) कसैले दफा २७ क. को खण्ड (ख) बमोजिमको कसूर गरेमा एक महिनादेखि तीन महिनासम्म कैद वा दश हजार रुपैयाँदेखि तीस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।

(३) कसैले दफा २७ क. को खण्ड (ग) बमोजिमको कसूर गरेमा तीन वर्षसम्म कैद वा तीस हजार रुपैयाँदेखि नब्बे हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।

(४) कसैले दफा २७ क. को खण्ड (घ) बमोजिमको कसूर गरेमा एक वर्ष देखि पाँच वर्षसम्म कैद वा एक लाख रुपैयाँदेखि पाँच लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।

(५) कसैले दफा २७ क. को खण्ड (ङ) बमोजिमको कसूर गरेमा एक महिनादेखि तीन महिनासम्म कैद वा दश हजार रुपैयाँदेखि तीस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ र ज्येष्ठ नागरिकको सम्पत्ति लिए वा राखेको भए त्यस्तो सम्पत्ति सम्बन्धित ज्येष्ठ नागरिकलाई फिर्ता दिनु पर्नेछ ।

(६) कसैले दफा २७ क. को खण्ड (च) बमोजिम ज्येष्ठ नागरिकको सम्पत्ति लिने बदनियतले कुनै कार्य गरेमा एक वर्षदेखि पाँच वर्षसम्म कैद वा बिगो बमोजिम जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।

(७) उपदफा (१) बमोजिम जरीवानाको रकम सम्बन्धित बाबु आमाको बैंक खातामा जम्मा गरिनेछ ।

२८क. थप सजाय हुने :

- (१) कुनै सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले यस ऐन बमोजिमको कसूर गरेमा निजलाई अन्य व्यक्तिलाई हुने सजायमा थप तीस प्रतिशत सजाय हुनेछ ।
- (२) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कसैले अशक्त ज्येष्ठ नागरिक वा पचहत्तर वर्ष उमेर पूरा गरेको ज्येष्ठ नागरिक विरुद्ध प्रचलित कानून बमोजिम कसूर मानिने कुनै कार्य गरेमा निजलाई प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भएको सजायमा थप पच्चीस प्रतिशत सजाय हुनेछ । तर जन्मकैदको सजाय भएकोमा यो व्यवस्था लागु हुने छैन ।
- (३) यस ऐन बमोजिम सजाय पाएको व्यक्तिले त्यस्तो सजाय हुने कार्य पुनः गरेमा निजलाई पटकै पिच्छे थप दश प्रतिशत सजाय हुनेछ ।

२९. मुद्दा हेर्ने अधिकार:

- (१) दफा २७ क. को खण्ड (क) अन्तर्गतको मुद्दा हेर्ने अधिकार सम्बन्धित स्थानीय तहको न्यायिक समितिलाई हुनेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम बाहेक यस ऐन अन्तर्गतको कसूरको शुरु कारबाही र किनारा गर्ने अधिकार सम्बन्धित जिल्ला अदालतलाई हुनेछ ।

३०. पुनरावेदन : दफा २९ बमोजिम भएको फैसलाउपर चित्त नबुझे पक्षले निर्णय सुनिपाएको मितिले पैंतीस दिनभित्र सम्बन्धित उच्च अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।

३१. सरकार वादी हुने :

दफा २७ क. को खण्ड (क) बमोजिमको कसूर बाहेक यस ऐन अन्तर्गतको अन्य कसूर सम्बन्धी मुद्दा सरकारवादी हुनेछ र सो मुद्दा मुलुकी फौजदारी कार्यविधि (संहिता) ऐन, २०७४ को अनुसुची- १ मा समावेश भएको मानिनेछ ।

३२. निर्देशन दिन सक्ने :

- (१) नेपाल सरकारले केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक समिति, प्रदेश ज्येष्ठ नागरिक समिति तथा स्थानीय ज्येष्ठ नागरिक समितिलाई समय समयमा आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम दिएको निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित ज्येष्ठ नागरिक समितिको कर्तव्य हुनेछ ।

३३. प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने :

आफूले गरेको कामको वार्षिक प्रतिवेदन स्थानीय ज्येष्ठ नागरिक समितिले सम्बन्धित प्रदेश ज्येष्ठ नागरिक समिति र केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक समितिमा तथा प्रदेश ज्येष्ठ नागरिक समितिले केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक समितिमा आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले दुई महिनाभित्र र केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक समितिले आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले तीन महिनाभित्र महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालयमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

३४. नियम तथा विनियम बनाउने अधिकार :

- (१) यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकारले आवश्यक नियमहरु बनाउन सक्नेछ ।

- (२) यो ऐन र यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियमको अधीनमा रही हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्र सञ्चालन गर्ने संस्थाले ज्येष्ठ नागरिकको भर्ना, बसोबास, आचरणको सम्बन्धमा आवश्यक विनियम बनाउन सक्नेछ ।
- (३) उपदफा (२) बमोजिमको विनियम **महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय**बाट स्वीकृत भएपछि लागू हुनेछ ।